

A photograph of a dark wooden door with a small window, set in a stone archway. The door has a traditional design with a small window divided into four panes. The stone archway is made of large, rough-hewn blocks. The lighting is dramatic, with the door and archway illuminated against a dark background.

Pallati i Ëndrrave

Ismail Kadare

LIBRARIA
DIGITALE

Pasqyra e Përmbajtjes

Pasqyra e Përmbajtjes	2
Mëngjesi	3
Seleksionimi	54
Interpretimi	107
Dita e pushimit	174
Arkivi	199
Darka	240
Afrimi i pranverës	296

Mëngjesi

Mëngjesi ishte i lagët dhe me sqotë. Ndërtesat hijerënda, që çoheshin drejt e mbi lëvizjen e rrugës, me portat e me flegrat e mbyllura, e bënë edhe më të hirtë fillimin e ditës.

Mark-Alemi mbërtheu edhe kopsën e fundit të qafëzës së palltos, atë që e shtrëngonte zakonisht te gryka, vështroi fenerët e hekurt të rrugës me sqotën e rrallë që u vërtitej përreth dhe ndjeu prapë një drithëtirë në trup.

Rruga, si zakonisht në këtë orë, ishte e mbushur plot me nëpunës të zyrave qendrore, që shpejtonin për të kapur në kohë orarin zyrtar. Dy-tri herë i shkoi ndërmend se mos bëri gabim që nuk mori një karrocë. Rruga gjer në Tabir Saraj ishte më e gjatë se ç'e kishte menduar dhe, veç kësaj, në këtë sqotë mund të rrëshqitje keq.

Po kalonte përpara Bankës Qendrore. Më tutje dukeshin karroca të shumta të mbuluara me brymë përpara një ngrehine tjetër katërkatëshe, që kushedi e çministrie ishte. Dikush përpara tij rrëshqiti në trotuar. Mark-Alemi e ndoqi me sy se si u mbajt në çastin e fundit për të mos rënë krejt, si u ngrit aty për aty dhe, duke mallkuar nëpër dhëmbë e duke vështruar herë petkun e lerosur, herë vendin ku ra, iku përpara si i ndërkrayer. Kujdes, ia bëri me vete Mark-Alemi, pa e ditur as vetë se kujt ia drejtoi atë fjalë: të panjohurit apo vetvetes.

Në të vërtetë, s'kishte përse të shqetësohej. Jo vetëm që nuk kishte ndonjë orar të saktë për t'u paraqitur, por nuk dinte nëse ishte e detyrueshme të paraqitej në përgjithësi gjatë mëngjesit. Befas u kujtua se nuk dinte asgjë për oraret e Tabir Sarajit.

Kishte përshtypjen se në fytyrë e kishte ende nënqeshjen shpotitëse me të cilën i qe dukur se ishte zgjuar atë mëngjes. Ishte ngritur nga gjumi për t'u nisur me ngut në Tabir Saraj, zyrat e famshme që merreshin me gjumin dhe ëndrrat, dhe kjo mjaftonte

që cilitdo në vendin e tij, bashkë me hutinë t'i shkaktohej ajo nënqeshje. Kishte qenë nata e tij e fundit kur kishte shijuar gjumin e mirëfilltë njerëzor. Këndeje e tutje, gjithçka do të ishte ndryshe. Ishte gjithsesi e çuditshme, veçse ai kishte shumë ankth për të nënqeshur vërtet.

Ra një orë diku nga e majta, me një tingull të bronzte si në punë të vet, në mjegull. Mark-Alemi shpejtoi hapat. Qafëzën prej gëzofi e kishte çuar prej kohësh, megjithatë dora e tij bëri lëvizjen e njohur të ngritjes së saj. Në të vërtetë, të ftohtit nuk e ndiente te qafa, por diku te brinjët. Futi dorën nën pallto, për të parë nëse e kishte aty fletën e rekomandimit.

Kalimtarët në rrugë për një çast iu dukën më të rralluar. Nëpunësit kanë mbërritur nëpër zyrat e tyre, mendoi me frikë, por aty për aty e qetësoi veten: në fund të fundit, ai s'kishte punë me ta. Ai s'ishte ende nëpunës.

Larg iu duk se dalloi njërin krah të Tabir Sarajit. Kur u afrua dhe pak, e kuptoi se nuk kishte gabuar. Ishte vërtet ai, me kulmoret e

zbehta, të lyera me një ngjyrë që dikur duhej të kishte qenë e kaltër.

Mark-Alemi i erdhi rrotull një sheshi gjysmë të shkretë, ku ngrihej një xhami me dy minare, çuditërisht të holla. Ngrehinës së madhe të dy krahët i humbisnin në sqotë, kurse pjesa e saj qendrore ishte e tërhequr përbrenda, sikur të qe zmbrapsur përpara diçkaje. Mark-Alemi ndjeu ankthin t'i rritej me shpejtësi përbrenda. Një rresht i gjatë hyrjesh ngriheshin të barabarta përskaaj njëra-tjetrës, por, kur Mark-Alemi u afrua, pa se ato nuk ishin hyrje, po flegra të lagura, të pahapura prej kohësh.

Ai eci për së gjati, duke ndjekur me bisht të syrit atë rresht portalesh të shkreta. Një njeri me hundë dhe duar të skuqura nga morthi se nga mbiu pranë tij.

— Ku është hyrja? — pyeti Mark-Alemi.

Njeriu tregoi me dorë anën e djathtë. Mënga e xhybes së tij ishte aq e gjerë, saqë ajo nuk mori aspak pjesë në tregimin e krahut. O Zot, ende me këto veshje, mendoj Mark-Alemi, duke ecur në drejtimin që i dha ajo dorë e hollë midis asaj mënge të

përbindshme. Pas një copë here ndjeu përsëri ca hapa përbri tij. Ishte prapë njeriu me xhybe.

— Këndeј, — tha ai, — hyrja për nëpunësit është këndeј.

Mark-Alemit i erdhi mirë që tjetri e mori për nëpunës. Ai u gjend më në fund përpara hyrjes. Fletët e portës dukeshin më të rënda se ç'qenë. Ato ishin katër, të gjitha njëlloј, me dorezat e rënda prej bronzi. Mark-Alemi shtyu njërën prej tyre, që për çudi u hap. Hyri në një mesore të ftohtë, sipërfundi jashtëzakonisht i lartë i së cilës e bënte të dukeј si një fund grope. Nga të gjitha anët kishte dyer. Mark-Alemi shtyu dyert me radhë, gjersa njëra prej tyre u hap dhe ai u gjend në një mesore tjetër, më pak të ftohtë. Prapa një qelqnaje dalloi më në fund njerëz. Ata rrinin kokë më kokë dhe duheј të ishin portjerët, ose së paku, nëpunës që shërbenin atјe, sepse mbanin ca veshje me ngjyrë të kaltër të zbehtë, të përafërt me ngjyrën e kulmoreve të pallatit. Madje Mark-Alemit iu duk se mbi petkat e tyre dalloi për një çast njolla të ngjashme me ato

që i ishte dukur se kishte shquar që larg mbi muret. Po ai nuk pati kohë t'i vërente mirë të gjitha këto, sepse njerëzit me veshje të kaltër e lanë bisedën që ishin duke bërë dhe i ngritën sytë në mënyrë pyetëse. Mark-Alemi hapi gojën për t'i përshëndetur, por kaq hapur dukej në sytë e tyre pakënaqësia që u kishte ndërprerë kuvendimin, saqë ai, në vend që të thoshte “mirëmëngjesi”, shqiptoi emrin e nëpunësit tek i cili duhej të paraqitej.

— Aha, për pranim në punë, — tha njëri prej tyre. — Kati i parë nga e djathta, dera njëmbëdhjetë.

Si çdo njeri që kapërcente për herë të parë portën e një zyre të rëndësishme qeveritare, e aq më tepër që vinte me zemër të ngrirë, me dyshimin nëse do ta pranonin apo jo në punë, Mark-Alemit ia donte zemra të ndërronte dy fjalë me njerëzit e parë që takonte atje, përpara se të shkonte më tej, mirëpo atyre kaq shumë s'u durohej ta nisnin prapë atë bisedën e tyre të mallkuar që ua kishte ndërprerë, saqë ai u nis në drejtimin që i treguan, sikur ta shtynin pas.

— Jo andej, nga e djathta, — dëgjoi pas vetes një zë. Pa kthyer kryet, eci andej, vetëm tronditja dhe ajo drithëtirë e ftohtë që ndiente në gjithë trupin nuk e linin ta ndiente veten të fyer.

Mesorja ishte e gjatë dhe e zymtë. Dyert dilnin në të me dhjetëra, të larta dhe pa numra. Ai njehsoi wnjëmbëdhjetë dyer dhe u ndal. Përpara se të trokiste, do të donte të pyeste, për t'u siguruar edhe njëherë nëse ishte vërtet ajo zyra e njeriut që kërkonte. Mirëpo në atë galeri të gjatë s'dukej frymë njeriu. Mark-Alemi u mbush me frymë, zgjati dorën dhe trokiti fare lehtë. Nga brenda s'erdhi asnjë zë. Ai vështroi sa djathtas majtas, pastaj trokiti prapë, këtë herë më fort. Nga brenda përsëri s'erdhi asnjë përgjigje. Pas trokitjes së tretë e shtyu derën dhe, për çudinë e tij, ajo u hap fare lehtë. I tmerruar, deshi ta mbyllte përsëri, madje zgjati krahun për ta kapur fletën që vazhdonte të hapej ende me një kuisje vajtuese, por në atë çast sytë e tij panë se dhoma ishte e zbrazët. Një copë herë qëndroi në mëdyshje, të hynte apo të mos hynte në atë zyrë pa

njeri. Nuk i kujtohej asnjë rregullore apo udhëzim për një rast të tillë. Dera pushoi më në fund së kuisuri. Me sy të palëvizshëm ai vështronte ca frona të gjatë të vendosur anash murit. Qëndroi sa qëndroi te pragu, pastaj dora e preku fletën e rekomandimit brenda setrës, dhe ai mori guximin dhe hyri. Dreqi ta marrë, tha me vete. Ndër mend solli shtëpinë e tij të madhe në Rrugën Mbretërore, fisin e tij të fuqishëm që mbledhej shpesh pas darkave në dhomën e madhe të miqve. E kujtoi zbritjen e shkallëve të veshura me qilim të kuq, dy orë më parë, në kohën që nëna me shërbyesen e prisnin për të ngrënë mëngjes. Atë ditë përpara se të hynte në dhomën e bukës, ishte futur në kthinën e madhe të bibliotekës, sixhadeja ngjyrëqielli e së cilës kishte qenë përherë qetësuese për ankthet. Por atë mëngjes ajo s'kishte mjaftuar. Ishte afruar te raftet e librave për të kërkuar, siç bënte përherë në kësi rastesh, fletoren e trashë, në mbulesën e së cilës nën një "Q" të madhe të praruar ishte shkruar "Qyprillinj den baba den". Nën të, me një shkrim të lakuar, si

prej dore ojnatare, nga ato që unazat e shumta e pengojnë të mbajnë penën, ishte shtuar fjala frënge: “Chronique”.

Mark-Alemi mori frymë thellë, si për ta mbajtur edhe pak kujtimin e shtëpisë, por ai po e linte me shpejtësi në mëshirën e ankthit. Veshët i kapën një si zhurmë zërash që nuk kuptohej se nga vinin. Vështroi përreth dhe vuri re se brenda në dhomë ishte një derë tjetër. Zërat dukej sikur vinin që prapa saj. Një copë herë qëndroi, mbajti vesh, por zhurma ishte po aq e paqartë sa në fillim. Tani gjithë vëmendja iu përqëndrua tek ajo derë, prapa së cilës atij iu duk se ishte ngrohtë.

Mbështeti duart në gjunjë dhe qëndroi gjatë ashtu, pa lëvizur. Sido që të ndodhte, tani ishte brenda në ndërtesën ku rrallëkujt i kishte qëlluar të hynte. Thoshin se edhe ministrat mund të hynin këtu vetëm me një leje të veçantë.

Ndër mënd i erdhën prapë fletët që i kishte shfletuar rrëmbyeshëm, thua se në majat e gishtave kishte patur erë, atje në bibliotekën e shtëpisë. Më tepër se kujtimi i

radhëve të thukëta, i kujtoheshin shkronjat, të cilat ndryshonin sipas duarve që i kishin shkruar. Shumica duhej të kishin qenë duar njerëzish që ndodheshin në muzg të jetës, apo në prag fatkeqësish, atëherë kur vetëvetiu vinte dëshira për të lënë dëshmi.

Dy-tri herë ktheu kryet nga dera prej nga vinin zërat, por e ndiente se, edhe sikur të kalonin orë dhe ditë të tëra në pritje, ai nuk do të ngrihej për ta shtyrë atë derë. Ai do të priste atje, i ulur në stolin e gjatë, duke bekuar fatin që kishte mundur të arrinte gjer në atë paradhomë. Nuk e kishte menduar se mund të ndodhte kështu, kaq thjesht. Megjithëse s'kishte qenë dhe aq thjesht. E pra, e qortoi veten aty për aty, një rrugë nëpër borinë, ca portale të mbyllura, portierët me petka ngjyrë gurkali, në hyrjen e shkretë, a s'ishte e thjeshtë e gjithë kjo?

Megjithatë, pa ditur pse, psherëtiu.

Në atë kohë dera u hap dhe Mark-Alemi u ngrit në këmbë. Dikush zgjati kryet, e pa dhe u zhduk prapë, duke e lënë derën hapur përgjysmë. Që brenda u dëgjua zëri i tij.

Mark-Alemi nuk e kuptoi sa zgjati koha e pritjes në këmbë. Dera kishte mbetur gjysmë e hapur, por prej andej nuk vinin më tani zëra njerëzish, por vetëm një shtraktshtruk i çuditshëm. Njeriu që doli më në fund prej saj ishte trupshkurtër. Ai mbante në njërën dorë një grumbull shkresash, në të cilat Mark-Alemit iu duk se shkarkohej për fat të mirë gjysma e vëmendjes së nëpunësit. Ai e vështroi, megjithatë, në mënyrë pyetëse. Mark-Alemi ndjeu dëshirën t'i kërkonte në njëfarë mënyre ndjesë që e kishte nxjerrë nga dhoma, që me siguri ishte e ngrohtë, por shikimi i shkurtanit ishte i tillë, sa që Mark-Alemit nuk iu hap goja. Vetëm dora e tij, me një lëvizje të ngadaltë, nxori fletërekomandimin dhe ia zgjati. Tjetri zgjati dorën e deshi ta merrte, por në çast e tërhoqi atë, sikur fleta të ishte e ndezur. Ai afroi vetëm kryet, lexoi një grimë, pastaj e tërhoqi edhe atë. Mark-Alemit iu duk se në sytë e tjetrit pa një shkëndijë qesëndie.

— Eja pas meje, — tha nëpunësi dhe u drejtua nga dera e jashtme.

Ai doli i pari dhe Mark-Alemi i shkoi pas. Një copë herë u përpoq të mbante mend rrugën, por pastaj e pa që kjo punë, veç që ishte pa kuptim, që edhe e pamundur.

Galeria ishte më e gjatë se ç'i që dukur në fillim. Ndriçimi vinte i dobët nga ca mesore të tjera anësore, në njërën prej të cilave ata u kthyen më në fund. Nëpunësi trokiti në një derë dhe hyri, duke e lënë fletën të hapur. Mark-Alemi ndenji një çast në mëdyshje, por tjetri i bëri shenjë ta ndiqte.

Përpara se të ndiente ngrohtësinë, Mark-Alemi nuhati erën e zjarrit. Një prushanë prej bakri që vendosur në mes të dhomës. Pas një tryeze druri rrinte një njeri me fytyrë të vrenjtur, tepër të gjatë. Mark-Alemit iu duk se jo vetëm kur hyri, por qysh më parë sytë e tij ishin të ngulur te dera, sikur t'i priste.

Njeriu i shkurtër, që tani Mark-Alemit po i dukej i afërt, iu afrua tjetrit dhe diçka i pëshpëriti te veshi. Sytë e fytyrëgjatit vazhdonin të vështrojnë nga dera në një mënyrë të atillë, që të dukej se dikush trokiste atje vazhdimisht. Ai dëgjoi sa dëgjoi pësh-

përimën e nëpunësit, pastaj diçka murmuri-ti, pa lëvizur asgjë në fytyrë. Mark-Alemit iu duk se asgjë s'do të bëhej, se fleta e rekomandimit dhe të gjitha ndërhyrjet e tjera ishin pa vlerë përpara atyre syve, që kushe-di pse kishin lidhje vetëm me derën.

Atij në atëkohë diçka i thanë. Dora e tij, duke u fërkuar në mënyrë armiqësore me palat e palltos, nxori letrën e rekomandimit, por në çast sepse iu duk se lëvizja e tij e shtoi zymtinë dhe vetëtimthi mendoj se mos e kishte dëgjuar gabim, ndaj deshi ta fshihte përsëri letrën. Por dora e nëpunësit të shkurtër u zgjat pikërisht nga ajo. Mark-Alemit i erdhi zemra në vend dhe ia zgjati edhe më letrën. Por gëzimi i tij qe i parakohshëm. Nëpunësi, ashtu si edhe herën e parë, nuk e preku atë. Dora e tij bëri vetëm një shenjë në ajër, si për të treguar rrugën nga duhej të lëvizte letra për të mbërritur atje ku duhej. Mark-Alemi, krejt i hutuar, e kuptoi më në fund se letrën duhej t'ia jepte nëpunësit tjetër, që ishte pa dyshim shumë më i lartë se shoqëruesi i tij.

Për çudi, nëpunësi i lartë e mori fletën dhe, duke i shkëputur sytë nga dera (Mark-Alemi e kishte humbur shpresën për diçka të tillë), nisi ta lexonte. Ndërsa ai lexonte, Mark-Alemi nuk ia ndante sytë, me shpresë se do të parazbulonte diçka në fytyrën e tij. Në atë çast nisi të ndodhte diçka që Mark-Alemit po i dukej e tmerrshme, madje më tepër se kaq, ishte një lloj llahtare e gropshme, e ngjashme me atë që shkaktohej prej lëkundjeve të tokës. Në të vërtetë, edhe ajo kishte lidhje me një vithisje, ndonëse dukej e kundërta e saj. Zyrtari fytyrëvërenjtur, ndërsa vazhdonte leximin, po ngrihej dalngadalë dhe në mënyrë të njëtrajtshme, saqë ishte pikërisht kjo që e tmerroi Mark-Alemin. Iu duk se kjo ngritje nuk do të mbaronte dhe se koka e zyrtarit të tmerrshëm, që kishte në dorë fatin e tij, do t'i afrohej sipërfundit të dhomës, do ta shtypte atë, gjersa ta çante, dhe ashtu gjithë gërvishje, me gëlqeren që do t'i binte anash, do t'i shponte njërin pas tjetrit katet, për të dalë sipër pullazit kryesor. Mark-Alemi ishte gati të thërriste “mjaft, nuk dua të hyj

në punë, kthema atë letër, veç mos u ngre ashtu”, por atë çast ngritja e zyrtarit, sikur ky ta kishte dëgjuar atë klithmë të brendshme, u ndërpre.

Shtati i tij, për habinë e Mark-Alemit, ishte mesatar. Mark-Alemi mori frymë thellë, por lehtësimi i tij ishte i parakohshëm. Pas ngritjes, nëpunësi i lartë, në një mënyrë po aq të njëtrajtshme, nisi të zhvendosej nga vendi i tij. Ai po ecte nga tryeza për t’iu afruar mesit të dhomës. Nëpunësi që e kishte sjellë Mark-Alemin e dinte, siç duket, këtë gjë dhe ishte mënjanuar për ta lënë të kalonte. Këtë herë Mark-Alemi ndjeu të lehtësohej vërtet. Kishte qenë një ngritje e thjeshtë nga vendi trupit të mpirë nga qëndrimi i gjatë, nga vuajtja prej hemorroideve apo nga cërma, kurse ai kishte vënë kujën me veten e vet. Vërtet nuk ishte mirë me nervat kohët e fundit.

Për herë të parë atë mëngjes sytë e Mark-Alemit vështruan me guximin e tij të zakonshëm sytë e një njeriu tjetër. Zyrtari e kishte ende letrën e rekomandimit në dorë. Mark-Alemi priste që ai t’i thoshte: “kam dijeni

për ty, do të pranohesh në punë”, ose në mos kaq, së paku diçka shpresëdhënëse, një premtim për javët e ardhshme, apo stinët e ardhshme. Jo më kot kushërinjtë e tij të shumtë kishin dy muaj e ca që kishin bërë të gjitha përcapjet e nevojshme për përgatitjen e këtij takimi. Kurse ai, Mark-Alemi, ishte rrëqethur para kohe përpara këtij nëpunësi të lartë, i cili ndoshta kishte më shumë nevojë ta mbante mirë me fisin e tij të fuqishëm sesa vetë Mark-Alemi me të. Si të shoqëruara me jehonë iu ndërmendën disa nga radhët e “Chronique”-s. I pari i familjes sonë, pra themeluesi i saj ishte Met Qyprilliu nga Roshniku i Beratit, në Shqipërinë Qendrore, lindur më 1575. E pranoi postin e kryeministrit me kusht që sulltani të mos i kundërshtonte dekretet e tij. Djali i madh i tij ishte Fazil Mehmet pashai. U bë kryeministër si i ati. Sulmoi Kretën dhe rivendosi sundimin osman. Priu fushatën kundër Hungarisë. Bëri luftën kundër Polonisë, ku fitoi gjysmën e Ukrainës.

Ndërsa e vështronte zyrtarin, Mark-Alemi ndihej kaq i qetë, saqë një çast iu duk se lëkura e fytyrës së tij ishte e aftë të pillte madje edhe një buzëqeshje. Dhe ai do ta bënte me siguri një gjë të tillë, sikur të mos ndodhte diçka mizorisht e papritur. Në këmbë, përpara tij, zyrtari e palosi me kujdes letrën e rekomandimit dhe, në kohën që Mark-Alemi priste fjalën e tij të mirë, tjetri e grisi atë katër copash. Mark-Alemi u drodh. Ai hapi gojën për të thënë diçka, apo ndoshta thjesht për të përballuar nevojën për ajër, por, sikur të mos mjaftonte grisja e letrës, zyrtari bëri një hap drejt prushanës dhe i hodhi copat e saj në të. Një flakë e shpejtë lodruese kaloi një çast mbi prushin e përgjumur, që dukej si i thinjur nga shtresa e hirit. Pastaj flakëza u shua, duke lënë pas letrën e shkrumbuar.

— Në Tabir Saraj nuk pranohen rekomandime, — tha zyrtari me një zë të tillë, që Mark-Alemit i kujtoi tingullin e orës së vetmuar në mesnatë.

Mark-Alemi kishte ngrirë në këmbë. Ai nuk e kuptonte se ç'duhej të bënte: të rrinte

ende aty, të ikte në çast, të zemërohej, apo të kërkonte ndjesë. Sikur të kuptonte njërin prej mendimeve të tij, nëpunësi i shkurtër që e kishte shoqëruar, doli qetësisht nga zyra, duke i lënë vetëm për vetëm të dy. Ata ishin tani ballë për ballë në të dyja anët e prushanës. Por, kjo nuk vazhdoi gjatë. Me po ato lëvizje të ngadalta me të cilat kishte ardhur gjer atje, në një kohë që Mark-Alemit iu duk pambarimisht e gjatë, zyrtari u tërhoq përsëri mbrapsht gjer në vendin e vet, pas tryezës, por nuk u ul. Ai vetëm u kollit lehtë si përpara një fjalimi dhe, duke vështruar herë derën, herë Mark-Alemin, tha:

— Në Tabir Saraj nuk pranohen rekomandime, sepse një gjë e tillë, domethënë rekomandimi, është në kundërshtim me thelbin e Tabir Sarajit.

Mark-Alemi nuk kuptoi asgjë.

— Jo hyrja e ndikimeve të jashtme, por, përkundrazi, mbyllja e tyre, jo depërtimi, por veçimi, pra, jo rekomandimi, por mosrekomandimi është një nga parimet

bazë të Tabir Sarajit. Megjithatë, ti sot pranohesh në punë në këtë pallat.

“Ç’është kështu” tha me vete Mark-Alemi. Sytë e tij, si për tu siguruar edhe një herë, vështruan mbeturinat e fletës së shkrumbuar mbi përgjumjen e prushit plak.

— Po, ti qysh tani je i pranuar këtu, — përsëriti zyrtari, që, siç duket, e kishte kapur vështrimin e tjetrit.

Ai u mbush me frymë dhe, pasi mbështeti duart mbi tryezë (vetëm tani Mark-Alemi vuri re se syprina e tryezës ishte plot me dosje), filloi të fliste:

— Tabir Saraji, ose Pallati i Ëndrrave, siç e quajnë në gjuhën e sotme, është një nga institucionet themeltare të shtetit tonë mbretëror.

Ai pushoi disa çaste, duke vështruar Mark-Alemin në një mënyrë të tillë, sikur të donte të merrte vesh se gjer në ç’skallë ishte në gjendje i porsaardhuri të kuptonte fjalët e tij. E folura e tij ishte aq e panatyrshme, saqë edhe në një mbledhje do të ngjante e tillë. Mark-Alemi kishte përshtypjen se po dëgjonte vazhdimin e një fjalimi, kreu

i të cilit ishte mbajtur në një stinë tjetër, madje jo përpara rishtarëve, por e kundërta, në lamtumirën e nëpunësve që dilnin në pension.

— Bota e ka njohur edhe më parë rëndësinë e ëndrrave dhe rolin që kanë luajtur në fatet e shteteve dhe të sundimtarëve, – vazhdoi ai. – Ti ndoshta ke dëgjuar për Orakullin e Delfit në Greqinë e Vjetër, për ëndërrshpjeguesit e famshëm romakë, asirë, persë, mongolë e të tjerë. Në librat e vjetër tregohet me radhë gjithçka që kanë bërë ata për paralajmërimin dhe parandalimin e fatkeqësive, ose për ato që skanë mundur të bëjnë, sepse nuk u kanë besuar, ose u kanë besuar tepër vonë, me një fjalë për gjithë ato ngjarje, shenja për të cilat u dërgua më parë dhe rrjedha e të cilave ndryshoi apo nuk ndryshoi nga zbërthimi i asaj shenje. E gjithë kjo traditë ka qenë, pa dyshim, e rëndësishme, por ajo s'është veçse diçka e zbehtë në krahasim me zhdrivillimin madhështor të Tabir Sarajit. Sepse, i pari në historinë e botës, shteti ynë

perandorak e ngriti në një lartësi të re shpjegimin e ëndrrave, duke e zyrtarizuar atë.

Mark-Alemi dëgjonte i mahnitur fjalët e nëpunësit të lartë. Ai ende s'e kishte marrë veten nga gjithë ato që i kishin ndodhur atë mëngjes, dhe këto fraza, sa të rrjedhshme, aq edhe të ngatërruara, binin tani mbi të si për të mbushur kupën.

— Jo ëndrra të vetmuara të njerëzve të veçantë, që për një arsye ose një tjetër shpalleshin të zgjedhura në këtë sferë dhe që kishin praktikisht monopolin e parathënies me anë të kumteve hyjnore, por Tabir Total-in, domethënë ëndrrat e gjithë shtetasve pa përjashtim, vuri si detyrë të mblidhte e të shqyrtonte Pallati ynë i Ëndrrave, i krijuar me nxitjen e drejtpërdrejtë të sulltanit sovran. Kjo ishte një ndërmarrje madhështore, përpara së cilës gjithë orakujt e Delfit, apo kastat e profetëve e magëve të dikurshëm dukeshin të vegjël e qesharakë. Ideja e sovranit për krijimin e Tabir Totalit u mbështet në atë që Allahu e hedh ëndrrën kumtuese mbi globin tokësor në po atë mënyrë të shkujdesur siç hedh ylberin apo

rrufenë, apo afron befas një kometë, që kushedi nga ç'thellësi të mistershme të gjithnajës e tërheq. Është detyra jonë të qëmtojmë se ku bie ky kumt, ta gjejmë atë midis miliona e miliarda ëndrrave të tjera, ashtu siç mund të gjendet një margaritar midis një shkretëtire me rërë. Sepse një ëndërr e tillë, e rënë si një shkëndijë e humbur në njërin nga trutë e miliona njerëzve që flenë, mund të parandalojë fatkeqësinë e shtetit e të sovranit, të shmangë luftën apo murtajën, të lindë ide të reja. Prandaj ky Pallat i Ëndrrave nuk është ëndërr, por një nga bazat e shtetit. Këtu, më mirë se nga çdo hulumtim, procesverbal, kumtesë ose raport policie apo guvernatorësh të pashallëqeve, kuptohet gjendja e vërtetë e perandorisë. Sepse, në kontinentin e përnatshëm të gjumit gjendet drita dhe terri i njerëzimit, mjalti dhe helmi, madhështia dhe mjerimi i tij. Gjithçka që është e turbullt dhe e rrezikshme, apo që do të jetë e tillë pas disa vjetësh a pas disa shekujsh, e jep shtetimin e parë në ëndërrën e njeriut. Asnjë pasion apo mendim i mbrapshtë, rrebesh apo

katastrofë, rebelim apo krim nuk është e mundur të mos dërgojë hijen e vet shumë kohë më parë se të shfaqet ai vetë në botë. Ndaj porosia e padishahut sovran është e tillë që asnjë ëndërr, e parë qoftë dhe në kufijtë më të largët të shtetit, qoftë dhe në ditën më të kurrfartë, qoftë edhe nga robi më i humbur i Allahut, të mos mbetet jashtë shoshitjes së Tabir Sarajit. Kurse porosia tjetër edhe më e rëndësishme është që pasqyra e dalë si rrjedhim i mbledhjes, skajimit të studimit të ëndrrave të ditës, të javës apo të muajit, të jetë e saktë dhe jo e përçudnuar. Për këtë, veç punës së madhe për përpunimin e lëndës, një rëndësi të madhe ka mbyllja e plotë e Tabir Sarajit ndaj çdo ndikimi të jashtëm. Sepse pikërisht jashtë Tabir Sarajit ka forca të ndryshme që, për një arsye ose një tjetër, janë të paduruara të futin frymën e tyre këtu, në mënyrë që qëllimet, idetë apo pezmet e tyre të paraqiten pastaj kinse si shkëndija të shenjta të hedhura nga Allahu mbi trutë e fjetur njerëzorë. Ndaj në Tabir Saraj nuk pranohen rekomandimet.

Pa dashur sytë e Mark-Alemit e vështruan fletën e shkrumbuar që, e holluar edhe më, lëkundej tani si hije sipër prushit.

— Ti do të punosh në degën e Seleksionimit, – vazhdoi zyrtari me po atë ton. – Ti mund ta nisje punën në vend më të parëndësishëm, ashtu siç nisin zakonisht fillestarët, por ti do të fillosh punën drejt e në Seleksionim, sepse pëlqehesh prej nesh.

Rrëshqitazi njëri sy i Mark-Alemit vështroi lodrimin e fletës së shkrumbuar, sikur t'i thoshte: ende sje zhdukur?

— Kërkesa e parë dhe kryesore që lypet prej teje, – vazhdoi tjetri, – është fshehtësia e plotë. Kurrë të mos harrosh se Tabir Saraji është një institucion krejtësisht i mbyllur.

Ai ngriti njërën nga duart prej tryezës dhe, duke mënjeluar njërën gisht prej të tjerëve, bëri një shenjë kërcënimi në ajër.

— Shumë njerëz e shumë rryma kanë dashur të depërtojnë këtu, por Tabir Saraji s'ka rënë kurrë në grackë. I vetmuar, ai qëndron midis zallahisë njerëzore, i veçuar, jashtë krahanave dhe grindjeve për pushtet, i mbyllur për këdo dhe i papërzier me

askënd. Të gjitha ato që të thashë, mund t'i harrosh, por një gjë s'duhet të harrosh kur-rë, biri im, porosinë për mbajtjen e së fshehtës. Kjo s'është porosi. Ky është urdhri i madh i Tabir Sarajit. Dhe tani fillo nga puna. Me të dalë këndeje do të pyesësh ku ndodhet dega e Seleksionimit. Sa të mbërrish ti, atje do të jenë lajmëruar për gjithçka. Me hajër!

Mark-Alemi e kishte kokën ende të trullo-sur kur doli. S'kishte frymë njeriu që ta pyeste se nga duhej të ecte për të mbërritur në Seleksionim, ndaj nisi të ikte kuturu. Në vesh kishte ende copëra të fjalimit të nëpunësit të lartë. "Ç'është kështu" tha dytri herë me vete dhe lëvizi kryet, sikur të donte të shkëputej prej tyre. Por ato, në vend që të shqiteshin, e ndiqnin pas me këmbëngulje. Madje në atë shkreti mesorësh, i dukej se ato, të përplasma e të shumëfishuara nëpër muret dhe shtyllat, tingëllojnë edhe më zyrtë. "Ti do të fillosh punën drejt e në Seleksionim, sepse ti pëlqesh prej nesh."

Mark-Alemi, pa e ditur as vetë pse, shpejtoi hapat. Sele-ksi-onim, përsëriste me vete fjalën që tani, në vetmi i tingëlloi edhe më çuditshëm. Në thellësi dalloj një spikamë, që nuk kuptohej mirë në ikte apo vinte drejt tij. Mark-Alemi deshë t'i bënte zë, apo së paku t'i jepte një shenjë, por ishte tepër larg. Atëherë shpejtoi hapat dhe ishte gati të vraponte, të thërriste, veç të arrinte atë njeri, që i dukej tani si i vetmi shpëtimtar në atë vendkalim të pashpresë. Tek ecte kështu, gati me vrap, diku nga e majta dëgjoi një shumicë hapash të rëndë. Ngadalësoi ecjen dhe mbajti vesh. Hapat po vinin nga një galeri anësore që dilte në mesoren qendrore. Zhurma e tyre ishte e rregullt dhe kërcënuese. Mark-Alemi ktheu kryet dhe e pa trumbën e njerëzve që po ecnin të heshtur, me ca dosje të mëdha në duar. Mbulesat e dosjeve kishin të njëjtën ngjyrë, gurrkali, të zbehtë, si kulmoret e ngrehinës dhe petkat e portierëve.

— Ju lutem, a mund të më thoni, si mund të shkoj në Seleksionim? — pyeti me zë të

ndrojtur Mark-Alemi, kur grupi kaloi anash tij.

— Kthehu mbrapsht, andej nga ke ardhur, — i tha një zë pakëz i ngjirur. — Dukesh që je i ri.

Mark-Alemi priti sa tjetri mbaroi një kollitje të gjatë, për të dëgjuar se duhej të kthehej në kalimin e katërt në anën e djathtë, për të gjetur shkallët që do ta ngjitenin në katin e dytë, ku duhej pastaj të pyeste përsëri.

— Falemnderit, zotni! — tha Mark-Alemi.

— S’ka gjë, — tha i panjohuri. — Khu, khu, dëgjoi Mark-Alemi pas shpine kollitjen e tij dhe pas saj fjalët: “më duket se jam ftohur keq”.

Mark-Alemit iu desh një kohë e gjatë për të gjetur Seleksionimin. Atje ndërkaq, e prisnin.

— Ju jeni Mark-Alemi? — i tha njeriu i parë që takoi atje, pa e fshehur habinë për emrin e tij të pazakonshëm.

Mark-Alemi bëri “po” me kokë.

— Ejani me mua, — tha tjetri, — shefi ju pret.

Mark-Alemi eci i bindur pas tij. Ata kaluan nëpër ca salla që lidheshin me njëratjetrën, në tryezat e gjata të të cilave me dhjetëra njerëz rrinin përkulur mbi dosje. Askush nuk tregoi as kureshtjen më të vogël për ta.

Shefi rrinte pas një tryeze të gjatë njëlloj si të tjerat, përpara dy dosjeve. Njeriu që shoqëronte Mark-Alemin iu afrua dhe i tha diçka te veshi. Mark-Alemi pati përshtypjen se tjetri nuk dëgjoi asgjë. Sytë e tij vazhdonin të përpinin fletën e shkruar të dosjes, dhe një çast Mark-Alemit iu duk se në anët e atyre syve mbërrinte si valëzim i dobësuar pjesa anësore e një tmerri, qendra e të cilit duhej të ishte larg.

Mark-Alemi priste që shoqëruesi i tij të përkulej prapë te veshi i shefit dhe t'i pëshpëriste ashtu si pak më parë, por tjetri s'kishte ndër mend ta bënte një gjë të tillë. Fare i qetë, ai priste që shefi të shkëputej nga dosja. Kjo vazhdoi gjatë. Herë-herë Mark-Alemit i dukej se shefi nuk do t'i ngrinte sytë kurrë nga ajo dosje dhe ata do të rrinin aty në këmbë me orë të tëra,

ndoshta gjer në mbarim të orarit zyrtar e ndoshta edhe më tepër. Përbri ishte qetësi e thellë. Veç fëshfërimës së lehtë të fletëve që ktheheshin, s'dëgjohej asgjë. Mark-Alemi vuri re ndërkaq se shefi nuk lexonte më. Vështrimi i tij rrinte si i ngrirë pezull mbi dosje, pa përqendrim. Siç dukej, mendohej për atë që kishte lexuar. Kjo vazhdoi po aq gjatë sa leximi. Më në fund shefi fshiu sytë me duar, sikur të hiqte prej tyre një vel të fundit dhe i ngriti drejt Mark-Alemit. Vala e dobësuar e tmerrit ishte fashitur plotësisht në ta.

— Ti je i porsaardhuri?

Mark-Alemi pohoi me krye. Pa thënë asgjë, shefi u ngrit dhe eci përpara, mespërmes tryezave të gjata. Dy të tjerët i shkuan pas. Ata kaluan nëpër ca salla që Mark-Alemit herë i dukeshin si sallat në të cilat kishte kaluar më parë e herë si të tjera.

Vendin e tij të punës ai e dalloj që larg. Ishte një dosje e pahapur, pas së cilës nuk kishte asnjëri. Shefi ndaloi pranë saj dhe i tregoi me gisht tryezën dhe ndenjësën e zbrazët.

— Ky është vendi yt i punës, – tha.

Mark-Alemi vështroi dosjen e pahapur me mbulesë të kaltëreme.

— Seleksionimi ka shumë salla si kjo, -tha shefi, duke bërë një lëvizje të gjerë me krahun e djathtë. – Kjo është një nga degët më të rëndësishme të Tabirit. – Mënyra e të folurit të tij ishte e njëjtë me atë të zyrtarit të pakmëparshëm. Dukej sikur kishin gjetur diku një fjalim të vjetër dhe e kishin ndarë në mes veti si hienat. – Ka një mendim se kinse thelbi i Tabir Sarajit është Interpretimi. Por kjo s’është e vërtetë. Interpretuesit hiqen si aristokracia e Tabirit. Ata na shikojnë me njëfarë nënçmimi, për të mos thënë me përbuzje, ne seleksionuesit. Por duhet ta dish se krenaria e tyre është e kotë. Çdo njeri që ka dy para mend, e kupton menjëherë se pa ne, pa Seleksionimin, Interpretimi mbetet si mulliri pa ujë. Baza e punës së tyre varet nga ne.

Shefi bëri një lëvizje me dorë.

— Nejse. Ti do të punosh vetë këtu dhe do ta kuptosh mirë këtë gjë. Udhëzimet kryesore besoj se i ke marrë. Unë nuk do të tre-

goj sot gjithçka, që të mos të rëndoj me gjëra të parakohshme qysh ditën e parë. Do të të them vetëm aq sa mund të të duhet në fillim. Të tjerat do t'i mësosh vetë. Kjo këtu është salla e parë.

Shefi bëri prapë një lëvizje rrotullore me dorë.

— Midis nesh ne e quajmë këtë Salla e Qigrave, – vazhdoi ai, – sepse këtu bëhet pastrimi i parë i ëndrrave. Me një fjalë, këtu nis gjithçka. Këtu...

Ai mbylli sytë përgjysmë si për të gjetur fillin e këputur të mendimit.

— Nejse, – ia bëri pas pak. – Që të jem i përpiktë, duhet të them se spastrimi i parë bëhet nga degët e bazës. Ato janë rreth një mijë e nëntëqind në gjithë perandorinë dhe secila prej tyre ka degët e veta, dhe të gjitha këto, përpara se të nisin ëndrrat për në qendër, u bëjnë një qërim paraprak. Por ai është i pamjaftueshëm. Spastrimi i parë i vërtetë fillon këtu. Ashtu siç ndahet gruri nga egjra, ashtu ndahen këtu ëndrrat me vlerë nga ato pa vlerë. Pikërisht kjo ndarje,

ky qërim përbën thelbin e Seleksionimit. Kupton?

Vështrimi i shefit sa vente gjallërohej. Fjalët, që në fillim i gjente me sa duket me vështirësi, tani i vinin më tepër se ç'i duheshin për mendimet e tij, ndaj ai sa vente shpejtonte të folurit, si të donte t'i vinte në punë që të gjitha.

— Pikërisht ky është thelbi i punës sonë, — vazhdoi, — të qërohen prej dosjeve gjithë ëndrrat pa vlerë. E para, ëndrrat me shtysë vetiake, që s'kanë asnjë lidhje me shtetin. E dyta, ëndrrat e shkaktuara nga uria, mbingopja, të ftohtit, të nxehtë, sëmundjet etj., me një fjalë, që kanë lidhje me mishin e njeriut. E treta, ëndrrat e rreme, domethënë ato që s'janë parë vërtet, por që janë stisur, prej njerëzve për arsye karrierizmi, ose të sajuara nga gënjeshtarët maniakë dhe provokatorët. Të trija këto lloje duhet të pastrohen nga dosjet tona. Mirëpo kjo është një fjalë goje. Hm. S'është aq e lehtë t'i gjesh. Mundet që një ëndërr të duket e nxitur nga shkaqe të dosidoshme, si uria apo rrjebulla, kur ajo ka në të vërtetë një lidhje të drejt-

përdrejtë me çështje të shtetit, më tepër se fjalimi i porsambajtur i një anëtar i të qeverisë. Pra, për të ndier këtë gjë, duhet përvojë dhe pjekuri. Një gabim në gjykimin e ëndrrës, dhe gjithçka shkon së prapthi, më kupton? Me një fjalë, kjo që bëjmë ne s'është aspak punë e trashë grahësish, siç mund t'i duket ndokujt.

Tonin e talljes së hidhur në zërin e tij e zëvendësoi prapë një e folur më e qetë, kur nisi t'i shpjegonte atë çka do të bënte. Vetëm në sy i kishte mbetur ende diçka nga tmerri i fillimit.

— Përveç kësaj salle, ka edhe të tjera, siç e pe vetë, — vazhdoi ai. — Për të kuptuar më mirë punën që do të bësh, do të duhet që në fillim të kalosh një ditë ose dy në çdo sallë. Pasi ta bësh këtë, pra, pasi të fitosh një pamje të përgjithshme se ç'është Seleksionimi, do të kthehesh prapë këtu, në Sallën e Qigrave, dhe do të shikosh se puna do të vejë më mbarë. Por këtë do ta bësh javën që vjen. Kurse sot do të fillosh këtu.

Ai u zgjat mbi tryezë, afroi me njërën dorë dosjen dhe i hapi mbulesën ngjyrë gurkali të zbehtë.

— Ja, kjo do të jetë dosja jote e parë. Janë një sasi ëndrrash të mbërritura në datën nëntëmbëdhjetë tetor. Lexoji një për një me kujdes, kryesorja është të mos ngutesh. Kur dyshon, qoftë edhe një grimë se ëndrra mund të jetë e rreme, lëre, mos u ngut ta heqësh. Pas teje është qëruesi, apo, siç i thonë sot, kontrollori tjetër. Ai do ta ndreqë lëshimin tënd. Pas tij vjen qëruesi tjetër, e kështu me radhë. Në të vërtetë e gjithë kjo sallë nuk merret veçse me këtë gjë. Hajde pra, me hajër.

Ai e vështroi një grimë Mark-Alemin përpara se të kthente shpinën dhe të largohej. Mark-Alemi mbeti një copë herë në këmbë, pastaj ngadalë, duke u përpjekur të mos bënte zhurmë, zhvendosi pak ndenjësen, u fut midis saj dhe tryezës dhe me po atë kujdes u ul.

Dosjen e hapur e kishte përpara. Ja, pra, ishte përmbushur dëshira e tij dhe e fisit të tij. Ai tani ishte i pranuar në Tabir Saraj,

madje i ulur përpara tryezës së punës një nëpunës i vërtetë i pallatit misterioz.

“Marrëdhëniet e familjes sonë me Pallatin e Ëndrrave kanë qenë tejet të ndërlikuara”. Në bibliotekën e shtëpisë e kishte lexuar e rilexuar disa herë pjesën e “Chronique”-s, ku përmendej për herë të parë Tabir Saraji. “Në fillim kur ishte ‘Jullduz Saraji’, që, siç e tregon emri, merrej vetëm me kuptimet e skajimit të yjeve, gjithçka ka qenë më e thjeshtë. Më pas, me zgjerimin dhe shndërrimin e tij në Tabir Saraj, punët u keqën”.

Mark-Alemi mezi u ngop me frymë. Pastaj u përkul mbi dosje, gjersa sytë e tij daluan shkronjat dhe nisi të lexonte ngadalë. Në fletën e trashë ishin shënuar numri i dosjes dhe data. Më poshtë shënimi: “U mor në dorëzim nga Sukrullahu. Përmban 63 ëndrra”.

Me gisht të mpirë ktheu fletën. Ndryshe nga fleta e parë, e dyta ishte e mbushur me një tekst të dendur. Tre rreshtat e parë qenë nënvizuar me ngjyrë të blertë dhe qëndronin pak të ndarë nga teksti tjetër. Mark-Alemi lexoi: “Ëndërr e parë nga nëpunësi

Jusuf, i zyrës postare të Alaxhehisarit, nën-prefektura e Kërk-Kilisë, pashallëku i Qys-tendilit, më 3 shtator të këtij viti, ndaj të gdhirë”.

Mark-Alemi i shkëputi sytë nga teksti i nënvizuar. Më 3 shtator, mendoj si i mpirë. A ishte e mundur që kjo gjë të kishte ndodhur vërtet, që ai ishte tani nëpunësi i Tabir Sarajit, i ulur në tryezën e punës, duke lexuar ëndrrën e shtetasit Jusuf në zyrën postare të Kërk-Kilisë, pashallëku i Qys-tendilit, për të vendosur për fatin e saj, nëse ajo do të hidhej në koshin e plehrave apo do të hynte për përpunim në mekanizmin e madhërishëm të Tabirit?

Vala e gëzimit i shkaktoi të ngjethura në shpinë. E uli kokën përsëri dhe nisi të lexonte tekstin: “Tri dhelpra të bardha në minaren e xhamisë të nënprefekturës...”.

Befas tringëllimi i një zileje e bëri të dridhej. Ai ngriti kokën sikur ta kishin goditur. Vështroi djathtas, majtas dhe mbeti gojëhapët. Gjithë ata njerëz, që gjer atëherë dukeshin si të bërë njësh me ndenjëset, të vënë si në gjumë nga dosjet që kishin për-

para, tani ishin shkëputur befasisht nga magjepsja, qenë ngritur në këmbë, bënin zhurmë, flisnin, lëviznin syzet e tryezave, ndërsa tingulli i ziles vazhdonte të përshkonte tejpërtej sallat.

— Ç’është? — ia bëri Mark-Alemi. — Ç’po ndodh?

— Pushimi i mëngjesit, — iu përgjigj fqinji i tij. (Ku kishte qenë gjer atëherë ky fqinj?)

— Pushimi i mëngjesit, — përsëriti ai. — Ah, po ti qenke i ri, nuk i di ende oraret. S’ka gjë, do t’i mësosh.

Pushimi i mëngjesit, përsëriti me vete Mark-Alemi. Ishte e mundur që ishte ende mëngjes?

Nga të gjitha anët njerëzit ngriheshin, lëviznin midis tryezave të gjata drejt daljes. Mark-Alemi deshi të vazhdonte leximin, por s’ishte e mundur. Nuk ishte i sigurt nëse kishte të drejtë për atë pushim. E shtynin nga të gjitha anët, preknin shpinën e ndenjës. Megjithatë, me një farë kokëfortësie ai e uli kryet mbi dosjen që tani e tërhiqte si magnet. “Tri dhelpra të — bardha...”, po ndërkaq ndjeu një zë mu te rrëza e veshit:

— Ka kafe atje poshtë, salep të ngrohtë, nuk është e mundur të mos të pëlqejë asgjë.

Mark-Alemi nuk arriti t'ia shikonte fytyrën atij që i foli. U ngrit, mbylli dosjen dhe u drejtua si gjithë të tjerët drejt daljes.

Në mesoren e gjatë s'ishte nevoja të pyeste se ku duhej shkuar. Të gjithë ecnin në një drejtim. Nga galeritë anësore përherë e më tepër buisnin njerëz, që i shtoheshin rrjedhës kryesore. Mark-Alemi u fut midis tyre. Supet e njerëzve e preknin nga të dyja anët. Ai po mahnitej nga numri i nëpunësve të Tabir Sarajit. Ishin me qindra, ndoshta me mijëra.

Zhurma e hapave u shtua sidomos nëpër shkallë. Pas zbritjes së parë u bë prapë një ecje e gjatë, pastaj pati një zbritje të re. Gjëmimi i hapave sa vinte bëhej më i shurdhër. Dritaret sa vinte zvogëloheshin. Mark-Alemi pati ndjesinë se po zbrisnin në qilare. Tani

njerëzit lëviznin pothuajse ngjitur me njëri-tjetrin. Përpara se të mbërrinin u ndje era e kafesë dhe ajo e salepit. Kishte diçka të ngjashme me mëngjeset e shtëpisë së tyre të

madhe. Mark-Alemi ndjeu një valë
gëzimi. Ai pa që larg bufenë e gjatë, pas së
cilës me dhjetëra banakierë jepnin kupat
me kafe e salep, që lëshonin avull. Mark-
Alemi e la veten të shtyhej. Rreth e rrotull
tij gumëzhinin zëra, ndihej zhurma e rrufit-
jes së salepit, dëgjoheshin kollitje, gërgama
të lehta të fytit, tringëllima të monedhave të
vogla.

Atij iu duk se një pjesë e njerëzve ishin
me rrufë, apo ndoshta ngjante kështu,
nga që pas disa orësh heshtjeje të plotë
grykët e nxirrnin zërin ende të paqëruar.

I vënë pa dashjen e tij në radhë, Mark-
Alemi as shtyhej përpara, as tërhiqej pas. E
ndjente se të tjerët e kalonin, zgjatnin duart
sipër kokës së tij për të marrë kafënë apo
për të dhënë paratë, por ai s'kishte ndër
mend të zemërohej aspak. Në të vërtetë, as i
hahej, as i pihej. Rrinte aty si i lëkundur nga
dallgët, vetëm që të bënte edhe ai si gjithë të
tjerët.

— Ti s'ke për të pirë gjë, siç e ke zënë, —
dëgjoi një zë prapa supit. — Më lër mua të
kaloj, së paku.

Mark-Alemi u mënjanua menjëherë për të lënë njeriun të kalonte. Tjetri, ngaqë i bëri, siç duket, përshtypje gatishmëria e tij për t'i hapur udhë, ktheu kryet me kureshtje. Ishte një fytyrë e gjatë, e kuqërremtë, me ca mol-lëza të mëdha prej njeriu të mirë. Një grimë sytë e tij e panë Mark-Alemin me vëmendje.

— Nëpunës i ri?

Mark-Alemi bëri “po” me kokë.

Ai përparoi edhe nja dy hapa dhe ktheu kryet pas nga Mark-Alemi.

— Dukesh.

— Çfarë do të marrësh? Kafe? Salep?

Mark-Alemi deshi t'i thoshte: “fale-minderit, asgjë”, por kjo sesi iu duk, e pazakonshme. A nuk rrinte aty për të bërë si gjithë të tjerët e për të mos tërhequr vëmendjen e askujt?

— Kafe, – tha me zë të ulët, duke lëvizur buzët në mënyrë të tillë, që tjetri të kup-tonte fjalën.

Me njërën dorë Mark-Alemi po kërkonte monedha të vogla, po ndërkaq i panjohuri i kishte kthyer shpinën dhe kishte arritur te bufeja. Ndërsa rrinte në pritje, veshët e

Mark-Alemit kapnin pa dashur copëra nga bisedat e njerëzve. Ato ishin të grimcuara si nga një mokërr e madhe, po herë-herë, midis zallahisë kapeshin fjalë, madje edhe fraza të tëra që mokra s'i kishte thërrmuar dot gjatë rrotullimit të saj e që do ta bënte këtë gjë me siguri në rrotullimin tjetër. Krejt i habitur, ai u vinte veshin këtyre frazave. S'kishte asgjë në to nga puna në Tabir Saraj. Flitej për gjithçka të rëndomtë e të përditshme, për të ftohtët në rrugë, cilësinë e kafesë, garat e kuajve, lotarinë shtetërore, gripin që kishte rënë në kryeqytet, por asnjë fjalë për atë që bëhej në këtë ndërtesë. Do të besojë më tepër që këta njerëz punonin në zyrat e kadastrës, apo të mbledhjes së taksave, sesa në Pallatin misterioz të Ëndrrave.

Mark-Alemi dalloi dashamirësin e tij të dilte nga radha e njerëzve, duke mbajtur me kujdes në duar dy kupa me kafe.

— Dreq, sa e bezdisshme është kjo radhë, — ia bëri ai dhe, pa ia dhënë ende kupën Mark-Alemit, eci përpara me po atë lëvizje të kujdesshme, në kërkim të ndonjë tryeze të lirë. Ato ishin të zhveshura e pa ndenjësë

dhe shërbenin vetëm sa për të mbështetur bërrylat, dhe sidomos për të lënë kupat e zbrazëta.

Njeriu e gjeti më në fund një tryezë dhe i vuri kupat mbi suprinën e saj. Mark-Alemi me druajtje zgjati monedhat e vogla, të cilat gjatë gjithë kohës i kishte shtrënguar në grusht. Tjetri bëri një shenjë mohimi.

— S'ka nevojë, — tha, — një gjë kaq e vogël.

— Po pse, — ia bëri Mark-Alemi nëpër dhëmbë, — sidoqoftë...

— Të kam gostitur, — tha tjetri, — çë zgjat për një gjë kaq të vogël.

— Faleminderit!

Ai zgjati dorën, e mori kupën dhe e gjerbi.

— Kur je emëruar? — e pyeti tjetri.

— Sot.

— Vërtet? Urime! Epo, atëherë, paske të drejtë që...

- ai s'diti si ta mbaronte frazën dhe vuri kupën në buzë.

— Në ç'sektor? — pyeti pas pak.

— Në Seleksionim.

— Në Seleksionim? — ia bëri tjetri me habi. Fytyra iu çel edhe më. — Paske filluar

shumë-shumë mirë. Zakonisht të rinjtë e fillojnë punën në Grumbullim, madje edhe më poshtë, në Kopisteri.

Papritur Mark-Alemit iu zgjua dëshira të mësonte sa më shumë për Tabir Sarajin. Diçka u thye në vetpërmbajtjen e tij.

— Seleksionimi është një degë e rëndësishme, apo jo?

— Po, tepër e rëndësishme. Sidomos për një të ri.

— Çfarë?

— Desha të them, sidomos si fillim për një të ri, më kupton?

Tani ishte Mark-Alemi që nuk ia hiqte sytë.

— Natyrisht që ka edhe degë më të rëndësishme.

— Për shembull, Interpretimi? – pyeti Mark-Alemi.

— Pa shih, pa shih, s'qenke ashtu si dukesh, – ia bëri tjetri, duke buzëqeshur. – Paske mësuar mjaft gjëra qysh ditën e parë.

Mark-Alemi deshi t'i përgjigjej edhe ai me buzëqeshje buzëqeshjes së tjetrit, por shpejt e kuptoi si dëshira e tij ishte një luks i

parakohshëm. Lëkura e fytyrës së tij nuk ishte shkrirë ende nga ngrirja e atij mëngjesi të jashtëzakonshëm.

— Sigurisht, Interpretimi është thelbi i Tabir Sarajit, — tha tjetri... — Ai është qendra, si të thuash truri i tij, sepse atje merr kuptim gjithçka që bëjnë degët e tjera, gjithë përgatitja, mundi...

Mark-Alemi dëgjonte si në ethe.

— Ata quhen aristokratët e Tabirit?

Tjetri mblodhi buzët mendueshëm.

— Po, pikërisht. Në mos aristokratët, aty afër... Megjithëse...

— Çfarë?

— Mos kujto se mbi ta s'ka të tjerë...

Bashkëfolësi e vështroi me qetësi.

— E cilët janë të tjerët? — Mark-Alemi po habitej edhe vetë me guximin e tij.

— Tabir Saraji është më shumë se ç'duket, — tha. Mark-Alemi deshi ta pyeste se ç'kuptim kishte kjo, po frika se mos e tepronte e pengoi.

— Veç Tabirit të zakonshëm është edhe Tabiri i Fshehtë, — vazhdoi tjetri, — ai që merret me përpunimin e ëndrrave që

njerëzit nuk i dërgojnë vetë, por që shteti, me anë të mjeteve dhe mënyrave të tij, i shtie në dorë. Besoj se e kupton që kjo është një drejtori jo më pak e rëndësishme se Interpretimi, për të mos thënë...

— Sigurisht, — ia bëri Mark-Alemi, — megjithëse...

— Çfarë?

— A nuk përfundojnë në Interpretim qoftë ëndrrat e ardhura vetë, qoftë ato të Tabirit të Fshehtë?

— Po. Nga gjithë drejtoritë që janë të dyzuara, vetëm Interpretimi është një për krejt Tabir Sarajin. Megjithatë kjo s'do të thotë se ai është më lart se Tabiri i Fshehtë në përgjithësi.

— Po ndoshta s'është as më poshtë.

— Ndoshta, — tha tjetri. — Në të vërtetë ata të dy kanë një lloj shemërie.

— Me një fjalë të dy mund të quhen aristokratët e Tabirit?

Tjetri buzëqeshi.

— Meqë të pëlqen shumë kjo fjalë, mund ta marrësh ashtu.

Ai e gjerbi edhe një herë kupën, ndonëse në të s'kishte më kafe.

— Por mos kujto se ata përbëjnë majën më të lartë, — tha. — Edhe mbi ta ka të tjerë.

Mark-Alemi ngriti sytë për të kuptuar nëse tjetri mahitej apo e kishte vërtet.

— E çjanë këta?

— Bashëndërrorët.

— Si?

— Bashëndërrorët, drejtorja e Bashëndërrës ose e Kryeëndërrës, si i thonë kohët e fundit.

— Ç'është kjo?

Tjetri e uli zërin.

— Ndoshta s'është mirë të bisedojmë këtu, — tha.

Sytë e të dyve iu mbërthyen si gozhdë njëri-tjetrit. Dëshira e Mark-Alemit për të mësuar qoftë edhe diçka tjetër, ishte e papërballeshme.

— Të lutem, më trego edhe diçka, — tha me zë të butë. — Unë, unë... Domethënë... nëna ime është nga Qyprillinjtë...

— Nga familja e Qyprillinjve?

Habia në fytyrën e bashkëfolësit nuk i bëri kurrfarë përshtypje Mark-Alemit. Ishte mësuar me të, sa herë që dikush merrte vesh për fisin e tij. Ajo që e habiti ishte përmendja prej tij e emrit të famshëm, në trajtë gati-gati mburrjeje. E mbuloi me dorë faqen e djathtë, ngaqë, kushedi pse, iu duk se ajo iu skuq e para.

— Që kur më the se je caktuar të punosh drejt e në Seleksionim, e mora me mend që je nga ndonjë familje e afërt për shtetin, por, të them të drejtën, nuk më shkoi mendja kaq larg.

— Është nëna ime vajzë nga Qyprillinjtë, – belbëzoi Mark-Alemi, si për të ndrequr diçka – unë kam tjetër mbiemër.

— S’ka rëndësi, – tha tjetri. – S’ka shumë rëndësi.

— Më fal, – tha Mark-Alemi.

— Si?

— Desha të them... si ishte ajo puna e bashëndrrës?

Tjetri u mbush me frymë, por sikur ta ndiente që gjithë ajo frymë ishte e tepërt për tingullin e ulët të zërit që do të nxirrte, e

shfryu një pjesë të saj jashtë, përpara se të fliste.

— Çdo të premte, ndoshta ke dëgjuar, nga mijëra e mijëra ëndrrat e mbërritura e të përpunuara këtu gjatë javës, zgjedhin njërën, atë më të rëndësishmen, që i paraqesin sovranit me një ceremoni të thjeshtë, por tepër të lashtë. Kjo është bashëndrra, apo kryeëndrra, siç i thonë sot.

— Diçka kam dëgjuar, po fare turbull, si punë legjende, – tha Mark-Alemi.

— E pra, s'është legjendë, por e vërteta, dhe për të punojnë disa qindra vetë, bashëndërrorët, apo kryeëndërrorët, siç quhen tani. – Një grimë ai e pa ngultazi Mark-Alemin. – Një bashëndërr... – murmuriti pas pak, – kush mund ta marrë me mend se një e tillë, me paralajmërimin e rëndësishëm që jep, i vlen nganjëherë sovranit më shumë se armata të tëra ushtarësh, apo se gjithë turma e diplomatëve tëtij.

Mark-Alemi e dëgjonte gojëhapur.

— E kupton tani sa lart qëndrojnë bashëndërrorët në krahasim me gjithë ne të tjerët?

Perëndi, tha me vete Mark-Alemi. Tabir Saraji ishte me të vërtetë më shumë se ç’dukej. E kishte menduar gjithsesi të madh, por kurrsesi kaq të merimangshëm.

— Ata nuk i sheh asgjëkund, – vazhdoi tjetri. – Madje, edhe vendin për pirjen e kafes e të salepit e kanë veç.

— Veç, – përsëriti Mark-Alemi.

Tjetri hapi gojën të vazhdonte, por befas tingulli i një zileje, i njëjtë me atë që kishte lajmëruar pushimin e mëngjesit, e preu në mes çdo gjë.

Zilja s’kishte mbaruar ende së rëni, kur gjithë ajo luzmë njerëzish kishte nisur të dyndej me shpejtësi drejt daljeve. Ata që s’kishin arritur të pinin kafënë a salepin e kthenin atë me një frymë, të tjerë, që sapo e kishin marrë dhe s’mund ta pinin se ishte tepër e nxehtë, i linin kupat mbi tryezë dhe iknin nga sytë këmbët. Bashkëfolësi i Mark-Alemit e kishte lënë fjalën përgjysmë, e kishte përshëndetur me krye dhe i kishte

kthyer shpinën. Në çastin e fundit Mark-Alemi bëri një lëvizje drejt tij, sikur ta ndalte, sikur ta pyeste për diçka të fundit, por ndërkaq e shtynë nga e majta, pastaj nga e djathta, dhe ai e humbi tjetrin nga sytë.

Ndërsa dilte, duke ecur kuturu sipas rrjedhës, iu kujtua se nuk e kishte pyetur as se si e kishte emrin. Së paku, ta kisha marrë vesh në ç'degë punonte, tha me vete me hidhërim. Pastaj e qetësoi veten me mendimin se kishte për ta gjetur të nesërmen përsëri gjatë pushimit të mëngjesit dhe kishin për të folur prapë bashkë.

Rrjedha e nëpunësve sa vente dobësohej dhe Mark-Alemi më kot u përpoq të njihte ndonjë fytyrë nga ato të Seleksionimit. Iu desh të pyeste dy herë, gjersa ta gjente vendin e punës. Hyri me hapa të kujdesshëm, duke u përpjekur të mos ndihej. Përreth po shuhej një zhurmë e fundit. Njerëzit pothuajse kishin zënë vend të gjithë pas tryezave. Duke ecur në majë të gishtave, Mark-Alemi iu afrua tryezës së vet, zhvendosi ndenjësen me kujdes dhe u

ul në të. Ca çaste qëndroi pa lëvizur, pastaj uli sytë mbi dosje, lexoi fjalët “Tri dhelpra të bardha në minaren e xhamisë së prefekturës...”, por në çast e ngriti kryet, sikur ta kishin thirrur nga larg me një shenjë të çuditshme, krejt të dobët, gati të përvajshme, të ngjashme me thirrjen për ndihmë, apo thjesht me një dënesë. Ç’është, ç’është, pyeti brendapërbrenda vetes gjithë qenia e tij. Pa ditur as vetë përse, sytë i vajtën te dritaret e mëdha, që po i shihte për herë të parë. Pas qelqeve të tyre, si një gjë të njohur, por tepër të largët tashmë, ai pa borimën. Ajo vërtitej jashtë hutueshëm, në mëngjesin që ishte gjithashtu i largët, si nga një jetë tjetër, dhe që ndoshta ia kishte dërguar atë kumt të fundit.

Me një ndjenjë të turbullt faji, ai i hoqi sytë andej dhe uli kryet mbi dosje, por, para se të niste përsëri leximin, psherëtiu thellë: O Zoti Perëndi!

Seleksionimi

Ishte e martë mbasdite. Donte edhe një orë që të mbaronte orari zyrtar. Mark-Alemi ngriti kokën nga dosja dhe fërkoj sytë. Kishte një javë që kishte filluar punën dhe ende nuk po mësohej dot me leximin e zgjatur. Fqinji i tij nga e djathta lëvizi në ndenjësë pa e ndërprerë leximin. Në tryezën e gjatë dëgjohej herë pas here fëshfërima e fletëve që ktheheshin. Askush nuk po e ngrinte kryet.

Ishte muaji nëntor. Dosjet sa vente bëheshin më të trasha. Ishte periudha e zakonshme e vërshimit të ëndrrave. Kjo ishte një nga gjërat kryesore që kishte mësuar Mark-Alemi gjatë javës së parë në punën e re. Ëndrra shikoheshin gjithmonë dhe ëndrra dërgoheshin gjithmonë, dhe kështu do të ishte në jetë të jetëve, por megjithatë kishte periudha që ato buisnin, ashtu siç kishte të tjera që pakësoheshin. Tani ishte

një periudhë vërshimi. Ato mbërrinin me dhjetra mijëra nga të gjitha skajet e shtetit të pafund. Dhe kështu do të vazhdonin gjer në fund të vitit. Dosjet do të fryheshin e do të fryheshin pa pushim, bashkë me shtrëngimin e të ftohtit. Pastaj, pas Vitit të Ri, do të kishte njëfarë mehje në pranverë.

Me bisht të syrit Mark-Alemi vështroi edhe një herë fqinjin e tij të djathtë, pastaj atë të majtin. Lexonin, vallë, vërtet, apo bënë sikur? Ai vuri dorën te tëmthi dhe uli sytë mbi fletë, por në vend të shkronjave nuk shikonte veçse ca miza, humbur në mjegull. Jo, s'ishte e mundur, tha me vete. Të gjithë ata që mbanin kryet ulur mbi dosje, me siguri shtreshin. Ishte vërtet një punë skëterre.

Me ballin të mbështetur në pëllëmbë të dorës, ai nisi të sillte ndër mend gjithçka që kishte dëgjuar atë javë nga nëpunësit e vjetër të Seleksionimit, për baticat dhe zbaticat e ëndrrave, për shtimin ose pakësimin e tyre, që kishin lidhje me stinët, me sasinë e reshjeve, thatësirën apo lagështinë e ajrit. Veteranët e Seleksionimit i dinin mirë të

gjitha këto. Ata dinin shtysën që luante dëbora, erërat apo vetëtimat në shtimin e ëndrrave, siç dinin atë të lëkundjeve të tokës, të zënies së hënës, apo të shfaqjeve të kometave. Në Interpretim kishte me siguri mjeshtër të shquar të zbërthimit, dijetarë të vërtetë, të cilët, prapa pamjeve që për syrin e zakonshëm s'ishin veçse vizatime të marra të trurit, dinin të nxirrnin kuptime të fshehta e të çuditshme. Megjithatë ujq të tillë të vjetër si veteranët e Seleksionimit, të cilët ishin në gjendje të parashikonin gëlimin apo shterpësinë e ëndrrave me po atë thjeshtësi që pleqtë e zakonshëm, nga dhimbjet e përdhesit, parashikonin keqësimin e motit, nuk mund të kishte në asnjë degë tjetër të Tabir Sarajit.

Mark-Alemit iu kujtua befas i njohuri i tij i ditës së parë. Ku ishte vallë? Disa ditë rresht, gjatë pushimit të mëngjesit, e kishte kërkuar më kot me sy midis turmës së nëpunësve. Ndoshta ishte sëmurë, tha me vete. Apo ndoshta kishte shkuar me shërbim në ndonjë provincë të largët. Mundet që ishte një nga mbikëqyrësit e Tabirit, nga

ata që shumicën e kohës e kalonin me shërbim, tutje-tëhu perandorisë, apo ndoshta ishte thjesht një korrier.

Mark-Alemi perfytyroi mijëra degët e Tabir Sarajit, të shpërndara anekënd hapësirës së pafundme të shtetit, ndërtesat e tyre të thjeshta, disa herë në trajtë barakash, brenda të cilave rrinin dy nëpunës edhe më të thjeshtë, nevojtarë, me rrogë të vogël, që i përkuleshin gjer në tokë korrierit më të thjeshtë të Tabirit, kur ai vinte për të marrë ëndrrat e mbledhura. U mbahej goja përpara tij, leqet e këmbëve u dridheshin, vetëm e vetëm se tjetri vinte nga qendra. Në humbëtitrat e thella, në mëngjeset me shi apo me baltë, drejt atyre ngrehinave të trishtuara drejtoheshin nganjëherë që pa gdhirë banorët e nënprefekturës, për të dhënë ëndrrat e tyre. Pa trokitur te dera e degës, ata thërritnin që jashtë: Haxhi, e ke hapur?

Shumica nuk dinin shkrim, ndaj edhe vinin që herët, pa kaluar ende nga pijetorja, për të mos harruar ëndrrën. Ata e thoshin atë me gojë, ndërsa shkruesi, me sy të

përgjumur, duke mallkuar ëndrrën dhe zotin e saj, hidhte në letër atë që dëgjonte. Eh, inshallah këtë herë kemi fat, psherënte në mbarim të kopjimit i zoti i ëndrrës. Prej vitesh qarkullonin legjenda se një njeri i varfër nga një nënprefekturë e padëgjuar, me anë të ëndërrës së tij paskësh shpëtuar shtetin nga një gjëmë e tmerrshme dhe, si shpërblim për këtë, ishte thirrur pastaj prej sovranit në kryeqytet, i cili e kishte futur në pallat e i kishte thënë: zgjidh ç'të duash prej thesareve të mia, madje, edhe një nga mbesat e mia për grua etj., etj. Eh, inshallah, përsëriste njeriu dhe ikte nëpër udhën gjithë baltë, me siguri drejt mejhanes, ndërsa shkruesi e ndiqte pas me një shikim përçmues dhe, pa mbërritur tjetri te kthesa e rrugës, shënonte sipër fletës “e pavlefshme”.

Ndonëse kishin udhëzim të prerë që të mos niseshin nga paragjykimet dhe njohjet e njerëzve në vlerësimin e ëndrrave, nëpunësit e qendrave të vogla pikërisht në atë mënyrë e bënë spastrimin e parë të lëndës. Ata i njihnin mirë banorët e nën-

prefekturës dhe, pa kapërcyer mirë pragun, e dinin nëse njeriu është grykës, pijanec, gënjeshtar apo vuante nga zgjebja. Kjo kishte krijuar shpeshherë ngatërresa, madje vite më parë ishte marrë vendimi për tua hequr degëve të drejtën e spastrimit të parë. Mirëpo pas kësaj sasia e ëndrrave të mbërritura në Seleksionim u rrit në mënyrë të tillë të përbindshme, sa që vendimi u spraps përsëri dhe, pavarësisht nga të këqijat që mund të sillte spastrimi prej degëve, ai u pranua prapë si e vetmja zgjidhje e mundshme.

Mirëpo ëndërrparësit nuk dinin asgjë nga këto. Herë pas here ata thërrisnin që nga jashtë: E, Haxhi, erdhi ndonjë përgjigje për atë ëndrrën time? Jo, ende asgjë, përgjigjej Haxhiu. Po ti je tepër i padurueshëm, Abdyl Kadir. Perandoria është e madhe dhe qendra, pavarësisht se punon ditë e natë, s'ka mundësi t'i shqyrtojë kaq shpejt gjithë mizërinë e ëndrrave që mbërrinë atje. Eh, ke të drejtë, përgjigjej tjetri, duke hedhur sytë në larginë, andej ku, sipas mendjes së tij, duhej të ishte qendra. Ku i dimë ne të

gjorët, punët e shtetit. Dhe ikte, duke hequr zvarrë sheshlat e drunjta në udhën që çonte në mejhane.

Të gjitha këto ia kishte treguar Mark-Alemit një ditë më parë një mbikëqyrës i Tabirit, me të cilin kishin qëlluar të pinin bashkë kafënë e mëngjesit. Mbikëqyrësi porsa ishte kthyer nga një provincë tepër e mënjanuar aziatike dhe bëhej gati të nisej përsëri, po këtë herë në zonën evropiane të shtetit. Mark-Alemi kishte mbetur gojëhapur nga tregimi i mbikëqyrësit. A ishte e mundur që e gjithë kjo të kishte një fillim kaq të zakonshëm? Por mbikëqyrësi, sikur ta kishte kuptuar zhgënjimin e tij, ishte shpejtuar t'i sqaronte se nuk ishte kudo kësh-tu, se seksionet e Tabir Sarajit qëllonin të ishin ndërtesa solide, në qytete madhësh-tore të Azisë e të Evropës, dhe ata që çonin ëndrra atje nuk ishin skamnorë humba-manë të provincës, por njerëz të lartë, të ndërlikuar, me grada, shkolla, akademira, me mendje të thellë e lakmi të mëdha. Mbikëqyrësi kishte folur një copë herë të tërë për këtë gjë, ndërsa Mark-Alemi ndi-

ente se si në ndërgjegjen e tij po rivendosej prapë pesha e rëndë e Tabir Sarajit. Nëpunësi kishte nisur të tregonte diçka tjetër nga udhëtimet, por zilja e kishte ndërprerë tregimin e tij dhe tani Mark-Alemi po përpiquej t'i plotësonte me mend ato që tjetri i kishte lënë pa rrëfyer. Ai po mendonte popujt që shtriheshin në krahun lindor të shtetit dhe ata të krahut perëndimor, popujt që shikonin shumë ëndrra dhe ata që shikonin pak, popujt që i tregonin lehtë ëndrrat e tyre dhe ata që i tregonin me zor, siç ishin shqiptarët (për shkak të origjinës së tij shqiptare Mark-Alemi pa dashur ngulitte ndër mend gjithçka që thuhej për atë vend), për ëndrrat e popujve që ndodheshin në rebelim, të atyre mbi të cilët porsa ishin kryer vrasitë e mëdha, të popujve që ndodheshin në gjendje pagjumësie. Këta të fundit, veçanërisht, përbënin një shqetësim të madh për shtetin, sepse pas pagjumësisë gjithmonë pritej diçka e befasishme. Prandaj, kur Tabir Saraji kapte shenjat e para të pagjumësisë, shteti merrte masa të ngutshme për t'i dalë për-

para së keqes. Mark-Alemi e kishte vështuar gjithë habi bashkëfolësin kur i kishte zënë ngoje pagjumësinë e popujve. E di që të tingëllon e çuditshme, i kishte thënë tjetri, por duhet ta kuptosh këtë brenda logjikës së krahasimit. Një popull quhet që ka rënë në pagjumësi kur sasia e gjumit të tij është pakësuar në mënyrë të ndjeshme, në krahasim me periudhat e zakonshme të tij. Dhe për këtë gjë kush mund të japë shenjë më përpikëse se Tabir Saraji? Është e vërtetë, i kishte thënë Mark-Alemi, është krejtësisht ashtu. Atij i qenë kujtuar netët e tij pa gjumë kohët e fundit, por aty për aty kishte menduar se pagjumësia e një populli duhej të ishte diçka krejtësisht e ndryshme nga pagjumësia e njeriut.

Me bisht të syrit nisi të vështonte përsëri herë djathtas herë majtas. Të gjithë dukeshin si të përpirë nga dosjet, thuase ato s'ishin letra të shkruara, por prushana, ku digjej një qymyr që të zinte. Ndoshta edhe unë dalngadalë do të bie në këtë magjepsje, mendoj ai pikëllueshëm, dhe do të harroj botën dhe gjithçka.

Atë javë, ashtu siç e kishte urdhëruar shefi i tij, ai kishte qenë nga një gjysmë dite në secilën prej sallave të Seleksionimit, për t'u njohur me procesin e punës. Kishte qëndruar me orë të tëra në çdo sallë, përkrah ndonjë nëpunësi të vjetër, për të fituar edhe ai përvojë, dhe kur e kishte ndjekur më në fund tërë qerthullin e punës, qe kthyer dy ditë më parë te tryeza e tij, atje ku i kishin thënë të punonte ditën e parë të hyrjes në punë.

Nga shtegtimi sallë më sallë Mark-Alemi kishte mësuar, në vija të përgjithshme, se si punonte Seleksionimi. Pas përpunimit në Sallën e Qiqrave, sasia e ëndrrave të pavlefshme, e ngjeshur në thasë të mëdhenj, i dorëzohej Arkivit, ndërsa sasia e vlefshme i nënshtrohej një përpunimi të ri. Ëndrrat ndaheshin në grupe sipas çështjeve me të cilat kishin lidhje: sigurimi i shtetit dhe i sovranit (përbetimet, tradhtitë, kryengritjet); politika e brendshme (kryesisht njëjtësia e perandorisë); politika e jashtme (aleancat, luftërat); jeta shoqërore (vjedhjet

e mëdha, zvetnimi); shenjimi i bashëndrrës; të ndryshme (varia).

Grupimi i ëndrrave në ndarjet dhe nëndarjet nuk ishte gjë e lehtë. Madje, një kohë të gjatë kishte patur mëdyshje nëse duhej që me këtë punë të merrej Seleksionimi, apo ajo i përkiste kryesisht Interpretimit. Në të vërtetë, ajo do t'i lihej Interpretimit, sikur ai të mos ishte aq i ngarkuar. Më në fund ishte arritur një zgjidhje pajtimi: vërtet grupimi i ëndrrave i qe lënë Seleksionimit, por kjo quhej një punë parapërgatitore. Aq e vërtetë ishte kjo, saqë në krye të çdo dosjeje me materiale të dorëzuara nuk shkruhej: “Ëndrra që kanë lidhje me X çështje”, por “Ëndrra që mund të kenë lidhje me X çështje”. Veç kësaj, ndërsa mbante përgjegjësi të plotë për ndarjen e ëndrrave në të vlefshme a të pavlefshme, për grupimin e tyre Seleksionimi nuk mbante veçse një përgjegjësi morale. Kështu që, në të vërtetë, puna bazë e Seleksionimit, ashtu si Interpretimi, quhej thelbi i krejt Tabir Sarajit. E kuptove tani se këtu janë portat ku hyn gjithçka, i kishte

thënë shefi Mark-Alemit ditën e rikthimit të tij në vendin e parë të punës. Ti, me siguri, ke kujtuar në fillim se, meqenëse në këtë zhdërvillim fillon puna e Seleksionimit dhe meqenëse ne të vendosëm këtu, ky është edhe më i parëndësishmi. Kurse tani besoj se e more vesh që ky është themeli i punës dhe ne asnjëherë nuk i vendosim fillestarët në të, por ty të vendosëm, sepse ti pëlqesh prej nesh. Ti pëlqesh prej nesh. Mark-Alemi e kishte përsëritur me vete me dhjetëra herë këtë frazë, sikur me anë të përsëritjes ai do t'i hynte asaj në thelb. Mirëpo, ajo ishte e tillë, e mbyllur nga të gjitha anët, enigmatike, e lëmuar si një pllakë, ku nuk ke ku kapesht.

Mark-Alemi fërkoj sytë përsëri. Deshi të rifillonte leximin, por s'ishte e mundur. Shkronjat i dukeshin të kuqërremta si nga një përndritje e largët zjarri.

Kishte hequr mënjatë rreth dyzet ëndrra të pavlefshme. Shumica i qenë dukur të shkaktuara nga mërzitë e përditshme, kurse një pjesë i qenë dukur të rreme, por s'ishte i sigurt. Në të vërtetë i kishte lexuar dy-tri

herë secilën, por prapë s'ndihej i sigurt. Shefi i kishte thënë se, sa herë që dyshonte, duhej ta linte ëndrrën për qëruesin e dytë, duke i vënë sipër një pikëpyetje, mirëpo ai e kishte bërë këtë për një numër kaq të madh ëndrrash, saqë druhej se mos po e tepronte. Në të vërtetë kishte tëharrur shumë pak ëndrra dhe, në qoftë se nuk do të pastronte as këto të dyzeta, atëherë shefi kishte të drejtë të thoshte me vete: Mark-Alemi për të qenë brenda, i kalon të gjitha ëndrrat te qëruesit e tjerë. Mirëpo ai ishte qërues dhe si i tillë detyrë kryesore kishte të qëmtonte dhe jo të kalonte. Përndryshe, ç'do të ndodhte sikur gjithë qëruesit, për të qenë brenda, të tejçonin sa më shumë ëndrra në Interpretim? Interpretimi do të mbyllte pranimin ose do të ankohej në drejtori. Drejtoria do të kërkonte shkaqet. Eh, ç'më gjeti, psherëtiu me vete Mark-Alemi. Po, në fund të fundit, të dalë ku të dalë, mendoj dhe me njëfarë pezmi, me ngut, sikur të kishte frikë mos i kthehej mendja, shkroi në krye të katër-pesë fletëve fjalën “e pavlefshme” dhe poshtë saj nënshkrimin e tij. Ndërsa vazh-

donte të bënte të njëjtën gjë me fletët e tjera, ndiente një gëzim hakmarrës për ata trutharë të panjohur që, të sëmurë nga barku apo dhëmbët e prishur, e kishin munduar dy ditë me ëndrrat e tyre të marra, të cilat, ndoshta, as i kishin parë fare, por i kishin dëgjuar nga të tjerët. Idiotë, tyryfylë, mashtrues, shante me vete, ndërsa shkruante fjalën e dënimit mbi fletët e tjera. Megjithatë, dora e tij sa vente bëhej më e ngadaltë, gjersa më në fund qëndroi pezull mbi fletën. Dale njëherë, tha me vete, pse kështu si i çmendur. Nuk iu desh më tepër se një grimë kohe që vrullin e zemërimit ta zinin prapë dyshimet.

Në të vërtetë kjo s'ishte aq e thjeshtë, dhe nga ata tarallakë të panjohur mund të të gjente e keqja. Nëpunësit e të gjitha degëve pa përjashtim, por sidomos ata të Selektionimit, dridheshin nga fjalët "rishikim". I kishin treguar se qëllonte shpesh që ëndërrparësi, me të dëgjuar ndonjë ngjarje të njëmendtë, dërgonte letër në Tabir Saraj, duke mëtuar profetizimin e saj me anë të ëndrrës së tij.

Atëherë kërkohej ëndrra, gjendej sipas numrit të regjistrimit të saj në Grumbullim, nxirrej nga Arkivi dhe, në qoftë se ajo ishte vërtet ashtu, kërkoheshin fajtorët që nuk ishte marrë parasysh. Fajtorët mund të ishin interpretuesit, që nuk e kishin zbërthyer drejt kuptimin e shenjës, por mund të ishin seleksionuesit, që e kishin nxjerrë ëndrrën të pavlefshme. Në këtë rast faji i tyre quhej edhe më i rëndë, sepse gabimi i shkoqitësit, që nuk arriti ta shpjegonte drejt kumtin, ishte më i falshëm në krahasim me gabimin e përzgjedhësit që nuk gjeti në ëndërr asnjë kumt. Punë e mal-lkuar, tha me vete Mark-Alemi, i habitur edhe vetë nga ky çast rebelimi i ndërgjegjes së tij. Megjithatë, në drejt të vende. Ai shkroi fjalën “e pavlefshme” mbi njërën nga fletët, por te tjetra përsëri u step. Padashur, ngaqë s’dinte ç’të bënte me atë fletë që i mbeti në dorë, nisi të rilexonte tekstin e shkruar në të: “Një shesh i braktisur, pranë këmbës së një ure: një farë djerrine nga ato ku hedhin mbeturinat. Midis hedhurinave, pluhurit, copërave të thyera prej qeramike, një vegël

e vjetër muzikore, e paparë ndonjëherë, që binte vetvetiu, dhe një dem i egërsuar, siç duket, prej tingullit të asaj vegle, shkrofënte te këmba e urës”.

Punë artistësh, tha me vete Mark-Alemi. Ndonjë muzikant i pakënaqur, i mbetur pa punë. Ai nisi të shënonte fjalën “e pavlefshme” sipër fletës. Kishte shkruar vetëm “e pa—”, kur sytë i shkuan te rreshtat e parë që i kishte kapërcyer dhe ku shënohej emri i njeriut që kishte parë ëndrrën, data dhe puna e tij. Për çudi, i zoti i ëndrrës nuk ishte muzikant, por shitës lulelakrash, nga kryeqyteti. Ç’më polli, tha me vete Mark-Alemi, pa i hequr sytë nga fleta. Të dilte një perimtar i mallkuar dhe të ngatërronte mendjen! Ishte dhe nga kryeqyteti dhe e kishte lehtë të ankohej. Mark-Alemi i shoi me kujdes shkronjat e shkruara sipër fletës dhe e kaloi ëndrrën në të vlefshme. Idiot, murmuriti dhe një herë me vete, duke vështuar për herë të fundit me bisht të syrit fletën e ëndrrës, siç vështrohet njeriu që i bëhet një e mirë e pamerituar. Ngjeu perën në ngjyrë dhe, pa i lexuar për së dyti, shkroi fjalën “e

pavlefshme” mbi disa fletë të tjera. Kur vrulli i zemërimit i ra, e mbajti prapë veten. I kishin mbetur ende edhe tetë ëndrra, ato që në shikimin e parë i kishte nxjerrë kufka. I pa me qetësi, një nga një, dhe, me përjashtim të njërës që e kaloi në të vlefshme, të tjerat i la aty ku ishin. Duhej të ishte tepër i trashë që të mos kuptoje në to grindjet në familje, krimbat e zorrëve apo mungesën e grave. Megjithëse i dhimbnin sytë, Mark-Alemi tërhoqi disa fletë nga dosja e ëndrrave të papërpunuara dhe i vuri përpara. Kishte përshtypjen se lodhej më shumë duke bërë sikur lexonte, sesa po të lexonte vërtet. Zgjodhi ato fletë që kishin tekste më të shkurtra dhe, pa e parë fare ëndërrçuesin lexoi njërën prej tyre: “Një mace e zezë kishte kapur në gojë hënën dhe po vraponte e ndjekur nga turma. Gjithë udhës nga ikte, dukeshin gjurmët e hënës së plagosur”.

Ja, kjo ishte vërtet një ëndërr që ia vlente barra qiranë të merreshe me të. Para se ta kalonte në të vlefshmet, Mark-Alemi e lexoi edhe një herë. Ishte vërtet një ëndërr seri-

oze, me të cilën ta kishte ënda të merreshe. Mark-Alemi mendoi se, sidoqoftë, puna e shkoqitësve, pavarësisht nga vështirësitë, ishte e kënaqshme, sidomos kur kishe të bëje me ëndrra të tilla. Atij vetë, ndonëse i lodhur, i lindi dëshira ta zbërthente ëndrën. Përderisa hëna ishte simbol i shtetit e i fesë, kuptohej që macja e zezë përfaqësonte një forcë armiqësore që vepronte kundër tyre. Një ëndërr e tillë i kishte të gjitha gjasat për t'u shpallur kryeëndërr, mendoi Mark-Alemi. Ai shikoi dërguesin. Ishte nga një qytet i largët i krahut evropian të shtetit. Andej edhe ëndrrat vijnë më të bukura, mendoi. E lexoi për të tretën herë dhe iu duk edhe më e bukur dhe me kuptim. Një gjë e mirë shpresëdhënëse ishte se ëndrra, veç të tjerash, kishte edhe turmën, e cila me siguri do ta arrinte macen e zezë për t'ia shkëputur hënën prej dhëmbëve. Me siguri ajo ka për të përfunduar ndonjë ditë si kryeëndërr, tha ai me vete dhe e vërejti gati me buzëqeshje fletën e zakonshme ku ajo qe shkruar, si njeriu që sheh një vajzë tani për

tani të rëndomtë, por që e di se e pret fati i një princeshe.

Mark-Alemi ndjeu për çudi një lehtësim. Ai mendoi të lexonte edhe dy-tri fletë të tjera, por i la përgjysmë, sepse nuk deshë të prishte përshtypjen e mirë të ëndrrës me hënë. Ai ktheu kokën nga qelqet e mëdhenj, pas të cilëve po binte muzgu. Tani nuk donte të merrej më me asgjë. Donte vetëm që të mbaronte orari zyrtar. Megjithëse drita sa po vente dobësohej, kokat e njerëzve vazhdonin të rrinin të përkulura mbi dosje. Ai ishte gati i sigurt se, edhe sikur të binte nata dhe terri i përjetshëm, ato koka nuk do të ngriheshin që andej pa rënë zilja e mbarimit të punës.

Më në fund ajo ra vërtet. Mark-Alemi mblodhi me shpejtësi fletët. Nga të gjitha tryezat dëgjoheshin zhurmat e syzeve që hapeshin për t'u mbyllur aty për aty. Mark-Alemi e mbylli dosjen e tij me çelës dhe, ndonëse ishte një nga të parët që doli nga salla, vetëm pas gjysmë ore u gjend përjash-ta.

Në rrugë ishte ftohtë. Nëpunësit që dilnin me grumbuj të mëdhenj, shpërndareshin në drejtime të ndryshme. Në trotualet përballë, ashtu si çdo mbrëmje, ishte mbledhur një turmë seditësh. Nga të gjitha institucionet e mëdha shtetërore, duke përfshirë këtu edhe pallatin e Shejh-ul-Islamit, edhe zyrat e Vezirit të Madh, Pallati i Ëndrrave ishte i vetmi që zgjonte kureshtinë e njerëzve gjër në atë shkallë, sa që qindra kalimtarë të ndalonin e të prisnin daljen e nëpunësve. Në heshtje, me qafëzat e ngritura nga të ftohtit, njerëzit vështrojnë nëpunësit misteriozë që merreshin me punën më enigmatike të shtetit, i ndiqnin me ca sy të shtangur, sikur të përpiqeshin të kërkonin në fytyrat e tyre gjurmët e ëndrrave, dhe nuk largoheshin veçse kur portat e rënda të pallatit të madh mbylleshin me kërëllimë. Mark-Alemi shpejtoi hapat. Fenerët e rrugëve nuk ishin ndezur ende. Qyshse kishte filluar punën në Tabir kishte një si frikë nga terri.

Rrugët ishin plot me kalimtarë. Aty-këtu rendnin karroca me dritare të zëna me

perde. Në to kishte me siguri hanëme të bukura, që shkonin në takime të fshehta. Mark-Alemi psherëtiu.

Kur mbërriti te rruga e tij, fenerët ishin ndezur ndërkaq. Kjo ishte një rrugë e qetë, gjysmë luksoze, një pjesë e ndërtesave të së cilës ishin të rrethuara me thurima të rënda hekuri. Gështenjapjekësit po bëheshin gati të iknin. Disa kishin futur në trasta gështenjat dhe qymyrin dhe, siç dukej, prisnin të ftoheshin edhe pak shoshat. Polici i rrugës përshëndeti me nderim Mark-Alemin. Nga kafeneja e udhëkryqit po dilte i dehur tapë fqinji i tyre, oficeri në lirim Beç beu. Ai ishte me dy shokë të tjerë, të cilëve u përshpëriti diçka kur pa Mark-Alemin. Kur kaloi përbri, Mark-Alemi ndjeu sytë e tyre të topitur t'i nguleshin gjithë frikë. Ai shpejtoi hapat. Që larg pa se kishte dritë në të dy katet e shtëpisë. Do të kenë ardhur miq, tha me vete, megjithatë ndjeu një si dridhje. Kur u afrua edhe pak, pranë portës së shtëpisë pa karrocën me shenjën e Qyprillinjve, shkronjën “Q” të gdhendur në të dy dyert dhe, në vend që të qetësohej, u shqetësua edhe më.

Portën ia hapi shërbyesja e vjetër e shtëpisë, Lokja.

— Ç'është? — ia bëri Mark-Alemi, duke treguar me krye dritat në katin e dytë.

— Kanë ardhur ungjët e tu.

— Ka ndodhur gjë?

— Asgjë. Kanë ardhur për vizitë.

Mark-Alemi mori frymë i lehtësuar. Ç'kam kështu, tha me vete, ndërsa ecte përmes oborrit drejt derës së brendshme. Shpesh i kishte qëlluar ta kapte ankthi kur kthehej vonë dhe shikonte dritat e ndezura anekënd shtëpisë, por asnjëherë nuk ishte tronditur si sonte. Siç duket, puna e re, mendoj.

— Të kërkuan mbasdite dy shokë të tutë, — po i thoshte Lokja që vinte pas. — Më thanë të shkosh t'i takosh nesër ose pas-nesër në atë... atë... si e quajnë të mallkuar-in, klob apo klub.

— Në klub.

— Hë, në klub.

— Po të më kërkojnë prapë, thuaju se s'kam kohë të lirë.

— Mirë, — tha shërbyesia.

Mark-Alemi ndjeu një erë të mirë gjel-
lësh. Para se të hynte në dhomën e miqve,
qëndroi një copë herë në këmbë, pa e ditur
as vetë pse. Që brenda dëgjoheshin zërat.
Kur qelbet kripa ç'pret nga peshku, thoshte
ungji i vogël, në kohën që Mark-Alemi shtyu
derën. Në dhomën e madhe, të shtruar
anekënd me qilim, ndihej era e njohur e
zjarrit. Kishin ardhur dy ungjët e tij, i mad-
hi bashkë me gruan dhe i vogli. Ishin dhe dy
kushërinj të tjerë, të dy zëvendësministra.
Mark-Alemi i takoi me radhë.

— Dukesh i lodhur, — i tha ungji imadh.

Mark-Alemi ngriti supet, sikur t'i thoshte:
“ç't'i bësh, punë”. Ndihej menjëherë që,
para se të vinte ai, ishte folur për punët e tij.
Mark-Alemi vështroi t'ëmën, që rrinte me
gjunjë të mbledhur pranë njërës prej dy
prushanave të mëdha prej bakri. Ajo i
buzëqeshi fare lehtë dhe vetëm atëherë ai e
ndjeu se u çlirua plotësisht nga ankthi. U ul
në një kënd, duke pritur çastin që vëmendja
të ikte më në fund prej tij. Dhe ashtu ndod-
hi vërtet.

Ungji i madh vazhdoi të tregonte diçka, që Mark-Alemi, me sa dukej, e kishte ndërprerë me hyrjen e tij. Ai ishte guvernator në një nga zonat më të largëta të shtetit dhe, sa herë që vinte me punë në kryeqytet, sillte që andej plot rrëfime të ashpra, të cilat Mark-Alemit i dukeshin të njëllojta me ato të herës tjetër.

Gruaja e tij, e imët, me fytyrë të pakënaqur gjithë quka, ndiqte me vëmendje ato që tregonte i shoqi dhe herë pas here vështronte të pranishmit sikur t'u thoshte: e shikoni ku jetojmë ne? Ajo ankohej gjithmonë nga klima e atjeshme, nga punët e shumta të të shoqit, dhe në fjalët e saj kishte një pezm të fshehur të vazhdueshëm ndaj kunatit të saj, vëllait të mesëm të të shoqit, Vezirit. Kështu e thërritnin të gjithë njeriun që tani për tani kishte postin më të lartë shtetëror midis gjithë Qyprillinjve, ministër i jashtëm, dhe i cili, sipas saj, nuk kishte çarë kryet sa duhej që vëllai i tij të kthehej më në fund në kryeqytet.

Ungji i vogël dëgjonte me një buzëqeshje të shkujdesur. Ndërsa i madhi i dukej

Mark-Alemit si një bronz i mbuluar pakëz nga pluhuri i ashpërsisë, fanatizmit dhe provincës, të voglin e donte përherë e më fort. Flokëçelët, me sy të kthjellët, me ca mustaqe të kuqërremta dhe me atë emër shqiptaro-gjerman, Kurt, për të thoshin se ishte lulja e egër e Qyprillinjve. Ndryshe nga vëllezërit e tjerë, nuk qe ngulur në asnjë post të rëndësishëm, përkundrazi përherë kishte hyrë në ca punë disi të çuditshme që i braktiste shpejt: në një institut të oqeanografisë, në arkitekturë, kurse kohët e fundit merrej me muzikë. Veç kësaj, nuk donte të martohej, luante golf me të birin e konsullit austriak, flitej se këmbente letra dashurie me një hanëme misterioze, me një fjalë gjithçka e bënte tjetërfarësh, tërheqës, por pa dobi. Mark-Alemi ëndërronte që ta shkërbente, por e dinte se s'do të arrinte dot. Krejt i qetësuar tani, ndërsa dëgjonte bisedën e dy ungjëve, Mark-Alemi përfytyronte karrocën që rrinte përjashta e që i kishte sjellë ata, atë karrocë që sa herë e shihte, ndiente gëzim të përzier me tmerr,

sepse me të kishin ardhur gjithmonë ose lajmet e mira ose gjëmat.

Në shtëpinë e Qyprillinjve, ose në “Pallat”, siç e quanin midis tyre gjithë njerëzit e fisit shtëpinë e Qyprilliut kryesor, kishte disa karroca, por të njëllojta siç ishin, për Mark-Alemin ato shkriheshin në një: karrocën e hareshme-fatale, me atë “Q” të gdhendur në dru, që shpërndante ose ylbëret ose zinë nga shtëpia kryesore në të gjitha shtëpitë e fisit të madh. Disa herë që biseduar për zëvendësimin e shkronjës “Q” me “K” sipas shkrimit të emrit të Qyprillinjve në osmanishten zyrtare – “Köprülü”, mirëpo ata s’kishin dashur kurrësi një ndërrim të tillë dhe kishin ruajtur shkronjën “Q” dhe të gjitha shkronjat e emrit, sipas alfabetit të gjuhës shqipe.

— Domethënë hyre në Tabir Saraj, – iu drejtua Mark-Alemit ungji i madh, që e kishte mbaruar më në fund rrëfimin e vet. – E vendose më në fund.

— E vendosëm të gjithë bashkë, – tha nëna.

— Mirë bëtë, — tha ungji i madh. — Punë e nderuar, punë e rëndësishme. Me hajr!

— Inshallah! — tha nëna. — Të lumtë goja!

Në bisedë u përzien dy kushërinjtë e tjerë. Ndërsa dëgjonte ç'flitej, Mark-Alemit iu kujtuan të gjitha bisedat e pafundme për punën e tij përpara se të vendosej hyrja në Tabir. Një njeri i jashtëm, po t'i kishte dëgjuar ato, do të mbetej me gojë hapët: është e mundur që të shkoqitej me kaq kujdes se në ç'punë do të hynte një nip nga Qyprillinjtë e familjes së famshme, burrat e së cilës i kishin udhëhequr ushtritë perandorake gjer në muret e Vjenës, që edhe tani, në zbehjen e saj, mbetej një nga shtyllat e shtetit, që kishte hedhur e para idenë e rindërtimit të perandorisë, duke e kthyer në SHBO (Shtetet e Bashkuara Osmane), që e vetmja pas familjes perandorake figuronte në Larousse-in e Francës te shkronja "K" — "Köprülü" — grande famille albanaise dont cinq membres furent de 1656 a 1710, grands vizirs de l'Empire ottoman, te porta e së cilës trokitnin të druajtur funksionarë të

lartë për të kërkuar mbrojtje, karrierë apo mëshirë.

Kështu mund të dukej në vështirimin e parë, e habitshme dhe disi e pabesueshme, por për ata që e dinin më thellë historinë e Qyprillinjve nuk kishte vend për habitje. Ata e dinin se përderisa gjatë katërqind e ca viteve, familjes së madhe kryeministeriale krahas lavdisë nuk i ndahej fatkeqësia, kjo nuk mund të ndryshonte më gjer në fikje të tyre. Nuk mbahej mend familje më e lazdruar, e fill pas kësaj, e tranguar mizorisht, si e tyrja. Kishte në të sa dritë, aq edhe terr, sa njerëz me poste të larta, ministra, guvernatorë, admiralë, aq edhe të dënuar me burgje, me koka të prera, të humbur pa gjurmë në askurrah. Ne Qyprillinjtë jemi si ata njerëzit që kanë çelur toka e jetojnë në këmbët e vullkanit Vezuv, thoshte gjysmë me të qeshur ungji i vogël, Kurti. Ashtu si Vezuvi që shpërthen herë-herë e djeg e shkrumbon ata që jetojnë në hijen e tij, ashtu dhe ne na godet herë pas here sovrani, nën hijen e të cilit rrojmë. Dhe ashtu si ata që jetojnë në këmbët e Vezuvit, me gjithë

mynxyrat e herëpashershme të tij, pas qetësimit të vullkanit prapë aty, në tokat pjellore po të rrezikshme, te këmbët e tij e ngrenë jetën, ashtu edhe ne, me gjithë rrebeshet që na dërgon sovranit, prapë nën hijen e tij qëndrojmë e i shërbejmë besnikërisht.

Qysh nga fëmijëria Mark-Alemi mbante mend ca ecejake të shërbëtorëve që pa gdhirë nëpër shtëpinë e tyre të madhe, pëshpërimat nëpër dyer, emtat me fytyra të llahtarisura që trokitnin te porta e jashtme, ditë të tëra me lajme të zymta, me pritje, me ankth, gjersa vinte qetësimi me vajtimin e qetë të të dënuarit në ndonjë nga kthinat e mënjanuara dhe pastaj jeta që vazhdonte si më parë, në pritje të një shkëlqimi të ri, ose të një zie të re. Sepse, siç thuhej, në familjen e Qyprillinjve burrat ose ngjiteshin në poste të larta, ose binin në fatkeqësi, rrugë të mesme s'kishte.

Lavdi Zotit që ti, së paku, nuk e ke mbiemrin Qyprilli, i thoshte herë pas here e ëma, pa i besuar as vetë ngushëllimit të saj. Ai ishte djalë i vetëm dhe ajo gjithë jetën e

saj, qysh pas vdekjes së të shoqit, s'kishte bërë gjë tjetër veçse kishte menduar si ta mbronte nga pjesa e keqe e fatalitetit të Qyprillinjve. Kjo e kishte bërë atë më të mençme, më të prerë dhe, për çudi, më të bukur. Një kohë të gjatë ajo, me veten e saj, kishte vendosur ta mbante larg karrierës. Mirëpo, kur djali u rrit dhe mbaroi shkollën, përherë e më tepër vendimi i saj dukej i pakuptimtë. Në familjen e Qyprillinjve nuk njiheshin të papunët: me dashje ose pa dashje duhej gjetur një post për Mark-Alemin. Një post ku mundësitë për karrierë të ishin sa më të mëdha dhe mundësitë për të rënë në burg sa më të vogla. Në fis që kuvenduar gjatë për këtë, qenë sjellë e risjellë ndër mend diplomacia, ushtria, oborri, banka, ministritë, qenë shkoqitur një për një të mirat dhe të këqijat e tyre, mundësitë e ecjes përpara dhe mundësitë e rrëzimit, ishte shqyrtuar një për një secili post, ishte braktisur njëri që ishte dukur më i papërshtatshëm ose më i rrezikshëm për tjetrin, pastaj ishte hequr dorë nga ky i dyti, për po ato arsye, ishte gjetur një i tretë, që në fillim

qe dukur se ndryshonte nga dy të parët, por pastaj, në një shikim më të thellë, ishte ardhur në përfundimin se pikërisht ky post, i qetë në pamjen e jashtme, paskësh qenë më i rrezikshmi se të tjerët, atëherë qenë kthyer përsëri tek i pari, tek ai për të cilin kishin thënë në fillim “upupu, vetëm atje të mos vejë!” e kështu me radhë, gjersa më në fund nëna e Mark-Alemit, e lodhur nga të gjitha këto, kishte thënë: le të vejë ku të dojë, asaj që është shkruar s’i shpëton dot. Në këtë e sipër, pikërisht kur po bëheshin gati ta linin zgjedhjen në dorën e atij vetë, ungji i mesëm, Veziri, që gjer atëherë s’ishte përzier në këtë punë, kishte shfaqur më në fund mendimin e vet. Ai kishte tingëlluar në fillim i papritur, si diçka që duhej shoqëruar patjetër me një buzëqeshje, ndonëse buzëqeshja tretej shpejt në fytyrën e secilit, duke lënë në vend të saj një hutim. Pallati i Ëndrrave? Po si? Për ç’arsye? Pastaj dalgadalë, sa më shumë që e mendonin punën, aq më tepër ajo nisi t’u dukej e natyrshme. Pse jo në Tabir Saraj? Ç’të keqe kishte? Madje, jo vetëm që s’kishte të keqe,

por, përkundrazi, ishte më e mirë se të gjitha ato punët e tjera plot kurthe. Po vallë këtu a nuk kishte rreziqe? Natyrisht, natyrisht, po sidoqoftë ishin rreziqe ëndrrash, një botë ëndrrash, më kupton, si ka thënë i vjetri kur u gjet pisk: bëje, o Zot, ëndërr! Ashtu është. Dalngadalë ideja e ministrit e përpiu krejt nënën e Mark-Alemit. Si nuk ishte kujtuar më parë? thoshte ajo. Tabiri i qe dukur asaj gjetja e vetme për të birin. Përveç që ishte një vend që i jepte mundësi të pakufishme njeriut për të ecur përpara, vejushën e tërhiqte sidomos ana e papërcaktuar, e mjegullt e tij. Bota atje dyzohej, shumë shpejt fillonte e mosrrokshmja, dhe pikërisht kjo mjegullinë i dukej asaj si streha më e mirë, pas së cilës Mark-Alemi mund të fshihej gjatë kohës së rrebesheve.

Edhe të tjerët ishin në një mendje me të. Veç kësaj, thoshin ata, Veziri s'e kishte menduar kot këtë gjë. Kohët e fundit Tabir Saraji kishte gjithmonë e më tepër ndikim në punët e mëdha të shtetit dhe Qyprillinjtë, me prirjen e tyre të natyrshme për ti parë pakëz me shpoti zyrat e vjetra

tradicionale, e kishin nënvleftësuar pak Palatin e Ëndrrave. Madje vite më parë flitej se qenë pikërisht Qyprillinjtë, që në mos kishin arritur ta mbyllnin, e paskëshin ulur në mënyrë të ndjeshme forcën e Tabirit. Mirëpo kohët e fundit sovrani e kishte ripërtërirë edhe fuqinë edhe hijen e dikurshme të tij.

Të gjitha këto Mark-Alemi i kishte mësuar dalngadalë, gjatë bisedave të gjata për punën e re. Natyrisht, kur thuhej se Qyprillinjtë e kishin nënvleftësuar disi Tabirin, kjo s'do të thoshte aspak se ata nuk kishin njerëzit e vet atje. Ata prej kohësh do të kishin pushuar së qeni Qyprillinj, po të kryenin mendjelehtësi të tilla. Mirëpo, të dhënë siç duket, pas ngrehave të tjera të shtetit e sidomos me shpresë se mund të zbehnin përsëri frymën “gërxhos”, siç e quanin me mahi midis tyre, ata kishin dobësuar vëmendjen ndaj tij. Pikërisht këtë gjë përpiqeshin, me sa duket, të ripararin tani. Ata kishin njerëzit e tyre atje, që ishin me siguri me dhjetëra, por “ndryshe janë njerëzit e gjakut tënd”, i kishte thënë Veziri

motrës së vet, nënës së Mark-Alemit. Ai ishte pak nervoz, dhe ajo pati përshtypjen se ishte më i shqetësuar se ç'dukej për këtë gjë. Me siguri, dinte diçka më tepër që asaj nuk ia kishte thënë.

Kjo kishte ndodhur dy ditë më parë se Mark- Alemi të paraqitej në Tabir Saraj. Gjatë gjithë kësaj kohe emri i Mark-Alemit dhe i Pallatit të Ëndrrave ishin të pandarë nga njëri-tjetri. Ja, edhe tani ata ishin bashkë, dhe kjo e bënte të bezdisshme bisedën për Mark-Alemin. Ai kishte shpresë se, kur të uleshin për të ngrënë darkë, biseda do të ndryshonte. Mirëpo, për fat, ajo ndryshoi më përpara. Në të vërtetë, vazhdoi të flitej për Tabir Sarajin, por prej bisedës ishte shkëputur emri i tij.

— Sidoqoftë, tani mund të thuhet se Tabir Saraji e ka rimarë plotësisht hijen e dikurshme, – tha njëri nga kushërinjtë.

— Kurse unë, pavarësisht se jam Qyprilli, nuk kam besuar kurrë se atij mund t'i binte pesha ndonjëherë, – përgjigjej ungji i vogël, Kurti. – Ai nuk është vetëm një nga zyrtarë më të vjetra të shtetit, për mendimin tim,

ai, pavarësisht nga emri i bukur që ka, është zyra më e tmerrshme.

Kurti buzëqeshi.

— Ka edhe të tjera zyra të tmerrshme, — e kundërshtoi kushëriri.

— Po tmerri i tyre është i zbuluar, — tha ai. — lemeria e tyre nxin që tutje, kurse Tabir Saraji është tjetër gjë.

— E pse është i lemerishëm sipas teje? — ndërhyri nëna e Mark-Alemit.

— O, jo në atë kuptim që mund ta marrësh ti, — tha Kurti, duke vështruar me bisht të syrit nga i nipi. — Unë e kisha për tjetër gjë. Për mendimin tim, midis gjithë veglave të shtetit, Pallati i Ëndrrave është ai që qëndron më jashtë vullneteve njerëzore se gjithë të tjerët. Më kuptoni ç'dua të them? Ai është më i jashtarsyeshmi i të gjithëve, më i verbri, më fatali, pra edhe më shtetërori.

— Kurse mua më duket se edhe ai, në njëfarë mënyre, mund të vërtitet, të kërcejë sipër fyellit, siç i thonë fjalës, — u hodh kushëriri tjetër. Ai ishte pa flokë, me ca sy të zgjuar, po ku zgjuarsia shfaqej në një

mënyrë të veçantë: sytë ishin gjysmë të shuar, thua se mençuria i kishte lodhur, dhe ai ishte gati ta falte me gëzim një pjesë të saj.

— Kurse unë them se ai është ngreha e vetme në shtetin tonë, nëpërmjet të cilit pjesa e errët e ndërgjegjes së gjithë shtetasve krijon një përkitje të drejtpërdrejtë me shtetin, – tha Kurti. Ai i vështroi të gjithë me radhë, si për të kuptuar se sa kishin arritur tek ata fjalët e tij. – Turmat e pafundme vërtet nuk qeverisin, – vazhdoi ai, – por kanë një vegël me anë të së cilës ndikojnë në të gjitha punët, aventurat dhe krimet e shtetit, dhe ky është Tabir Saraji.

-Do të thuash se të gjithë së bashku kanë një përgjegjësi për gjithçka që ndodh, një ndjenjë faji? – tha kushëriri.

— Po, – u përgjigj Kurti. – Në njëfarë mënyre, po, – shtoi ai me vendosmëri.

Tjetri buzëqeshi, por, ngaqë sytë i kishte gjysmë të mbyllur, nuk u duk veçse fundi i buzëqeshjes, si ndriçim në fundin e një dere.

— Pavarësisht nga të gjitha këto, për mua ai është institucioni më kot, desha të them më i marrë i këtij shteti, – tha ai.

— Do të ishte i marrë në një botë logjike, – tha Kurti. – Kurse në botën tonë mua më duket më se i zakonshëm.

Kushëriri nisi të qeshte me zë, por, meqë guvernatori mbajti një fytyrë të vrërët, ai e fiku dalngadalë të qeshurën.

— Kurse rreth e rrotull flitet se janë më të thella punët, – u hodh kushëriri tjetër. – Asgjë s’është kurrë aq e thjeshtë sa çduket. Kush mund t’i dijë sot punët e vërteta të Orakullit të Delfit? Dosjet e tij kanë humbur, apo jo? Edhe emërimi i Mark-Alemit s’ishte aq i thjeshtë.

Nëna e Mark-Alemit, me sy të vëmendshëm jashtë mase, përpiqej të mos i shpëronte asgjë.

— Lëreni më mirë këtë bisedë, – ndërhyri guvernatori.

“Emërimi im s’ishte i thjeshtë?” ia bëri me vete Mark-Alemi. Copëza-copëza iu renditën në kujtesë pjesë nga mëngjesi i parë asaj dite, kur ai shkoi në Tabir, si krije-

sa më e humbur e botës, të gërshetuara me orët e fundit të mërzitshme të orarit zyrtar në Seleksionim. “Kurse ai, me siguri, kujton se unë kam shkuar atje për të pushtuar Tabirin”, tha me vete me qësendi të hidhur.

— Lëreni tani këtë bisedë, – tha për herë të dytë ungji i madh.

Lokja lajmëroi se darka ishte gati dhe të gjithë u ngritën për të shkuar në dhomën e bukës.

Në tryezën e darkës gruaja e vëllait të madh nisi të tregonte diçka për zakonet e vendeve të provincës që drejtonte i shoqi, kur Kurti, pa shumë kujdes, i preu fjalën:

— Kam ftuar rapsodë nga Shqipëria, – tha ai.

— Si? – thanë dy-tre zëra.

U kuptua menjëherë që ajo “si?” do të thoshte: “Ç’tu kujtua një gjë e tillë? Ç’është ky trill i ri?”.

— Pardje bisedoja me konsullin austriak, – vazhdoi ai, – dhe e dini ç’më tha? Ju Qyprillinjtë jeni sot familja e vetme aristokrate në Evropë dhe me siguri në botë, që keni një epos.

— Ah, — ia bëri njëri nga kushërinjtë, — e qartë.

— Ai e krahasoi eposin që këndohet për ne, me Nibelungen të gjermanëve dhe shtoi se, në qoftë se për një familje të madhe gjermane apo franceze do të këndohej qoftë dhe një e qinda e eposit që këndohet sot për ne në Ballkan, kjo do të trumbetohej si mburrja dhe mrekullia më e madhe për ta. Kurse ju Qyprillinjtë mezi kujtoheni për këtë. Kështu më tha.

— E qartë, — përsëriti njëri nga kushërinjtë. — Veç një gjë nuk kuptoj: ti fole për rapsodë shqiptarë apo jo? Në qoftë se bëhet fjalë për eposin që dimë të gjithë, atëherë ç'hyjnë këtu rapsodët shqiptarë?

Kurt Qyprilliu e vështroi në sy, por nuk iu përgjigj. Biseda për eposin ishte e vjetër në familjen e Qyprillinjve, ashtu si serviset e shtrenjta, dhurata të dikurshme të sovranëve, që çdo brez Qyprillinjsh i gjente për t'ia lënë brezit tjetër. Mark-Alemi e mbante mend qysh nga fëminia. Në fillim e kishte përfytyruar eposin si një gjësend të gjatë, midis dragoit dhe gjarprit, që rrinte

larg në ca male me dëborë dhe në trupin e të cilit, si në trupin e qenieve përralore, ishte ndryrë fati i familjes. Mirëpo, duke u rritur, dalngadalë e kishte kuptuar, ndonëse jo fort qartë, se ç'ishte ky epos. Në të vërtetë për djaloshin ishte pak e vështirë të merrte me mend se si Qyprillinjtë rronin e sundonin në kryeqytetin perandorak, ndërsa larg në Ballkanin e çuditshëm, në provincën me emrin Bosnjë, këndohej një epos për ta. Edhe më e parrokshme ishte për të se përse ky epos nuk këndohej në vendlindjen e Qyprillinjve, në Shqipëri, por në Bosnjë dhe, veç kësaj, ai nuk gjendej në gjuhën amtare të Qyprillinjve, në shqipe, por në gjuhën sllave. Një herë në vit, gjatë muajit të ramazanit, vinin rapsodët që nga Bosnja. Ata bujtnin për disa ditë rresht te Qyprillinjtë, për të kënduar baladat e tyre të gjata, të shoqëruara me një vegël muzikore që nxirrte një zë tejet të pikëllueshëm. Ky ishte një zakon që vazhdonte qysh prej qindra vjetësh dhe që brezat e rinj të Qyprillinjve nuk kishin guxuar ta braktisnin apo ta ndryshonin. Të mbledhur në dhomën

e madhe të miqve, ata dëgjonin zërin e zvargur të rapsodëve sllavë, prej fjalëve të të cilëve nuk kuptonin asnjërin, përveç emrit Qyprilli, që ata e shqiptonin Çupriliq. Pastaj rapsodët merrnin shpërblimin e zakonshëm dhe iknin, duke lënë pas vetes një ndjesi zbrazëtie, që për disa ditë rresht shkaktonte te të zotët e shtëpisë ca psherëtimë pa shkak, të ngjashme me ato që shkaktojnë ikjet e stinëve.

Flitej se sovrani i kishte smirë Qyprillinjtë pikërisht për atë epos. Për sovranin qenë hartuar e vazhdonin të hartoheshin me dhjetëra divane e vjersha nga poetët zyrtarë, mirëpo një epos si ai i Qyprillinjve s'këndohej gjëkund për të. Madje, flitej se ishte pikërisht kjo smirë një nga shkaqet kryesore për rrufetë me të cilat sovrani godiste herë pas here Qyprillinjtë. Po pse nuk ia falnin atë epos sulltanit-mbret dhe të shpëtonin nga të këqijat? kishte thënë njëherë Mark-Alemi i vogël, pasi kishte dëgjuar pëshpërimat e të mëdhenjve. Pusho, Mark-Alem, i kishte thënë nëna, eposi është diçka që nuk dhurohet, më kup-

ton, s'është si unazat ose stolitë, është një gjë e tillë që, edhe po të duash ta japësh, nuk e jep dot.

— Është si Nibelungen, kështu më tha, — vazhdoi Kurti mendueshëm. — Gjithë këto ditë kam bërë me vete atë pyetje që është bërë shpesh në shtëpinë tonë. Përse sllavët kanë ngritur një epos për ne, kurse bashkatdhetarët tanë, shqiptarët, në eposin e tyre heshtin?

— Kjo është e thjeshtë, — tha njëri nga kushërinjtë, — ata heshtnin sepse kanë prit-
ur diçka prej nesh.

— Sipas teje ky është një qortim?

— Merre si të duash.

— Për mua është e kuptueshme, — ndërhyri kushëriri tjetër. — Është një keqkuptim i vjetër midis familjes sonë të Qyprillinjve dhe shqiptarëve. Ata e kanë të vështirë të kuptojnë përmasat perandorake të familjes sonë, për të mos thënë që këtë gjë s'e përfillin aspak. Ata janë mospërfillës për atë që kanë bërë dhe vazhdojnë të bëjnë Qyprillinjtë për tërë shtetin e madh, në gjirin e të cilit Shqipëria s'është veçse një

pjesë. Ata duan të dinë vetëm ç’kemi bërë ne për këtë dromcë, vetëm për Shqipërinë. Kanë pritur vërtet diçka të veçantë prej nesh.

Ai hapi krahët, siç bëjnë njerëzit kur duan të thonë: ja, kështu janë punët.

— Shqipërinë disa e quajnë fatkeqe, disa, përkundrazi, me yll, – tha kushëriri tjetër. – Unë mendoj se ajo qëndron përtej të dyjave. Ajo ngjan, në njëfarë mënyre, me familjen tonë të Qyprillinjve: mbi të kanë rënë edhe mirëdashja e sulltanit sovran, por edhe rrebeshet e tij.

— Cilat kanë qenë më të mëdha? – pyeti Kurti – Venomet apo rrebeshet?

— Është vështirë ta thuash – u përgjigj kushëriri. S’më harrohet një fjalë që më ka thënë një hebré: kur turqit suleshin drejt jush me heshta dhe shpata në duar, ju, shqiptarët, kujtuat me të drejtë se ata po vinin tju pushtonin, kurse ata nuk bënë gjë tjetër veçse ju sillnin dhuratë një perandori të tërë.

— Ha-ha, – qeshi Kurti.

Sytë e fikur të kushëririt u duk sikur dhanë shkëlqimin e tyre të fundit.

— Por, si çdo dhuratë e një të çmenduri, ajo u dorëzua me egërsi, madje me gjak, – vazhdoi ai.

— Ha-ha-ha, – qeshi Kurti këtë herë më fort.

— Përse qesh? – u hodh vëllai i madh, guvernatori.

— Është krejt ashtu siç ka thënë hebreu. Turqit e ndanë pushtetin me ne, ti e di këtë gjë po aq mirë sa unë.

— Natyrisht, – tha Kurti, – vetëm pesë kryeministrat e familjes sonë mjaftojnë ta vërtetojnë këtë gjë.

— Ata kanë qenë vetëm fillimi, – tha vëllai i madh. – Më vonë erdhën qindra funksionarë të lartë.

— Unë nuk qesha për këtë, – tha Kurti.

— Je shumë i llastuar, – tha vëllai i madhi ngrysur.

Vëllai i madh tundi kryet si të flinte. Sytë e Kurtit shkrepëtinin.

— Mos do të më quash tjetërmends, – tha Kurti. – Është një fjalë e re që përdoret përherë e më shumë kohët e fundit.

— Kujdes, vëllath. Vetëm kaq po të them.

— Turqit na dhanë neve shqiptarëve atë që na mungonte, – vazhdoi kushëriri, për të tërhequr vëmendjen, – hapësirat e mëdha.

— Por edhe ndërlikime të mëdha, – tha Kurti. – Jeta e një njeriu të vetëm koklavitet kur plekset me mekanizmin e pushtetit, pale pastaj drama e një populli të tërë.

— Ç’do të thotë kjo?

— A nuk thatë se turqit e ndanë pushtetin me ne? Të ndash pushtetin nuk do të thotë të ndash gradat dhe sixhadetë. Madje do të thoshja se ato vijnë më pas. Të ndash pushtetin me dikë do të thotë në radhë të parë të ndash krimet.

— Kurt, nuk flitet kështu, – tha tjetri.

— Sidoqoftë ata na dhanë përmasat tona të vërteta, – vazhdoi kushëriri pas një heshtjeje. – Kurse ne i mallkuam për këtë gjë.

— Jo ne, ata, – ndërhyri guvernatori.

— Më fal, ata, shqiptarët e atjeshëm.

U bë një heshtje e nderë, midis së cilës Lokja solli enët me ëmbëlsira.

— Ata do ta fitojnë ndonjë ditë pavarësinë vërtet, por do të humbin këto mundësira të mëdha, — vazhdoi kushëriri. — Do të humbin këtë hapësirë vigane ku fluturojnë si era, do të mbyllen në atë truallin e tyre të ngushtë, krahët do t'u pengohen e do t'u përplasen nga një mal në tjetrin, si shpendët që s'marrin dot fluturimin, do të vyshken, do të squllen e më në fund do të thonë: ç'fituam kështu? Atëherë do të ngrenë sytë të gjejnë prapë atë që tretën, por do të jetë vonë.

Gruaja e guvernatorit psherëtiu thellë. Askush nuk po i prekte ëmbëlsirat.

— Megjithatë, tani për tani ata heshtin për ne, — tha Kurti.

— Një ditë do të na kujtojnë, — tha vëllai i madh.

— Ne gjithashtu duhet t'i dëgjojmë ata, — tha Kurti.

— Po ti vetë the se ata heshtin për ne.

— Të dëgjojmë heshtjen e tyre, — tha Kurti.

Guvernatori qeshi me zë.

— I çuditshëm mbete, – tha përmes së qeshurës. – Të thashë, kryeqyteti të ka llas-tuar shumë. Një vit shërbim në ndonjë provincë të largët s'do të të bënte keq.

— Larg qoftë! – tha e zonja e shtëpisë.

E qeshura e guvernatorit e shkriu acarim-in e pakmëparshëm.

— Unë i ftova rapsodët shqiptarë, – tha Kurti, – sepse desha të dëgjoja se çka rrëfen eposi shqiptar. Konsulli austriak, që kishte lexuar pjesë të tij, më tha se rapsoditë shqiptare atij i qenë dukur edhe më të bukura se ato boshnjaket.

— Vërtet?

— Po, – tha Kurti. Sytë e tij u picërruan, sikur t'i vriste ndriçimi i dëborës. – Atje flitet për ndjekje të hatashme nëpër bjeshkë, për dyluftime, rrëmbime vajzash e grash, karvanë dasmorësh që udhëtojnë drejt dasmath të rrezikshme, krushq të ngrirë e të kthyer në gur sepse kanë bërë faj gjatë ecjes, kuaj të dehur me verë, kreshnikë të verbuar tradhtisht mbi kuaj gjithashtu të verbër, që enden bjeshkëve si në makth,

qyqe që paralajmërojnë fatkeqësi, trokitje në porta të çuditshme, thirrje në dyluftim makabër e të gjallit ndaj të vdekurit, tek i vërtitet mbi varr me dyqind qenër, rënkimet e këtij të fundit që s'ngrihet dot nga gropa për t'u ndeshur me armikun, njerëz e hyjni të përzier bashkë, që zemërohen, goditen, martohen me njëri-tjetrin, klithma, kacafytje, mallkime ngjethëse dhe, mbi të gjitha këto, një diell i ftohtë që më shumë ndrit se nxeh.

Mark-Alemi dëgjonte i mahnitur. Një mall i panjohur gërryes, për atë borë të largët dimri, ku ai s'kishte qenë kurrë, e përshkoi gjithë qenien e tij.

— Ja ky është eposi shqiptar, ai ku ne sjemi, — tha Kurti.

— O, ashtu siç na e shpjegove ti, vërtet është e vështirë që ne të kishim vend aty — tha njëri nga kushërinjtë. — Ai i ngjan një etheje tragjike.

— Kurse në eposin sllav jemi, — tha Kurti.

— A nuk është e mjaftueshme kjo? — tha kushëriri, me vështrim të fikur. — Ti vetë the se ne jemi familja e vetme në Evropë e

ndoshta në botë, që kemi një epos në një popull. A s'të mjafton kjo? Ti do që të kemi epos në dy popuj.

— Ti pyete a s'më mjafton kjo, — tha Kurti, — dhe unë po të them: aspak.

Të dy kushërinjtë tundën kryet me dashamirësi. Edhe vëllai i madh buzëqeshi.

— I çuditshëm mbete, — tha, — gjithmonë po ai.

Kurti bëri sikur nuk e dëgjoi.

— Kur rapsodët të mbërrijnë, do t'ju ftoj të gjithëve për t'i dëgjuar, — tha. — Ata do të këndojnë midis të tjerash baladën e moçme të Urës me tri harqe, prej së cilës rrjedh mbiemri ynë.

Mark-Alemi vazhdonte të dëgjonte i shtangur. Vite më parë, një kushëri i tyre, Aleks Ura, i kishte shpjeguar se mbiemri i Qyprillinjve s'ishte veçse përkthimi i fjalës "Ura", që vinte nga një urë e moçme triharkëshe në Shqipërinë Qendrore, e ngritur në kohën kur shqiptarët ishin ende të krishterë, dhe në themelet e së cilës ishte murrar një njeri. Sipas kushëririt, një katragjysh i tyre me emrin Gjon, i cili kishte

punuar si murator në atë urë, pas mbarimit të saj, ashtu si shumë të tjerë, bashkë me kujtimin e krimit, kishte marrë edhe mbiemrin “Ura”.

— Ata do ta këndojnë baladën e famshme, veçse këtë herë në motërzimin shqiptar, – vazhdoi Kurti. – Vezirit s’ia kam thënë ende, por s’besoj se do të ketë ndonjë kundërshtim për bujtjen e tyre. Rruga e tyre do të jetë e largët dhe, veç kësaj, duhet të udhëtojnë me veglat muzikorë të fshehura.

Kurti vazhdoi të fliste me pasion. Ai foli prapë për varësinë e familjes së tyre këtu me eposin e atjeshëm ballkanik, si për varësi midis zyrtarëve dhe artit, të së përkohshmes me të përjetshmen, madje një herë përmendi mishin me shpirtin.

— Sidoqoftë, thua ç’thua këtu, mos i fol gjëkund tjetër këto, – tha vëllai i madh, fytyra e të cilit ishte ngrysur përsëri.

Në tryezë zotëroi prapë ajo qetësi e keqe, së cilës ndihej se i trembeshin të gjithë.

— Ti, nip, ke filluar të mos përzihesh më në asnjë bisedë, – iu drejtua Mark-Alemit guvernatori, për të prishur heshtjen. – Siç

duket, je futur kokë e këmbë në botën e ëndrrave.

Mark-Alemi ndjeu se po skuqej. Vëmendja e të gjithëve po drejtohej prapë tek ai.

— Ti punon në Seleksionim, apo jo? — vazhdoi ungji i madh. — Veziri pyeti dje për ty. Ai tha se karriera e vërtetë e Pallatit të Ëndrrave fillon në Interpretim, sepse vetëm atje bëhet një punë e vërtetë krijuese dhe mund të shpërthejë zotësia vetjake e njeriut. Apo jo?

Mark-Alemi ngriti supet, si për të thënë se nuk kishte qenë në dëshirën e tij zgjedhja e degës ku do të punonte. Por në sytë e ungjit iu duk se kapi një shkëndijë të fshehtë.

Ndonëse guvernatori i uli sytë shpejt mbi pjatë, ai ndriçim i pazakontë nuk i kishte shpëtuar as zonjës së shtëpisë. Gjithë vëmendje dhe alarm ajo nisi të ndiqte prapë bisedën për Tabir Sarajin, në të cilën merinin pjesë tani të gjithë, përveç birit të saj.

Përveç atij... që ishte mu në mes të Tabir-it. Truri i saj punonte si në ethe. Mos vallë e kishte ruajtur djalin kaq kohë për ta hedhur

më në fund në një thurimë tigrash, që mbante një emër joshës, por në të vërtetë s'ishte veç një ngrehë e verbër, siç e kishin quajtur pak më parë?

Me bisht të syrit ajo shikonte fytyrën e hequr të të birit. Si do të çante vallë ai, Mark-Alemi i saj, nëpër ato shtëllunga resh të gjumit, nëpër ankth, pranë sinorëve të vdekjes? Si e kishte lënë ajo të futej nëpër atë kaos?

Përreth biseda për Tabir Sarajin vazhonte, por Mark-Alemi ndihej i lodhur dhe nuk e ndiqte më. Kurti me njërin prej kushërinjve po haheshin me fjalë nëse rifuzimi i Pallatit të Ëndrrave tregonte krizën e tanishme të stërshtetit osman, apo ishte thjesht një rastësi, ndërsa guvernatori përsëriste: lëreni tani këtë bisedë.

Darkëtarët u ngritën më në fund nga tryeza për të pirë kafe në kthinën ngjitur. Ata ikën vonë, aty nga mesnata. Mark-Alemi u ngjit me hapa të ngadaltë në dhomën e vet, në katin e dytë. Nuk i flihej, por për këtë nuk shqetësohej aspak. I kishin thënë se gjithë nëpunësit e rinj të Tabir Sarajit

vuanin zakonisht nga pagjumësia dy javët e para pas fillimit të punës. Pastaj gjumi u rikthehej.

Ai u shtri në shtrat dhe sytë i mbajti hapur një copë herë të gjatë. Gjithçka e mendonte qetësisht. Kjo ishte një pagjumësi pa vuajtje, e rregullt dhe e ftohtë. Dhe s'ishte vetëm pagjumësia e tij që kishte ndryshuar. Gjithçka në jetën e tij kishte pësuar një trandje. Ora e madhe e udhëkryqit ra dy pas mesnate. Ai mendonte se e shumta aty nga ora tre, tre e gjysmë gjumi do t'i vinte... Por edhe në qoftë se ai vinte nga ç'dosje vallë do t'imernte ëndrrat për atë natë?

Ky ishte mendimi i funditi Mark-Alemit përpara se gjumi ta mposhte krejt.

Interpretimi

Shumë më parë se ç'e priste, ende pa dhënë pranvera asnjë shenjë të ardhjes (kurse ai kishte kujtuar se së paku atë pranverë, madje edhe verën pas saj do ta kalonte në Seleksionim), pra shumë më parë se të ndihej stina e re, Mark-Alemi kaloi në Interpretim.

Një ditë, pa rënë ende zilja e pushimit të mëngjesit, e lajmëruan të paraqitej në zyrat e Drejtorisë së Përgjithshme. Po përse? pyeti ai dhe në çast u pendua, ngaqë iu duk se dalloj një nënqeshje shpotitëse në cepat e buzëve të lajmësit. Ishte e kuptueshme që për këso gjërash s'pyetej kurrë në Tabir Saraj.

Duke ecur i mbështilleshin gjithfarë dyshimesh e hamendjesh. Mos kishte bërë vallë ndonjë gabim në punë? Mos ishte shkukur dikush që nga fundi i shtetit dhe po trokiste zyrë më zyrë e vezir më vezir për të

kërkuar ëndrrën e tij të hedhur pa të drejtë në kosh? U përpoq të rikujtonte ëndrrat e ditëve të fundit, për të cilat kishte pasur lëkundje para se t'i përzgjidhte, po nuk i vinte ndërmend asnjëra. Po ndoshta nuk ishte kjo. Ndoshta ishte diçka krejt tjetër, madje kështu ndodhte gjithmonë: të thërrisin për atë gjë që s'të ka shkuar mendja. Nxjerrje të fshehte? Po ai pothuajse s'kishte takuar asnjë shok që pas hyrjes në punë në Tabir Saraj. Ndërsa pyeste se si shkohej gjer atje, përherë e më tepër i dukej se kishte qenë një herë në atë krah të Pallatit. Njëherë mendoi se ndoshta i dukej kështu ngaqë mesoret ishin të ngjashme, po kur më në fund u gjend në dhomën me prushanë, ku pas një tryeze druri rrinte njeriu me fytyrë të gjatë, sytë e të cilit vështrojnë vazhdimisht derën, u bind se zyrat e Drejtorisë së Përgjithshme kishin qenë pikërisht ato ku ai kishte trokitur ditën e parë të hyrjes së tij në Tabir Saraj. I dhënë pas punës, e kishte harruar krejt qenien e tyre, madje as tani nuk e dinte se ç'punë kryente në Pallatin e Ëndrrave njeriu me fytyrë të gjatë, që

e pranoi atëherë në punë. Ishte njëri nga nëndrejtorët e shumtë, apo ishte ndoshta vetë drejtori i përgjithshëm?

Në këmbë, përpara tij, krejt i mpirë nga ankthi, priste që tjetri t'i fliste. Po sytë e zyrtarit vazhdonin të vështronin derën në lartësinë e rezes dhe, megjithëse e dinte tashmë atë zakon të tij, një çast besoi se ai priste dikë tjetër përpara se t'i njoftonte atë gjë për të cilën e kishte thirrur. Po zyrtari më në fund i hoqi sytë nga dera.

— Mark-Alem, — tha ai me zë fare të ulët.

Mark-Alemit i ranë djersë të ftohta. S'dinte ç'të bënte, të thoshte urdhëro, këtu jam, apo një shprehje tjetër mirësjellje, apo të priste në këmbë mandatën. Tani ishte i bindur se nuk e kishin thirrur veçse për të keq.

— Mark-Alem, — përsëriti tjetri. — Siç të thashë ditën e parë të ardhjes sate këtu, ti pëlqehesh prej nesh.

O zot, ia bëri Mark-Alemi me vete. Përsëri ajo frazë e frikshme, me të cilën ai kishte kujtuar se do të kishte punë vetëm ditën e parë të tij në Tabir.

— Ti pëlqehesh prej nesh, — vazhdoi zyrtari, — dhe prandaj që sot e tutje do të kalosh në Interpretim.

Mark-Alemi ndjeu t'i buçitnin veshët. Sytë padashur i shkuan te prushana në mes të dhomës, gacat e së cilës mbuluar përgjysmë me hi, iu duk se kishin një përndritje cinike, si të njerëzve që nënqeshin me sy gjysmë të mbyllur. Ishte po ai prush që kishte djegur fletën e tij të rekomandimit, në atë ditë të paharrueshme, dhe që tani ngjante si i platitur në shpërfillje.

— Ke të drejtë që nuk shfaq ndonjë shenjë gëzimi, — dëgjoj Mark-Alemi zërin e tjetrit dhe në çast mendoj: ç'po bëj kështu? Në të vërtetë nuk ndiente asnjë gëzim, megjithatë duhej të bënte një falënderim, aq më tepër që kishte ardhur këtu gjithë ankth. Ai hapi gojën për të thënë diçka, po zëri i zyrtarit e ndërpreu. — Që nuk gëzohesh, kjo tregon se e kupton mirë përgjegjësinë e punës së re. Interpretimi quhet me të drejtë truri i Tabirit dhe rroga atje është më e lartë, por puna është më e vështirë. Disa herë do të të

duhet të rrish me orar të zgjatur dhe, veç kësaj, dhe kjo është kryesorja, përgjegjësia atje është më e madhe. Megjithatë duhet ta çmosh të mirën që të bëhet prej nesh. S' duhet ta harrosh se rruga për në majat e Tabir Sarajit kalon nëpër Interpretim.

Për herë të parë ai ia nguli sytë Mark-Alemit, por jo në fytyrë, po diku te mesi i tij, atje ku duhej të ndodhej rezja, në qoftë se Mark-Alemi do të ishte derë.

Rruga për në majat e Tabirit kalon nëpër Interpretim, përsëriti me vete frazën Mark-Alemi. Ai po bëhej gati t'i thoshte se ndosh-ta nuk ishte i aftë për atë punë aq të vështirë, siç ishte zbërthimi i ëndrrave, kur tjetri, sikur t'ia kishte pikasur mendimin, i doli përpara.

— Shkoqitja e ëndrrave në Tabir Saraj është e vështirë. Madje, tepër e vështirë. Ajo s'ka të bëjë fare me shpjegimin që u bën ëndrrave populli: gjarpri diçka e keqe, kurora diçka e mirë e të tjera si këto. As me librat vulgarë ëndrrashpjegues s'ka të bëjë. Interpretimi i Tabirit është më lart, shumë më lart se të gjitha këto. Në të vepron një tjetër

logjikë dhe të tjera simbole dhe ndërlidhje simbolesh.

Aq më tepër atëherë unë jam i paaftë për këtë punë, deshi të thoshte Mark-Alemi. Duke kujtuar se do të kishte të bënte me simbolet e kryehershme, ai kishte pasur druajtje, pale pastaj me simbole të reja. Ai u mat më në fund të hapte gojën, po tjetri e ndërpreu përsëri:

-Ti do të thuash, si do të mësosh t'i përdorësh çelësat e zbërthimit. Mos ki frikë, biri im, do të mësosh, madje shumë shpejt. Kështu si ti, me druajtje dhe pa pasur besim te vetja e kanë nisur punën në fillim ata që më vonë janë bërë krenaria e Interpretimit. Dy javë, e shumta tri, do të të mjaftojnë për t'i mësuar. Pastaj, – ai i bëri shenjë të afrohej, dhe Mark-Alemi bëri një hap drejt tryezës, – për më shumë s'ke nevojë. Madje, është e dëmshme të mësosh më tepër, sepse ka rrezik të kthehesh në një zbërthyes mekanik. Interpretimi është në radhë të parë punë krijuese. S'duhet tepruar me mësimin e shtampave dhe simboleve. Kryesorja është mësimi i ca parimeve, si në al-

ghebër. Madje, edhe ato jo fort të ngrira, ndryshe s'do të kishte asnjë kuptim kjo punë. Interpretimi i madh fillon atje ku mbaron rutina. Ndërlidhjes së simboleve, asaj kushtoji vëmendjen kryesore. Dhe një këshillë tjetër të fundit: e gjithë puna në Tabir përbën një fshehtësi të madhe, por Interpretimi është fshehtësi mbi fshehtësi. Mos harro këtë. Dhe tani nisu fill e në punën e re. Atje janë lajmëruar për ty. Me hajr!

Mark-Alemi doli duke shtyrë si i shashtisur derën, që sytë e zyrtarit kishin nisur ta shikonin. Një copë herë ai eci pa e pasur mendjen në vend, gjersa u kujtua se duhej të gjente Interpretimin. Mesoret ishin krejtësisht të zbrazëta. Duhej të kishte kaluar pushimi i mëngjesit, në kohën që ai ndodhej te zyrtari i lartë, përndryshe, s'kishte si të kuptohej një qetësi kaq e thellë. Përpara s'i dilte askush. Herë i dukej se dëgjonte hapa diku përpara, apo anash, në kthesë, por, sa arrinte atje, hapat dukej se rikumbonin në tjetër vend, ndoshta një kat më lart, ndoshta më poshtë. "E në qoftë se

sillem kështu gjithë paraditën?” mendoj me shqetësim. Do të thonë se qysh ditën e parë u paraqit me vonesë në punë. Shqetësimi sa vente rritej. Duhej ta kishte pyetur nëndrejtorin, drejtorin e përgjithshëm apo çfarë ishte ai, si shkohej atje.

Mark-Alemi vazhdonte të ecte. Galeritë i dukeshin herë të njohura, herë të panjohura. Asnjë derë nuk dëgjohej të hapej asgjëkund. Ai hipi një kat më lart, nëpër ca shkallë të gjera, pastaj zbriti prapë dhe pas pak zbriti edhe një kat tjetër. Kudo ishte e njëjta gjë: heshtje dhe asgjësi. Mark-Alemit iu duk se edhe pak dhe do të niste të thërriste. Tani duhej të ndodhej në ndonjë krah tepër të largët të ndërtesës, sepse shtyllat mbajtëse iu dukën si më të shtypura. Papritur, në çastin që bëhej gati të kthehej andej nga kishte ardhur, në këndin më të largët, atje ku fillonte kthesa, iu duk se dalloj një njeri. Mark-Alemi eci në atë drejtim. Njeriu rrinte i palëvizur përpara një dere. Përpara se Mark-Alemi të afrohej aty sa mund ti fliste, njeriu i bëri shenjë të ndalonte. Mark-Alemi qëndroi në vend.

— Ç'kërkon? — tha i panjohuri. — Këndeje është e ndaluar të kalosh.

— Kërkoj Interpretimin, — u përgjigj Mark-Alemi. — Kam një orë që vërtitem.

Njeriu e shikoi me dyshim.

— Ti punon në Interpretim dhe nuk e di si shkohet atje?

— Porsa u emërova me punë atje, — tha Mark- Alemi. — Mirëpo nuk e di ku ndodhet.

Tjetri vazhdoi ta shikonte me sy hetues.

— Kthehu andej nga ke ardhur, — tha më në fund ai, ec në galerinë kryesore gjer nën frëngjinë e madhe. Atje ngjitu një kat më lart dhe merr kalimin e djathtë. Interpretimin do ta kesh përballë.

— Falemnderit! — tha Mark-Alemi dhe u kthye. Me vete përsëriste, për të mos i harruar fjalët: galeri kryesore gjer në frëngjinë e madhe, një kat më lart, kalimi i djathtë.

Ç'ishte ai njeri që e shpëtoi, mendonte Mark- Alemi. Nga pamja dukej si rojë, po çmund të ruante vallë në atë shurdhëri? Ky pallat ishte me të vërtetë plot mistere.

Që larg iu duk se dalloi ndriçimin e humbët, që lëshonte që nga kati i epërm frëngjia pullazore, në rrotullamën ku këmbeheshin shkallët. Mark-Alemi mori frymë i lehtësuar.

Kishte gati tri javë që Mark-Alemi punonte në Interpretim. Dy javët e para qëndroi përbri mjeshtëreve të vjetër, duke mësuar njërën pas tjetrës të fshehtat e zbërthimit të ëndrrave, gjersa një ditë shefi e thirri e i tha:

— Tani mjaft mësove, Mark-Alem. Që sot e tutje ti do të marrësh dosjen tënde.

— Kaq shpejt? – ia bëri Mark-Alemi – Po a jam unë në gjendje të punoj në mënyrë të pavarur?

Shefi buzëqeshi.

— Mos u druaj. Të gjithë kështu kanë filluar. Pastaj, mbikëqyrësin e sallës ja ku e ke. Për çdo gjë drejtohu tek ai.

Kishte katër ditë që Mark-Alemi punonte me dosjen e tij. Koka, si asnjëherë tjetër, i

qe bërë lëmsh. Puna në Seleksionim, e cila i qe dukur më parë e lodhshme, tani që e kujtonte i ngjante si një lodër. S'e kishte menduar kurrë se kjo e këtushmja do të ishte kaq e skëterrshme.

I kishin dhënë një dosje që quhej e lehtë: “Jeta e përditshme, zvetërimi”, dhe ai nganjëherë mendonte: o Zot, me një dosje të tillë dhe po më ikën mendja, po ç'do të bëhet kur të më vënë përpara dosjen me përbetimet kundër shtetit?

Dosja ishte plot. Kishte lexuar rreth gjashtëdhjetë ëndrra dhe kishte hequr mënjënë rreth njëzet, që i ishin dukur në fillim se mund t'i zbërthente njëfarësoj. Mirëpo, kur u qe kthyer për herë të dytë, i ishte dukur, përkundrazi, se ato kishin qenë më të vështirat. Atëherë nga grupi i të gjashtëdhjetave kishte zgjedhur ca të tjera, të cilat gjithashtu në fillim i qenë dukur si të shkoqitshme, por pas një ore ose dy i qenë mjegulluar mu përpara syve, i qenë errësuar, zezuar, gjersa qenë kthyer në enigma të vërteta.

E pamundur, kishte thirrur kushedi sa herë me vete. Unë do të çmendem këtu. Kishte katër ditë dhe nuk kishte ffilluar dot plotësisht asnjë ëndërr. Sa herë që i dukej se po i sqarohej diçka, aty për aty e kapte dyshimi, dhe ajo që i qe dukur pak më parë si e rrokshme, tani i kthehej në të pakuptimshme. Po kjo është çmenduri, e gjithë kjo punë, përsëriste duke zënë sytë me duar. Ankthi i gabimit të mundshëm nuk i ndahej. Kishte çaste kur ishte i bindur se në këtë punë mund të bëheshin veç gabime dhe vetëm rastësisht dikush mund të qëllonte në shenjë.

Nganjëherë e kapte një ethe tjetër: s'kishte paraqitur ende asnjë ëndërr të zbërthyer. Dhe përgjegjësit e tij mund të mendonin se ai ishte ose tepër i paaftë ose tepër tutës. Po ç'bënin të tjerët, që i shikonte tek mbushnin fletë të tëra me shkrimin e tyre? O Zot, si dukeshin aq të qetë?

E vërteta ishte se çdo zbërthyes kishte të drejtë që nga dosja e tij të hiqte mënjanë ato ëndrra që i dukeshin të pashpjegueshme, të

cilat u jepeshin pastaj për shpjegim zbërthyesve të vështirësive, që ishin mjeshtrit e Interpretimit, mirëpo nuk ishte e mundur që të kaloje në “Interpretim të vështirë” shumicën e dosjes.

Mark-Alemi fërkoj tëmthat si për të dëbuar që andej gjakun që dukej se i qe mbledhur e s'donte të ikte. Simbolet i dyn-deshin në kokë me dhjetra: gjarpri pikalor me shtyllën, tymi, nusja e shqepët, dëbora. Ato lëviznin në një valle të ethshme në kokën e tij. Shtynin që andej përfytyrimet e zakonshme të botës, përpiqeshin t'i zëvendësonin ato me lëvizjet e tyre të marra e pa kuptim. Të dalë ku të dalë, po i jap njëfarë shpjegimi kësaj këtu, tha duke vënë përpara njërrën nga fletët. Hajde, me hajr! Ëndrra ishte e një nxënësi të një shkolle fetare të kryeqytetit: dy njerëz paskëshin gjetur një ylber të vjetër, të rrëzuar. E kishin ngritur me mund në këmbë, i kishin fshirë pluhurin, njëri kishte nisur ta lyente rishtas me ngjyrë, por harku qiellor s'ngjallej që s'ngjallej. Pastaj të dy njerëzit e paskëshin lëshuar dhe kishin ikur me vrap.

Hm, ia bëri Mark-Alemi, duke shtrënguar penën në dorë. Donte të niste të shkruante, por i iku vrulli i guximit. Dhe ashtu bëri. Pa e menduar gjatë, ose më mirë, duke e ndryshuar aty për aty një shpjegim të parë për ëndrrën, shkroi nën të: Paralajmërim për... E ngriti një çast penën nga letra. Paralajmërim për... Paralajmërim për... O Zot, po për çfarë mund të paralajmërojë kjo klapi, gati sa s'thirri me zë. Po kjo është kujë, po kjo është luajtje nga mendtë. I shoi fjalët “paralajmërim për...”, dhe me tërbim e shtyu fletën te grumbulli i ëndrrave të pashkoqitshme. Jo, më mirë ta dëbonin nga puna një orë e më parë, sesa të përzihej me këtë çarturi. Mbështeti ballin në duar dhe qëndroi ashtu me sy gjysmë të mbyllur.

— Mark-Alem, ç'ke? — dëgjoi pas pak zërin e hollë të mbikëqyrësit të sallës, — të dhemb koka?

— Po, pak.

— Mos u mërzit, ashtu i ndodh në fillim kujtdo. A do ndonjë ndihmë?

— Faleminderit! Pas pak do të vij vetë për t'ju kërkuar ca shpjegime.

— Ashtu? Shumë mirë. Unë gjithë këto ditë kam pritur.

— S'kam dashur t'ju shqetësoj orë e pa kohë.

— O, as mos e mendo. Është detyra ime të të ndihmoj.

— Pas një ore, – tha Mark-Alemi, – diçka do t'ju sjell patjetër.

Mbikëqyrësi buzëqeshi duke u larguar.

— Po pres, – tha.

Tani s'kam nga t'ia mbaj më, tha Mark-Alemi me vete. Tani, dua s'dua, do të zbërthej dhe unë si gjithë të tjerët.

Duke ecur kinse me gjallëri iu afrua tryezës së fjalorëve. Kishte vënë re se shumica i linin shpesh tryezat për t'u këshilluar me ta. I kërkoi shprehjet e çuditshme: u panë hënabrenda ose u panë hënajashtë, dhe nuk e gjeti dot shpjegimin bindës. Ishin shprehje të vjetra, kuptimi i të cilave kishte ndërruar me siguri, me kalimin e shekujve. Po ashtu emrin e një luleje që i thoshnin “lule qyqeje”, nuk e gjeti kund. I shënoi në një fletë për të pyetur mbikëqyrësin, pastaj një copë herë u rrek të nxirrte ndonjë kup-

tim nga dy ëndrra të dërguara nga brigjet e detit Azov. Ishte atje një njerith me lutësore në dorë, dhe breshka me breshkun, që ecnin si burrë e grua, në të dielën e qetë. Mos u dëshpëro, i tha vetes, kur hoqi dorë edhe prej saj. Tjetra, që vinte pas, iu duk më e lehtë. Jepi, i tha vetes, të dalë ku të dalë, dhe kërkoi fletën e ëndrrës tjetër, atë me një grumbull burrash veshur me të zeza që kapërcenin një hulli, duke ikur pastaj tutje nëpër një fushë me dëborë. Kuptimi i ëndrrës befasi iu duk i qartë: një grup zyrtarësh, pasi kanë kryer punë të dëmshme kundër shtetit, arrijnë të kapërcejnë vështirësitë dhe të ecin nëpër fushën me dëborë që rrëfen rrëzim qeverie.

E shkroi shpejt e shpejt këtë shpjegim, pa nuk arriti ta mbyllte frazën e fundit, kur tha me vete: po ky qenka pothuajse krim kundër shtetit. E lexoi dhe njëherë shpjegimin dhe e pa se ashtu dilte vërtet: diçka e përafërt me një përbatim. Kurse ai kishte dosjen e jetës shoqërore dhe të zvetënimit. Duart iu thyen nga dëshpërimi dhe e la penën. Edhe një herë që iu duk se diçka po

bënte, kishte dështuar. Po prit, i tha vetes. Mbase s'ishte fare ashtu. Në fund të fundit zvetënimin një hap e ndante nga veprimi kundër shtetit, përderisa bëhet fjalë për zyrtarë. Veç kësaj, a, sa i trashë që ishte, që s'e mendoj më parë, pra, veç kësaj, ndarja e dosjeve s'ishte veçse e përafërt dhe s'ishte e thënë aspak që në dosjen për jetën e përditshme të mos gjendeshin ëndrra për punët e larta të shtetit. Madje kaq herë u kishin thënë se ishte e lavdërueshme puna e atij nëpunësi të Tabirit, që kërkonte me guxim kumte të rëndësishme edhe aty ku dukej se nuk kishte veç shenja të zakonshme. Po, po, i kujtohej fare mirë ky udhëzim. Madje flitej se ashtu si mjaft vajza të humbëta qëllonte që përfundonin në haremet e vezirëve, ashtu edhe shumë bashëndrra kishin dalë nga dosjet e thjeshta.

Mark-Alemi ndjeu të gjallërohej. Pa iu ftohur vrulli, mori një rën pas tjetrës katër ëndrra që i kishte lexuar disa herë dhe aty për aty shkroi shpjegimin poshtë tyre. Ishte i kënaqur dhe po bëhej gati të tërhiqte fletën e ëndrrës së pestë, kur diçka e pashp-

jegueshme e shtyu të kërkonte midis fletëve
ëndrrën e parë dhe të lexonte shpjegimin
poshtë saj. Dyshimi e kapi menjëherë. Mos
e kam gabim, mos nuk është kështu,
përsëriti me vete. Pas pak iu duk se ishte i
sigurt që zbërthimin e kishte bërë gabim...
Balli iu mbush me djersë të ftohta dhe me
sy krejt të mekur po vështronte ata rreshta
që dora e tij i kishte shkruar me gjallëri pak
kohë më parë dhe që tani i ngjanin të huaj e
armiqësorë. Ç'të bënte? Njëherë tha: në
dreq të vejë, kush do t'i japë kaq rëndësi
asaj midis dhjetëra mijëra ëndrrave që për-
punohen këtu, dhe u mat ta linte fletën ash-
tu siç qe, po në çastin e fundit dora u tërhoq
prapë. Po sikur dikush të hetonte gabimin?
Aq më tepër që ëndrra ishte kundër dinji-
tarëve të shtetit. Veç kësaj, në njëfarë
mënyre ajo mund të merrej vesh në rrethet
zyrtare, dhe e keqja ishte se gjithkush mund
ta merrte fajësimin për veten apo për
rrethin e vet. Do të gërmonin kush ua kishte
bërë atë zbërthim dhe, kur ta merrnin vesh
si qe puna, do të thoshin: Pa shih, pa shih,
na paska hyrë në Tabir Saraj njëfarë Mark-

Alemi, një zog pa pupla, i cili, qysh në ëndrrën e parë që shkoqiti, deshi të hidhte baltë kundër zyrtarëve të lartë. Kijeni në kujdes këtë gjarpër.

Mark-Alemi e ngriti fletën me aq rrëmbim nga tryeza, sikur të trembej se dikush do të shikonte ç'kishte shkruar në të. Duhej të bënte diçka për ta ndrequr atë marrëzi sa nuk ishte vonë. Po ç'të bënte? Njëherë i shkoi nëpër mend mendimi që ta zhdukte fare ëndrrën, por aty për aty iu kujtua se çdo dosje kishte të shkruar në mbulesë numrin e ëndrrave. Edhe kjo i duhej, të shkonte drejt e në burg si një keqbërës. Tjetër, mendoj, tjetër. Duhej bërë tjetër gjë. Ah, sikur të mos ishte ngutur dhe të mos kishte rrëmbyer penën si i çakërdisur, tani do të mund t'i bënte një shpjegim fare tjetër ëndrrës. Mirëpo e kishte kapur një lloj hovi djallëzor, që e kishte shtyrë ta nxinte për të zezën e vet atë fletë. Dhe tani gjithçka ishte djallosur. Po prit, tha me vete duke mos i hequr sytë nga shkrimi i vet, që i dukej i urrejtsëm, pa dale njëherë, ndoshta nuk ka marrë fund gjithçka. E kaloi fluturimthi

tekstin me sy dhe prapë mendoj se diçka mund të bëhej ende. Kur e lexoi fletën për herë të tretë, u habit se si nuk i kishte shkuar ndër mend më parë kjo gjë. Një lehtësim i papritur iu shpërnda nga tëmthtat, poshtë nëpër fyt, drejt mushkërive. Në fund të fundit ndreqjet ishin gjëja më e zakonshme mbi një tekst. Ai do ta bënte me një mënyrë të tillë, sa që të mos merrej vesh asgjë. Do të dukej thjesht si një qortim i frazës, shumë-shumë çështje stili. Mjaftonte të shtonte një folje tjetër. E lexoi kushedi për të satën herë frazën “një grup zyrtarësh, pasi kanë kryer punë të dëmshme kundër shtetit...” dhe më në fund, me dorën që i dridhej, pas fjalës “kanë” shtoi fjalën “penguar” dhe rregulloi mënyrën e foljes “kryer”. Fraza doli me kuptim krejt të kundërt: “një grup zyrtarësh pasi kanë penguar të kryhen punë të dëmshme kundër shtetit...” Mark-Alemi e lexoi një herë, dy herë dhe gjithçka iu duk në rregull. Ndreqja nuk binte shumë në sy. Edhe po të binte, mund të merrej si një harresë gjatë shkrimit, që hartuesi e kishte qortuar pastaj që në

leximin e parë. Mark-Alemi mori frymë i lehtësuar. Ja dhe kjo punë ishte kryer më në fund. (Mark-Alemi, pasi kreu punë kundër shtetit...) Ai vështroi përreth me tmerr. Po sikur dikush ta kishte pikasur? Marrëzi, tha me vete. Njeriu më i afërt që punonte përbri tij ishte aq larg, saqë as titullin e dosjes s'mund të shquante, pale pastaj shkrimin e tij. Sa mirë që shkrimin e kam të imët, mendoi pas pak dhe prapë mori frymë i lehtësuar. Tani mund të pushonte pakëz pas gjithë asaj tronditjeje. Punë dreqi ishte kjo.

Me bisht të syrit i hodhi një sy sallës. Njerëzit punonin të qetë, të zhytur në dosjet e tyre. As kërcitja e penave nuk dëgjohej. Tek-tuk ndonjëri linte tryezën e punës dhe me hapa të lehtë, duke u përpjekur të bënte sa më pak zhurmë, dilte nga dera.

Me siguri zbrisnin poshtë në Arkiv, për t'u këshilluar me zbërthime ëndrrash të ngjashme, të bëra më parë, disa herë në kohë të vjetra, nga shkoqitës të shquar. Zot i madh, psherëtiu Mark-Alemi duke vështruar ato dhjetëra koka të përkulura mbi fletët.

Në ato dosje ishte gjumi i botës, ai oqean llahtari, mbi humnerën e të cilit ata përpiqeshin të shquanin ca spikama të humbëta, ca shenjëza. Të mjerët ne, ia bëri me vete.

Mori të lexonte ca fletë të tjera, por e ndiente që nuk i punohej. Sytë i lexonin, po vëmendjen s'e kishte aty. Ca ushtarë me perçe në fytyrë. Mijëra këpucë në një shesh dhe ca hime dhe një pulë e verbër. Prapë dëborë, po këtë herë e futur në arka të mëdha bashkë me prikën e një... burri. Ç'tru i shkurdisur, mendoi dhe befas, me një ndjenjë të çuditshme, të përafërt me ndjenjën e mallit, iu kujtua ëndrra e tij e parë në këtë pallat. Tri dhelpra të bardha sipër xhamisë së nënprefekturës. Ëndërr e bukur, e pastër. Ku ndodhej vallë midis atij deti të lemerishëm? Eh, ia bëri ai dhe ofroi njërrën nga fletët. Donte të zbërthente së paku edhe nja dy gjer në pushim, po zilja e pushimit ra më parë se ç'e mendonte dhe ai e mbylli dosjen.

Në nëndhesën ku pihej kafja dhe salepi ishte po ajo gjallëri e zakonshme. Ishte i vetmi vend ku Mark-Alemit i takonte të

këmbente ndonjë bisedë me njerëz të njohur apo të panjohur. Në Seleksionim kishte qëndruar pak, kështu që të njohurit e atjeshëm kishin qenë të rrallë dhe aq më rrallë i qëllonte t'i shihte në bufe. Por edhe kur i shihte, sesi i dukeshin, të largët, të një faze të kapërcyer të jetës së tij. Asnjë ditë të gëzuar s'kishte pasur në Seleksionim. Në Interpretim ditët kishin qenë po aq të zymta, me përjashtim të së sotmes, kur ai kishte arritur të bënte më në fund diçka, ndaj dhe ndryshe nga herët e tjera, kur zakonisht zbriste në bufe me shpirtin vrer, sot ndihej disi më i lehtë.

— Ku punon ti? — e pyeti me një ton të shkujdesur njeriun përballë të cilit gjeti një vend të lirë në tryezën plot kupa kafeje të zbrazëta. Tjetri u tendos menjëherë si përpara një eprori.

— Në Kopisteri, zotni, — u përgjigj.

Mark-Alemi s'kishte gabuar. Dukej menjëherë që ishte një nëpunës i ri, ashtu siç kishte qenë ai vetë para një muaji.

— Ke qenë sëmure? — e pyeti pasi e gjerbi kafën, i habitur dhe vetë nga siguria e tij

— Dukesh shumë i zbehtë.

— Jo, zotni, — u përgjigj tjetri, duke e lënë në çast kupën e salepit mbi tryezë. — Por... kemi shumë punë dhe...

— E qartë, — tha Mark-Alemi me po atë ton të shkujdesur, që s'e kuptonte as vetë se nga i vinte, — ndoshta është koha kur ka vërshim ëndrrash.

— Po, po, — ia bëri tjetri duke tundur kryet me aq gjallëri, sa që Mark-Alemit iu duk se edhe disa tundje të tilla dhe qafa e tij e hollë nuk do të duronte më, po do të thyhej.

— Po ju? — pyeti tjetri me druajtje.

— Në Interpretim.

Sytë e tjetrit u ndriçuan përbrenda, me atë lloj buzëqeshjeje që do të thotë: sikur ma ndjeu zemra.

— Pije salepin se do të ftohet, — tha kur e pa se tjetri rrinte si i shtangur.

— Është hera e parë që më qëllon të rri me një zotëri nga të Interpretimit. Jam kaq i gëzuar!

Dy-tri herë ai e kapi kupëzën e salepit dhe prapë e la në vend.

— Ke shumë kohë që punon në Pallat?

— Dy muaj, zotëri.

Për dy muaj ke arritur të bëhesh kockë e lëkurë, mendoi Mark-Alemi. Si do të bëhej vallë ai vetë pas ca kohe?

— Kemi pasur shumë, shumë punë kohët e fundit, — tha tjetri, duke rrufitur më në fund salepin. — Çdo ditë kemi punuar me orar të zgjatur.

— Dukesh, — tha Mark-Alemi.

Tjetri buzëqeshi sikur të thoshte: a jam fajtor për këtë?

— Pranë nesh kanë qëlluar dhomat e veçimit, — vazhdoi ai, — dhe, kur ka nevojë për kopistë, gjatë pyetjeve, na thërresin ne.

— Dhomat e veçimit? — pyeti Mark-Alemi.
— Ç'janë këto?

— Vallë nuk i dini? — ia bëri tjetri, dhe Mark-Alemi u pendua në çast për pyetjen e tij.

— Nuk kam pasur të bëj ndonjëherë me to, — murmuriti ai, — ndonëse diçka kam dëgjuar.

— Janë pothuajse ngjitur me ne, — tha kopisti.

— Mos janë në atë krah të Pallatit ku ka rojë? — pyeti Mark-Alemi.

— Pikërisht, tha me gëzim tjetri. — Roja qëndron pikërisht përpara dyerve të tyre. Pra, ju paskeni qenë atje?

— Kam kaluar për një punë tjetër, — tha Mark-Alemi.

— Dy hapa më tej janë zyrat tona, ndaj edhe hetuesit kur kanë nevojë për kopistë, vijnë te ne. Oh, kjo është me të vërtetë një punë ferri. Kohët e fundit atje është një njeri që ka dyzet ditë që ndodhet në pyetje të paprerë.

— Ç'ka bërë? — pyeti Mark-Alemi me një zë, që, për ta bërë sa më të shkujdesur, e shoqëroi me një gogësimë.

— Si ç'ka bërë? Ajo dihet, ç'ka bërë, — tha tjetri, duke e vështuar me ngulm Mark-Alemin. — Ai është një ëndërrparës.

— Një ëndërrparës, e pastaj?

— Në ato dhoma mbyllen vetëm ëndërrparësit që, siç mund ta dini, Tabir Saraji e quan të nevojshme t'i thërresë për të dhënë

shpjegime plotësuese rreth ëndrrës që kanë dërguar këtu.

— Aha, diçka kam dëgjuar, – tha Mark-Alemi dhe deshi të gogësinte prapë, po ndërkaq në sytë e tjetrit pa ftohjen e parë të zjarrmisë.

— Ndoshta unë s’duhej të flitja për një gjë që është e fshehtë, ashtu si gjithçka tjetër këtu, por ngaqë ju, siç thatë vetë, punoni në Interpretim, mendova se i dini këto gjëra.

Mark-Alemi qeshi.

— U pendove që fole? – tha ai. – Unë punoj vërtet në Interpretim, dhe unë di të fshehta shumë më të rëndësishme se këto që më the ti.

— Natyrisht, natyrisht, – tha tjetri, që po i vinte fytyra në vend.

— Veç kësaj, – tha Mark-Alemi, duke ulur zërin, – unë jam nga familja e Qyprillinjve, prandaj mos ki frikë se...

— O Perëndi, – ia bëri kopisti, – sikur ma ndolli zemra... O Zot i madh, ç’fat për mua që denjuat të këmbeni dy fjalë.

— E si shkon puna e atij ëndërrparësit atje në dhomën e veçimit? – e ndërpreu

Mark-Alemi. – Ecën? Ti je kopist aty, apo jo?

— Po, zotni, gjithë këto ditë kam punuar aty. Edhe këtu drejt e që andej erdha. Si shkon puna e tij? Po si të them? Gjer tani janë mbushur qindra faqe procesverbale. Kuptohet se e ka humbur fare, po nuk ka faj. Është një njeri i kurrfartë, nga një nën-prefekturë e humbur e skajit lindor. As që ia ka marrë mendja se do të përfundonte në Tabir kur ka dërguar atë ëndrrën e tij.

— E ç'paska aq të rëndësishme ajo ëndërr? – pyeti Mark-Alemi.

Tjetri ngriti supet.

— As unë nuk e di. Në vështrimin e parë duket si e thjeshtë, po do të ketë diçka, gjer-sa i japin kaq rëndësi. Interpretimi thonë se e ka kthyer për sqarim. Dhe ja, ka kaq kohë dhe asgjë s'po sqarohet, madje po bëhet lëmsh më keq.

— Unë nuk e kuptoj, çfarë i kërkohet atij ëndërrparësit?

— Është vështirë ta them, zotni. As unë s'e kam shumë të qartë. I kërkohen ca sak-tësime të vogla, të çuditshme. Kuptohet që

ai s'është në gjendje t'i japë. Ka kaluar kaq kohë që e ka parë atë ëndërr. Veç kësaj, pas kaq ditësh i mbyllur këtu, është trullosur fare. Kuptohet që nga ajo ëndërr s'ka mbetur asgjë në kujtesën e tij.

— Vijnë shpesh të tillë? — pyeti Mark-Alemi.

— S'e besoj. Dy-tre në vit, jo më tepër. Ndryshe njerëzit do të trembeshin dhe kjo do të pengonte dërgimin e ëndrrave.

— Natyrisht. E ç'do të bëhet tani me të?

— Do të vazhdojë të pyetet, gjersa, gjersa... — kopisti hapi krahët, — as unë s'e di gjer kur.

— Hm. E çuditshme, — ia bëri Mark-Alemi. — pra s'qenka lehtë të dërgosh ëndrra në Tabir Saraj. Një ditë mund të të vijë letërthirrje për t'u paraqitur.

Tjetri ndoshta do të thoshte diçka, po në ato kohë ra zilja e mbarimit të pushimit, dhe ata, pasi u përshëndetën, u ndanë.

Ndërsa ngjitte shkallët, Mark-Alemit nuk i hiqeshin nga mendja ato që i kishte thënë kopisti. Ç'ishin vallë ato dhoma veçimi? Në vështrimin e parë dukej si diçka e marrë,

krejt pa kuptim, po nuk duhej të ishte ashtu. Ky ishte, pa dyshim, një lloj burgimi. Po pse? Kuptohet që nga ajo ëndërr s'kishte mbetur asgjë në kujtesën e tij, kishte thënë kopisti. Kjo duhej të ishte ndoshta arsyeja e vërtetë e burgimit të ëndërrparësit: që të harronte ëndrrën e tij. Marrje në pyetje sfilite ditë e natë, mbushje procesverbalesh të pafundme, kërkime kinse saktësimesh për diçka që s'mund të ishte kurrë e përpiktë, siç është ëndrra, gjersa kjo e fundit të shpërbëhej e të humbte përfundimisht në kujtesën e ëndërrparësit. Me një fjalë një larje trush, mendoi. Ose një çëndërr, në qoftë se mund të përdorej një fjalë e tillë ashtu siç përdorej fjala çmendje si e kundërta e mendjes. Sa më shumë që e mendonte, aq më tepër i dukej se ky ishte i vetmi shpjegim. Ishin, me sa duket, shkëndijime idesh të rrezikshme, që shtetit, për një arsye ose një tjetër, i duhej t'i veçonte, ashtu siç veçohet mikrobi i murtajes, gjer në asgjësimin e tij.

Mark-Alemi kishte ngjitur shkallët dhe po ecte përbri dhjetëra nëpunësve të tjerë, një pjesë të të cilëve e thithnin pa pushim dyert e hapura nga të dyja anët. Sa më shumë që u afrohej sallave të Interpretimit, ai e ndiente se siguria e përkohshme që kishte provuar në bufe, ashtu si çdo siguri e lindur nga përulja e një tjetri, sa vinte po e braktiste. Në vend të saj nisi të ndihej prapë shtrëngimi i ankthit, i ngadalshëm, i barasshpeshtuar, ndërsa ai po kthehej prapë në nëpunësin e kurrfarët, të humbur midis mekanizmit gjigand.

Që larg pa tryezën e tijtë punës me dosjen sipër dhe ai eci që të zinte vend përbri saj, si përbri bregut të gjumit të botës, prej territ të të cilit vinin stërkala të zeza e kërcënuese, të dala prej kushedi ç'thellësish. O Zot, psherëtiu ai, mbromë, o Zot i madh!

Moti ishte ftohur edhe më. Një kohë e pabesë, nga ato që me ndryshimet e befta u hiqte çdo siguri njerëzve, vazhdonte qysh

prej dy javësh. Prapë si dje, psherëtinin ata, duke vështruar që brenda motin e lagaterrshëm. Ndonëse stufat prej qeramike i ndiznin qysh herët në mëngjes, sallat e Interpretimit të futnin drithmën. Nganjëherë qëllonte që Mark-Alemi nuk e hiqte fare qyrkun. Nuk e kuptonte nga vinte gjithë ajo akullsi. “S’e merr me mend?” i kishte thënë një tip, me të cilin i kishte qëlluar të pinte kafe në bufe. Nga dosjet vjen kjo ciknë e ky acar. Gjithë të këqijat andej do të na vijnë, djalosh. Mark-Alemi kishte bërë sikur s’kishte dëgjuar. “E ç’pret tjetër të vijë nga viset e gjumit?” kishte vazhduar tjetri. Ato janë pothuajse njëlloj me viset e vdekjes. Është e njëjta gjithkahnajë, o Zot. Mjerë ne që kemi punë me të. Mark-Alemi kishte ikur pa thënë asnjë fjalë. Ndoshta ishte ndonjë shtijekeq, kishte menduar më vonë. Përherë e më tepër po i mbushej mendja se Tabir Saraji ishte mbushur me gjithëfarë fytyrash të rrezikshme.

Ç’nuk kishte dëgjuar ai gjatë kësaj kohe për Tabirin dhe atë që bëhej atje. Në pamjen e parë dukej sikur nëpunësit nuk flitnin

për të, po kalonin ditët dhe nga një frazë e pëshpëritur te bufeja, nga një tjetër e dëgjuar rastësisht te hyrja, te portat e daljes apo te tryeza e fqinjit, dalngadalë dhe pa kuptuar, sajoheshin mozaikë të plotë dhe nuk fshiheshin lehtë prej kujtesës. Kështu, për shembull, kishte zëra që thoshin se të parët e ëndrrave veç e veç prej njerëzve nuk ishte veçse një fazë kalimtare e njerëzimit, dhe se do të vinte një kohë kur ëndrrat do ta humbnin këtë cilësi dhe, ashtu si lëvizjet ose veprimet e tjera të njeriut, do të bëheshin të dukshme edhe ato prej gjithkujt. Me një fjalë ashtu si një bimë apo fryt që për njëfarë afati rrinte nën tokë, gjersa i vinte koha për të dalë mbi sipërfaqe, dhe ëndrra e njeriut tani për tani ishte brenda gjumit, por kjo s'do të thoshte se do të ishte gjithmonë kështu. Një ditë ajo do të dilte në dritën e diellit, do të zinte vendin e saj midis mendimit, përvojës dhe veprimit njerëzor, dhe do të ishte mirë apo keq një gjë e tillë, do të ndryshonte për të mirë apo për të keq bota prej saj, këtë një Zot e dinte.

Të tjerë thoshin se Apokalipsi s'ishte gjë tjetër veçse dita kur ëndrrat do të dilnin prej burgut të gjumit, sepse ringjallja e të vdekurve, që prej njerëzve përfytyrohej në mënyrë metafizike, nuk do të kryhej veçse në këtë trajtë. A nuk ishin ëndrrat kumtimet e banorëve të atjeshëm? thoshin ata. Kjo kërkesë e tyre shekullore, kjo lutje, gërgamë, ankim, quaje si të duash, do të merret një ditë parasysh.

Kishte të tjerë që, duke pranuar këtë gjë, e shpjegonin në mënyrë krejt të kundërt. Dalja e ëndrrave jashtë, thoshin ata, në klimën e egër të botës, nuk do të ishte veçse tharja, vdekja e tyre. Kjo do të ishte ndarja e vërtetë me ankthet e të vdekurve, pra me të kaluarën, ndarje e cila prej disave quhej si fatkeqësi e prej të tjerëve si çlirim dhe si rinim i vërtetë i botës.

Të gjitha këto përsiatje e lodhnin mendjen e Mark-Alemit. Më të padurueshme, megjithatë, ishin ato ditë të gjata e pa ngjyrë kur nuk flitej asgjë e nuk ndodhte asgjë, dhe ai ishte i detyruar të punonte i përkulur mbi dosjen, duke kaluar nga gjumi

i dikujt në gjumin e tjetrit, si nëpër një mjegull, që herë-herë dukej sikur davaritej, por që në përgjithësi ishte e zymtë dhe gjithë trishtim.

Ishte e premtë. Te bashëndërrorët ajo ditë duhej të kishte një gjallëri të veçantë. Ishte zgjedhur, me siguri, kryeëndrra dhe po përgatiteshim për ta nisur për në pallatin e sovranit.

Jashtë prej kohësh priste karroca me emblemen mbretërore dhe me rojat. Do të nisej bashëndrra, por edhe pas ikjes së saj në seksion do të kishte prapë gjallëri, gjendje të nderë apo së paku kureshtje se si do të pritej ajo në pallat. Zakonisht jehona vinte të nesërmen: padishahu ishte i kënaqur prej saj, ose padishahu s'kishte thënë asgjë, dhe nganjëherë: padishahu ishte pezmatuar prej bashëndrrës. Por kjo ndodhte rrallë, shumë rrallë.

Ditët atje ishin, sidoqoftë, të hareshme dhe rridhnin ndryshe. Java kalonte shpejt kur pritej e premtja. Kurse në degët e tjera gjithçka ishte e mërzitshme dhe gri.

Kurse të gjithë ëndërrojnë të punojnë në Interpretim, mendoj Mark-Alemi. Sikur ta dinin si zvarriseshin orët këtu! Dhe sikur të mos mjaftonte kjo, ai ankth i paprerë që rrinte pezull kudo (qëkurse ishin ndezur stufat, Mark-Alemit i dukej se ankthi kishte erën e qymyrgurit).

U përkul mbi dosje dhe vazhdoi leximin. Ia kishte marrë dorën njëfarësoj punës dhe tani zbërthimet i bënte më me lehtësi. Pas disa ditësh dosja e tij e parë do të mbaronte. Në të kishin mbetur vetëm pak fletë. Lexoi ca ëndrra të mërzitshme me ujë të zi, me një këndes të sëmurë që kishte ngecur në llucë dhe një reumatizëm, që ndodhej jashtë trupit të dikujt në një darkë kaurësh. Ç'zgjyrë, tha me vete dhe e la penën. Dukej sikur llumi kishte mbetur për në fund. Mendja i shkoi prapë te sallat e bashëndërrorëve, ashtu siç kujtohej, në një mjedis njerëzish të mërzitur, shtëpia ku po bëheshin përgatitjet e një dasme. Ato salla as që i kishte parë kurrë, madje nuk i dinte në ç'krah të pallatit binin, megjithatë ishte i sigurt se, ndryshe nga të tjerat, ato duhej të

kishin dritare të mëdha gjer në pullaz, prej nga hynte një ndriçim hijerëndë, që i bënte më fisnikë njerëzit dhe sendet. Atje edhe ankthi, ndonëse në thelb duhej të ishte i lemerishëm, ngaqë vinte drejt e nga ajthi i qendrës, trajtën e kishte me siguri të madhërishtme. Diellisht e spërkatte zinë gjithkrah, ndryshe s'kishte si të shpjegohej që edhe me lakth në fyt të dënuarit klithnin: rroftë sulltani!

Eh, ia bëri me vete Mark-Alemi dhe ngriti prapë penën. U përpoq të punonte pa ndërprerje, gjersa ra zilja e mbarimit të orarit zyrtar. I kishin mbetur ende dy ëndrra. S'do të ishte keq t'i mbyllte edhe ato për ta dorëzuar dosjen.

Nga të gjitha anët ndihej zhurma e njerëzve që po linin tryezat dhe ecnin drejt daljes. Pas pak, kur qetësia ra prapë, në sallë mbetën vetëm ata që kishin vendosur të punonin jashtë orarit. Mark-Alemi e ndjeu se si zgavrimi që shkaktuan nëpunësit me ikjen etyre po futej brenda tij. Sa herë që kishte qëndruar jashtë orarit e kishte ndier këtë zbrazje, megjithatë s'kishte ç'të bënte.

Ishte i këshillueshëm për të gjithë qëndrimi herë pas here vullnetarisht jashtë orarit. Do të bënte si të bënte edhe sonte. Duke mbytur fundin e një frymëmarrjeje tepër të gjatë, që në të vërtetë s'ishte veçse një psherëtimë, nisi të lexonte njërin nga fletët. Hm, ia bëri pas rreshtit të parë, me habi. Ku e kishte parë njëherë këtë ëndërr? Një djerinë me hedhurina pranë një ure dhe një vegël muzikore... Mark-Alemi gati sa nuk lëshoi një thirrje çudie. Ishte hera e parë që takonte një ëndërr që e kishte kaluar nëpër duar në Seleksionim. Ai u gëzua sikur të takonte një të njohur, ktheu kryet anash për t'ia thënë ndokujt këtë rastisje, po njerëzit ishin tani tepër të rrallë në sallë dhe më i afërti nuk ishte veçse dhjetë hapa larg.

Ende i gjallëruar nga ngjarja e vogël, nisi ta lexonte përshkrimin e ëndrrës, në fillim pa u përqëndruar dot mirë, pastaj përherë e më me kujdes.

Asnjë kuptim nuk nxirrte dot prej saj, megjithatë nuk u shqetësua. Shumë ëndrra, në vështrimin e parë, dukeshin kështu, pa kuptim, si porta të mbyllura, por mjaftonte

një çarje e vogël dhe ëndrra papritur jepej. Ja, edhe kësaj do t'ia gjente kleçkën. Dhe fill pas kësaj, me përvojën që kish do ta flegronte fije e për pe. Kishte dëgjuar se kështu, gjithë epi, si të flisnin për zhvirgjërimin e një femre, mjeshttrat rrëfenin historitë me ëndrrat e vështira, që në krye s'ishin dorëzuar, i kishin munduar keq, gjersa befas, atëherë kur s'pritej, ishin shkrehur e kishin pranuar depërtimin.

Mark-Alemi nisi të lexonte gati me zë. Djerrina me hedhurina, ura e moçme, vegla muzikore e panjohur dhe demi i egërsuar. Simbolet ishin vërtet të pasura, por lidhja e tyre nuk bëhej kurrsesi. Kurse në një ëndërr varësia midis simboleve ishte zakonisht më e rëndësishme se ato vetë. Ai i vuri në lidhje dy nga dy: urën me demin, veglën muzikore me djerrinën, pastaj urën me veglën muzikore, djerrinën me demin, prapë demin me veglën muzikore. Dukej sikur dilte njëfarë kuptimi nga kundërvënja e fundit: dem, vegël muzikore dhe urë, mirëpo ai ishte i palogjikshëm: një dem (një forcë e papërmbajtur, parake) e nxitur nga

një muzikë (dinakëri, fshehtësi, propagandë e vazhdueshme) do të prishë urën e vjetër. Sikur në vend të urës të ishte një shtyllë, ose një mur kështjelle, apo një simbol tjetër i shtetit, ëndrra mund të merrte kuptim, por ura s'përfaqësonte asgjë të tillë. Ajo zakonisht ishte simbol i bamirësisë që u bëhej njerëzve në përgjithësi, ashtu siç ishin kroatet, rrugët... Po prit, ia bëri me vete Mark-Alemi dhe një shtrëngim ia këputi frymëmarrjen. Ura lidhej me mbiemrin e tyre... Mos vallë një fatkeqësi...

E lexoi edhe një herë tekstin dhe frymëmarrja iu lehtësua në çast: demi nuk i sulej aspak kësaj ure. Ai vërtitej në djerrinë dhe kaq.

Ëndërr e marrë, tha me vete. Gëzimi që atë ëndërr e gjeti në dosjen e tij, ia zuri vendin një ndjenjë përçmimi. Tani po i kujtohej se edhe atëherë, kur e kishte lexuar në Seleksionim, i qe dukur e pakuptimtë. Kur s'e kishte flakur në kosh qysh atëherë! Mark-Alemi ngjeu penën dhe deshi të shkruante fjalën "e pazbërthyeshme" sipër fletës, po dora i mbeti një çast pezull. Ta

linde ta shikonte edhe njëherë të nesërmen? Të këshillohej me mbikëqyrësin? Në të vërtetë, ndonëse këshillimi pranohej, ai nuk shihej me sy të mirë kur teprohej. Mark-Alemi po bëhej nervoz. Ishte mirë që ta mbyllte atë dosje atë ditë, edhe kështu shumë e kishte mbajtur...

Ai mori ëndrrën tjetër të fundit, e zbërtheu shpejt e shpejt, pastaj iu kthye prapë ëndrrës së prapambetur. Ishte prapë në mëdyshje, kur në sallë hyri shefi i Interpretimit. Një copë herë ai bisedoi kokë më kokë me mbikëqyrësin, pastaj hodhi sytë përreth sikur të numëronte ata që kishin mbetur, dhe prapë diçka i tha mbikëqyrësit.

— Ti, dhe ti, — u dëgjua zëri i mbikëqyrësit kur shefi u largua. Mark-Alemi ktheu kokën, — dhe ju të dy atje. Dhe ti, Mark-Alemi, ju do të punoni sonte jashtë orarit. Shefi porsa më njoftoi për një dosje të ngutshme, zbërthimi i së cilës duhet të mbarojë sonte.

Askush nuk foli asnjë fjalë.

— Sa të sjellin dosjen, shkoni të merrni diçka në bufe, — vazhdoi mbikëqyrësi. — Ndoshta do të na duhet të qëndrojmë gjatë.

Njëri pas tjetrit, ata dolën nga salla. Dëgjoheshin aty-këtu zhurmat e çelësave dhe të bravave të dyerve. Po iknin të vonuarit e fundit.

Bufeja dukej e ngrysur në atë orë të vonë të mbasdites. Bufetierët e paktë me fytyra të vrara, një pjesë e tryezave të hequra mënjane për të bërë pastrim, të gjitha këto ta bënin shpirtin vrer. Mark-Alemi porosi një kupë salep e një kulaç të vogël dhe shkoi e zuri vend në qoshen më të largët. S'donte ta bezdiste njeri. E piu ngadalë salepin, duke kafshuar me zor kulaçin, pastaj, me hapa të ngadaltë, pa kthyer kokën as djathtas as majtas, doli.

Një copë herë eci si i trallisur nëpër galerinë e pafund të katit të parë. S'ishte ngrysur ende, po gjithçka po hirnosej. Nga frëngjia e madhe në kthesë rrëzohej ndriçimi i fundit i ditës. S'kishte pse të ngutej dhe mund të ecte gjer atje, për të mos u mbyllur para kohe në sallën e neveritshme të punës. Tek-

tuk dëgjohej kërcitja e ndonjë dere të fundit që mbyllej. Galeria ishte krejtësisht e shkretë dhe ai befas ndjeu njëfarë kënaqësie që mund të ecte i vetëm midis asaj zbrazëje, në fund të së cilës frëngjia lëshonte ndriçimin, i cili, edhe pa pluhurin e qelqeve të saj, ishte i hirtë.

Mark-Alemi kishte arritur gjer në kthesë dhe, pasi ngriti kokën nën të si nën një humnerë, po bëhej gati të kthehej, kur iu duk se ndjeu një zhurmë në atë shurdhëri. Ndaloj në vend dhe mbajti vesh. Dukej si kumbim hapash, që sa vente afrohej. Ndoshta janë mbikëqyrësit e portave, tha ai dhe u mat të ikte, por diçka e mbajti në vend. Tani zhurma ishte më afër, nëpër një ndërkalim anësor, që kryqëzohej me galerinë kryesore. Mark-Alemi u platit pas murit dhe priti se çdo të ndodhte. O Perëndi, ia bëri me vete kur në kryqëzim u duk një grumbull njerëzish që mbanin mbi supe një arkëmort të zi. Ata as që e vunë re dhe u zhdukën sakaq në kthesë. Ëndërrparësi nga provinca, tha me vete Mark-Alemi, ndërsa hapat po tretnin në largësi. Ai vështroi për-

reth. Ndodhej pikërisht pranë vendit ku atë ditë kishte parë rojën përpara dhomave të veçimit. O Zot, me siguri kishte qenë ai.

Një brengë gërryese, që sa vinte rritej, e pushtoi të tërin ndërsa ngjitte shkallët. I kishte shkuar mendja disa herë tek ëndërrparësi fatkeq, por s'e kishte menduar asnjëherë se fati i tij mund të shkonte gjer këtu. Madje disa herë në bufe kishte kërkuar me sy mos e takonte prapë atë kopistin, për ta pyetur si u bë puna e atij të gjorit, e kishin liruar më në fund, apo e mbanin ende atje. Mirëpo, rrezikziu, siç dukej, s'kishte mundur ta harronte dot plotësisht ëndrrën e vet. Ose ndoshta ishte e parashikuar që më parë që të gjithë të ftuarit e Tabir Sarajit të përfundonin kështu. Përbindësh, tha ai me vete, duke u habitur dhe vetë me mllefin e papritur. S'të mjaftojnë të tjerat, po na hëngërke dhe njerëz.

Mbi tryezë pa një dosje të re, që mbikëqyrësi e kishte vënë, me sa dukej, gjatë mungesës së tij. E shfletoi gati me urrejtje dhe pa se nuk kishte më shumë se pesëgjashtë fletë. Ato duhej të përpunoheshin të

gjitha atë mbrëmje. Në sallë qenë ndezur fenerët. Të ftohtët ishte shtuar edhe më, ngaqë askush s'kishte hedhur qymyr në stufa qysh nga paraditja. Mark-Alemi mori ëndrrën e parë dhe, pa lexuar fillimin, pa se teksti i saj arrinte gjer në fund të fletës, madje, gjë tepër e rrallë, vijonte edhe në fletën tjetër. Ai e ktheu fletën për të parë se sa e gjatë paskësh qenë përmbajtja e kësaj ëndrre, kur pa se ajo s'mbaronte as në fletën e dytë madje as në të tretën, gjersa për çudinë e tij më të madhe, pa se në të gjashtë fletët e dosjes nuk ishte veçse përshkrimi i një ëndrre. S'i kishte rënë rasti kurrë të takonte një përshkrim kaq të gjatë. Duhet të jetë një ëndërr e çuditshme, mendoi, dhe nisi t'i hidhte një sy, pa vështruar fare shënimet për emrin e ëndërrparësit dhe vendin nga kishte ardhur. Do të kishte punë sonte me atë çarturi të pafund të kushedi ç'nate ankthi.

Ëndrra ishte vërtet ashtu, e shkalluar. Zakonisht makthet, që shpesh i quanin stërëndrra, u jepeshin interpretuesve të shquar. Madje, thuhej se kohë më parë, si

në Seleksionim ashtu edhe në Interpretim, ato skajoheshin në një dosje të veçantë, që ashtu edhe quhej, “Dosja e maktheve”. Mirëpo më vonë, për arsye jo fort të qarta (flitej se prirja që kjo dosje të quhej si dosja më e zgjedhur, ishte shkaku i vërtetë), ajo u prish, dhe qysh atëherë makthet shpërndaheshin, sipas përmbajtjes, midis grupeve të ëndrrave të tjera. Megjithatë, në ndarjen e punës, mbikëqyrësit e sallave kishin kujdes që ato të jepeshin gjithmonë për zbërthim të shkoqitësit më me përvojë. Mark-Alemi nuk dinte si ta merrte dhënien e makthit atij: si një besim të tepruar të drejtuesve të Interpretimit për aftësitë e tij, apo si një veprim dashakeq. Ai, ndërkaq, përherë e më me ngut po lexonte tekstin. Ëndrra dukej vërtet e jashtëzakonshme. Fillonte me ca pupacë që ecnin nëpër një stepë të plehëruar nga kufoma tigrash të sëmurë, vdekur në shekullin njëmbëdhjetë. Krejt faqen e parë të tekstit e zinte përshkrimi i ecjes së pupacëve, të cilët, me sa dukej, çonin një shpifje kundër vullkanit Krtoh... rtoh... krt... (emri i tij rrënohej vazhdimisht te shkarrëz-

ima në pjesën perëndimore të tij), ndërsa sipër stepës ndriste një yll i çmendur. Pastaj makthparësi, që ndodhej diku pranë, në përpjekjen për t'u futur nën tokë, që ndeshur atje me një cep të një dite të ndritshme, krejt si brilant, të fshehur nga kushe-di kush nën baltë, një ditë nga koha e përgjithshme, e patretshme dhe e pavdirshme nga askush. Nga ndriçimi i cepit të ditës që u duk midis baltës, atij iu lëbyrën sytë dhe ashtu me sy të lëbyrur ishte gjendur në ferr.

I çmendur, tha me vete Mark-Alemi. Krejt i lajthitur. Megjithatë vazhdoi leximin. Pjesën tjetër të tekstit e zinte përshkrimi i ferrit, një ferr tjetërloj, jo me njerëz, por me shtete të vdekura. Trupat e tyre shtriheshin të ngathët pranë njëri-tjetrit: perandorira, emirate, republika, mbretëri parlamentare, konfederata. Hm, ia bëri Mark-Alemi, pa dale, pa dale. Ëndrra, veç të tjerash, ndryshe nga ç'iu duk në fillim, ishte e rrezikshme. Ai ktheu fletën për të parë emrin e dërguesit të guximshëm. "Ëndërr e parë në gjysmën e dytë të natës së 19 dhje-

torit prej bujtësit X në Bujtinën e dy Robertëve (Pashallëku i Shqipërisë Qendrore) “Ah, paska shpëtuar pëllumbi”, mendoj ai jo pa një ndjenjë lehtësimi. Në mendje iu përvijua vetëtimthi arkëmorti i veshur me stof të errët, që udhëtonte tani me siguri drejt varrezës së madhe të kryeqytetit. E paska ndier grackën dhe në çastin e fundit ka bërë fiu, tha me vete. Zuri vend më mirë në ndenjësë dhe vazhdoi leximin. Shtetet e vdekura dikur, të zbritura në skëterrë, nuk pësonin ndonjë dënim nga ata që zakonisht mendohej se hiqnin njerëzit. Veç kësaj, ky ferr kishte një cilësi të veçantë, prej tij mund të dilje përsëri e të ktheheshe mbi tokë. Kështu, një ditë prej ditësh shtete të vdekura prej kohësh, që të gjithë i quanin kufoma, mund të ngriheshin dalngadalë e të shfaqeshin prapë mbi sipërfaqen e rruzullit. Veçse për këtë, ashtu si aktorit që i bëhej grimi përpara daljes në skenë me rolin e ri, edhe atyre u bëheshin ndreqjet e nevojshme, u ndërrohej emri, shenjat e flamuret, kurse në thelb qenë po ata, të moçmit. Pa shih, pa shih, ia bëri Mark-Alemi. I mësuar

qysh nga fëmijëria me bisedat për shtetin dhe punët e tij, ai e kapi menjëherë se ku rrihte ëndërrparësi. Kuptohej menjëherë që ëndërra, me përjashtim të fillimit, ishte e shpikur. Çudi si e kishte kaluar Seleksionimi. Apo ndoshta, si një ëndërr cytanike, e kishin lëshuar me qëllim. Po me ç'qëllim vallë? Dhe pse t'ia jepnin pikërisht atij? Aq më tepër kështu me ngut, jashtë orarit. Mark-Alemi ndjeu një drithmë në shpinë. Sytë e tij vazhdonin ndërkaq të lexonin tekstin. Pashë shtetin e Timurlengut, që po e lyenin me ngjyrë të kuqe për t'i mbuluar njollat e gjakut, ngaqë po bëhej gati të ngrihej përsëri lart. Pashë më tutje shtetin e Herodit, që po i bënin të njejtën gjë dhe që, siç më thanë, ishte e treta herë që po dilte mbi dhé, dhe që kushedi sa herë do të ngrihej prapë, pasi të dukej sikur do të rrëzohej.

Mark-Alemi, me gishtat që i dridheshin, mbylli fletët. Ngucja ishte fare e qartë. Por ai nuk do të binte në atë kurth. Ai do të dinte t'ua hidhte. Do të merrte penën e do të shkruante në fletën shoqëruese: Ëndërr e shpikur qëllimkeqe kundër shtetit, me këtë

e atë synim, me këtë e atë nënkuptim. Pikërisht kështu do të shkruante. Shtetet e sotme, duke përfshirë këtu edhe Perandorinë Osmane, s'ishin gjë tjetër, sipas maktëdhërguesit, veçse ngreha të vjetra gjakatare, të varrosura nga koha e të ringjallura pastaj si fantazma.

Mark-Alemit i pëlqeu ky përcaktim, madje ngriti penën për të shkruar aty për aty, po në çast e kapi dyshimi. Po sikur t'i thoshin: nga i kap kaq mirë këto gjëra ti, Mark-Alem? Ai e la penën në vend. S'duhej ta zbulonte kurrsesi veten gjer në këtë shkallë. Më mirë ta hartonte më thjeshtë shpjegimin: stërendërr e shpikur, që mban erë kundërvënieje e çuar me qëllim jo të mirë, gjë që provohet edhe nga dërgimi i saj pa emrin e parësit dhe pa drejtimin e tij.

Kështu do të shkruante, megjithatë s'kishte pse të ngutej. Nga të gjithë ata që kishin mbetur jashtë orarit s'kishte ikur asnjë. Mark-Alemi vështroi përreth. Drita e zbehtë e fenerëve e bënte edhe më të pikëlluar pamjen e sallës me nëpunësit e rrallë të shpërndarë aty-këtu. Të ftohtët sa vente

shtohej. Të mos e kishte hequr më mirë qyrkun. Dhe sa duhej të qëndronin vallë atje? Vuri re se vetëm dy prej nëpunësve shkruanin. Të tjerët, ashtu si ai, kishin mbështetur kryet mbi duar dhe po mendo-heshin. U kishin shpërndarë, vallë, ëndrra të zakonshme apo makthe, si atij? Kishte mundësi që vetëm e tija të ishte ashtu. Mak-thet qëllonin rrallë, si peshkaqenët e rastë-sishëm në rrjetën plot peshq të zakonshëm. Megjithëse kishte mundësi që edhe të tjerët të ishin ashtu. Ajo ardhje e tyre me ngut, në atë orë të vonë të mbarimit të orarit... Diçka duhej të kishte këtu. Mark-Alemi prapë u rrëqeth.

Njëri nga dy nëpunësit që po shkruanin u ngrit më në fund, iu afrua mbikëqyrësit dhe, pasi i dorëzoi dosjen, iku. Mark-Alemi kapi penën, po mendoj se kishte kohë, dhe e la përsëri. Shkrimi i shpjegimit nuk do t'i kërkonte shumë kohë. Më mirë të duronte edhe pak. Gjithfarë mendimesh të zymta i lëvrinin në kokë.

Pas gjysmë ore u largua një tjetër nëpunës. Mark-Alemi i ndiente këmbët

akull dhe mendimi se edhe duart sa vente i ftoheshin dhe, po të rrinte edhe pak ashtu, kishte rrezik të mos përdorte dot penën, e bëri të dilte më në fund nga mpirja. Tek shkruante dëgjoji se dikush tjetër u largua, po nuk e ngriti kryet. Kur mbaroi pa se në sallë, përveç mbikëqyrësit, kishin mbetur edhe tre nëpunës të tjerë. Do të pres të ikë edhe njëri, pastaj do të ngrihem, tha me vete. Mendja, kushedi pse, i shkoi tek ajo bujtina me emrin e çuditshëm “Bujtina e dy Robertëve”, në të cilën qe ngjizur apo qe shpikur ai makth. U përpoq të përfytyronte bujtësin me fytyrë të verdhë, që, në mëngjes herët, pasi e kishte hedhur letrën e mbyllur në kutinë e postës të mbërthyer ndoshta te dera shkatarrake, ishte larguar me një nënqeshje djallëzore në fytyrë.

Kërcitja e një ndenjëseje e shkëputi një çast nga ato që mendonte. Kishte ikur edhe një tjetër. Tani që kishin mbetur gjithsej tre vetë, atij iu duk se do të ishte më mirë që ai, si më i riu, në mos i fundit, të ikte i para-fundit. Dhe kështu, priti gjersa iku edhe një tjetër. Tani do të ngrihem, tha më në fund

me vete, kur mbeti vërtet i parafundit. Ndoshta dhe mbikëqyrësi atë priste, që ata që kishin mbetur të mbaronin punë sa më parë.

U ngrit dhe mbylli dosjen. Duhej të ishte shumë vonë. Fytyra e mbikëqyrësit dukej po aq e vrarë sa edhe e të tjerëve. Mark-Alemi iu afrua, i dha dosjen dhe me zë të ulët i tha: Natën e mirë!

— Natën e mirë, Mark-Alem, — iu përgjigj mbikëqyrësi. — E di nga dilet? Në këtë orë të vonë të gjitha portat e Tabirit janë të mbylura.

— Ashtu? — ishte hera e parë që e dëgjonte një gjë të tillë. — Po atëherë si dilet?

— Nga oborri i prapmë, — iu përgjigj mbikëqyrësi — nga Grumbullimi. Me siguri që s'ke qenë ndonjëherë andej, por është lehtë të gjendet. Në këtë orë janë ndezur vetëm fenerët e mesoreve dhe të galerive që çojnë andej, kështu që, duke ndjekur fenerët e ndezur, mund ta gjesh lehtë rrugën.

— Falemnderit! — tha Mark-Alemi.

Doli nga salla dhe pa se vërtet ishte ashtu: fenerët ishin të ndezur vetëm në njërin

krah. Ai eci në atë drejtim duke i vënë veshin kumbimit të hapave të tij, që i dukej krejt i ndryshëm në atë vetmi. Po sikur të ngatërrohem, tha dy-tri herë me vete. Ndoshta do të kishte bërë mirë të dilte së bashku me ndonjë nëpunës tjetër që e dinte rrugën. Sa më tutje që ikte, aq më tepër e kapte një ndjenjë pasigurie. Gjithmonë duke ndjekur fenerët e ndezur, u kthye në një kalim anësor dhe prapë doli në një galeri tepër të gjatë. Shkretëtirë kudo. Ndriçimi i zbehtë i fenerëve humbiste në largësi. Ai zbriti një palë shkallë dhe doli në një galeri tjetër të ngushtë të mbuluar me harqe. Fenerët, megjithëse më të rrallë e më të zbehtë, vijonin tutje. Gjer kur kështu, tha me vete. Njëherë iu duk se te kthesa e galerisë përpara do t'i shfaqej grumbulli i njerëzve me arkëmortin e ëndërrparësit, që ndoshta s'kishin arritur të dilnin nga ngrehina e madhe dhe vërtiteshin ende nëpër rropullitë e saj. Edhe pak po të vazhdojë kjo endje do të loz nga mendja, tha me vete. Të qëndronte në vend, mbase, vinte ndokush dhe i tregonte rrugën, apo të kthehej

mbrapsht, drejt Interpretimit, për të dalë bashkë me të tjerët? Ky mendim i fundit iu duk më i arsyeshëm, mirëpo në çast e kapulloi dyshimi: po sikur të mos e gjente dot Interpretimin? Dreqi e dinte nëse këta fenerë të zbehtë të çonin vërtet atje ku duhej.

Mark-Alemi vazhdonte të ecte. Gojën e ndiente të tharë ndonëse, përpiqej ta qetësonte veten. Në fund të fundit, edhe sikur të ngatërrohej vërtet, madje edhe sikur të mbetej gjithë natën këtu, s'ishte ndonjë gjëmë e madhe. As në fushë as në pyll, por në pallat brenda ishte. Kështu mendonte, por e ndiente se kjo ishte e lemerishme. Si do të gdhihej ai midis këtyre mureve, sallave e zgafellave të mbushura me ëndrra e klithma gjumi? Më mirë në fushën e ftohtë ose në pyllin me ujë, se këtu. Njëqind herë më mirë.

Mark-Alemi shpejtoi hapat. Sa kohë kishte vallë që po ecte? Befas iu duk se dëgjoji një zhurmëri të largët. Mbajti këmbët. Ndoshta më ushtojnë veshët, tha me vete dhe vazhdoi udhën. Pas pak zhaurima u përsërit, këtë herë më e ndjeshme,

ndonëse nuk kuptohej aspak nga ç'drejtim vinte.

Duke ndjekur fenerët e ndezur, ai zbriti një palë shkallë të tjera dhe u gjend në një meskalim tjetër, që duhej të ishte i katit të parë. Zhaurima humbi ca çaste, pastaj u ndie prapë, më e afërt. Mark-Alemi, me veshë ngritur, ecte me shpejtësi, nga frika se mos i humbte ajo zukamë, që i dukej tani e vetmja shpresë. Dhe vërtet, ajo herë dobësohej, herë forcohej, po megjithatë s'shuhej. Madje, një herë u ndie shumë afër, por pastaj u largua disi. Mark-Alemi ecte pothuajse me vrap. Vështrimi i tij nuk i shqitej fundit të galerisë, ku dukej një katror i turbullt i ndriçuar së jashtmi. Zot i madh, iu lut ai, ndoshta ajo ishte dalja e prapme.

Ishte vërtet ashtu. Mark-Alemi u afrua dhe pak dhe u bind se ajo ishte një portë. Mori frymë thellë dhe gjymtyrët iu shkrehën në çast nga tendosja, saqë iu duk se po i merreshin këmbët. Ashtu, si duke u valëvitur, iu afrua portës prej nga futej së jashtmi, bashkë me ajrin e ftohtë, zhaurima që e kishte dëgjuar pak më parë. Pamja që iu sh-

palos vrazhdësisht përpara syve, kur mbërriti te pragu i portës, ishte më se e habitshme: oborri i prapmë i Pallatit, i spërkatur me një dritë fenerësh krejt të ndryshme nga ajo e brendshme, një dritë e shqetësuar, e zhveshur, që mjegulla diku e mekte, diku e acaronte edhe më, duke e llangosur mbi truallin e lagur, sipër të cilit shtjelleshin njerëz, kuaj e karroca, disa me fenerë të ndezur e disa jo, në një çrregullsi të plotë, do të besojë në një ankth. Gjithë këtë mjegullinë e bënin gati të tjetërjetshme ndriçimet e përthyera të fenerëve dhe sidomos hingëllimat e kuajve nëpër të.

Ai kishte mbetur si i gozhduar te porta, duke mos u besuar syve.

— Ç’është kjo? — pyeti dikë që po kalonte me një grumbull fshesash në duar.

Tjetri ktheu kokën me habi, po vuri re qyrkun e tij me shenjën e Tabirit qepur në të dhe iu përgjigj me zë të njerëzishëm:

— Ëndërrçuesit, aga, a nuk i sheh?

Ishin vërtet ata. Si nuk i kishte shkuar ndër mend? Ja ku ecnin me zhgunet e shkurtër të lëkurtë dhe me çizmet gjithë

baltë, kurse karrocat, me rrotat e përbaltura dhe ato, e kishin që të gjitha emblemën e Tabirit te pupeja.

Vështrimi i Mark-Alemit u ndal te një treme e ndriçuar së brendshmi, në anën e djathtë të oborrit, në të cilin hynin e dilnin ëndërrçuesit. Atje duhej të ishte Grumbullimi, për të cilin thuhej se punonte ditë e natë. Pa e ditur as vetë pse, duke u shtyrë midis pështjellimit të njerëzve dhe karrocave, një pjesë e të cilave kërkonin të zinin vend, Mark-Alemi iu afrua tremes dhe u fut nën strehën e saj. Atje zhurma ishte edhe më e madhe. Te ca frona të gjatë, me dhjetëra ëndërrçues, që me sa dukej kishin mbaruar punë te dritarezat e dorëzimit apo që prisnin t'u vinte radha, pinin salep e kafe, të tjerë hanin byrekë, era e mirë e të cilëve mbushte mjedisin.

Mark-Alemi e la veten të shtyhej më tej midis njerëzve me zhgunë të lëkurtë, që vërtiteshin shkujdesshëm përreth, mbllaçiteshin, qeshnin dhe shanin me zë të lartë. Ja pra, këta ishin ëndërrçuesit e famshëm, të cilët qysh nga vogëlia Mark-Alemi i kishte

përfytyruar si korrierë gjysmëqiellorë, që përshkonin udhët e perandorisë me karrocet e tyre të kaltra. Një pjesë e tyre kishin të llangosura me baltë jo vetëm çizmet, por edhe bërrylat, madje disa edhe shpinën, të njollosur ndoshta gjatë përpjekjeve për ngritjen e karrocës apo kalit të rrëzuar. Kurse në fytyrat e munduara dukeshin shenjat e lodhjes e të pagjumësisë. Edhe të folurën, ashtu si çdo gjë tjetër, e kishin krejt të ndryshme nga nëpunësit e brendshëm të Tabirit, të ashpër, disi të paturpshme, plot shprehje të forta, si ajo gjella me spec djegës. Krejt i hutuar midis asaj rrëmuje, Mark-Alemi kishte nisur të dëgjonte copa të bisedave. Këtu mund të merrje vesh të rejat e gjithë perandorisë. Korrierët tregonin për aventurat e udhës, grindjet e tyre me nëpunësit kokëtrashë të provincave, me bujtinarët pijanikë dhe me rojat e pikave të kontrollit.

Një zë i ngjirur tërhoqi vëmendjen e Mark-Alemit. Pa kthyer kokën të shikonte, ai u përpoq të dallonte fjalët. Kuajt s'më ecnin që s'më ecnin, tregonte njeriu. Hingëlli-

nin në vend e shkumëzonin, po s'bënin çap përpara. Isha fare i vetëm në stepën në të dalë të Jenishehirit, një qytetth i humbur, ku mora në dorëzim një sasi të paktë ëndrrash, gjithsej pesë, të mbledhura këto gjatë gjithë muajit, merreni me mend çhumbëtirë ishte. Kështu pra, kuajt s'më ecnin. I zhdëpa me fshikull, ua gjakosa shpinat, por ata s'lëviznin nga vendi, ashtu siç ndodh kur kanë përpara të vdekurin. Hodha një sy përreth. Stepë e shkretë, as varr as shenjë varri kurrkund. Ndërsa vrisja mendjen ç'të bëja, befas m'u kujtua dosja e ëndrrave që porsa kisha marrë në Jenishehir. Mbase janë ato shkaku që kuajt s'lëvizin, mendova. Zatën gjumi dhe vdekja janë e njëjta gjë. Pa e bërë të gjatë, hapa çantën dhe nxora dosjen e Jenishehirit. Zbrita nga karroca e lashë dosjen përjashta, në fushë, hipa prapë, u graha kuajve dhe ata ngarendën si era. Dreq punë, thashë me vete, ajo qenkësh shkaku. Ndalova prapë, e ktheva karrocën te vendi ku lashë dosjen, por, porsa e futa atë në karrocë, kuajt ngecën përsëri në vend, shkumëzonin e hingëllinin njëlloj si

më parë. Ç'të bëja? Kisha mbartur mijëra ëndrra, por një gjë e tillë s'më kishte ndodhur kurrë. Vendosa të kthehesha në Jenishehir, pa dosjen. E lashë mu në mes të stepës dhe ashtu bëra. Atje filloi kacafytja me përgjegjës in e degës së Tabirit. Unë i thoshja: s'kam si t'i marr ëndrrat e tua, eja të shikosh vetë kur ta fut dosjen në karrocë se si kuajt s'bëjnë çap më tutje, kurse ai kokëgdhë bërtiste: ka pesë javë që askush s'na i merr ëndrrat, kurse tani dashke të na i lësh edhe ti, do të ankohe, do t'i bëj letër Drejtorisë së Përgjithshme, vetë Sheh-ul-Islamit. Bëji letër e ankesë kujt të duash, i thoshja mua s'më ecin kuajt dhe s'mund të lë pa çuar dosjet e tjera për shkak të pesë ëndrrave tuaja të zgjebosura. Kaq duhej që ai turispec të më vërsulej: po sigurisht, ëndrrat tona kështu ju duken juve, se ju pëlqejnë vetëm ëndrrat e zonjushave dhe të artistëve të kryeqytetit, kurse tonat, s'do mend, ju duken si të pagdhendura. Po qeveria ka thënë se këto tonat janë ëndrrat e vërteta, se vijnë nga tabani i shtetit dhe jo nga ata spitullanët e përkëdhelur. E fol e fol

ai qelbësirë, saqë m'i ngriti nervat dhe një Zot e di si u mbajta e nuk e shtrova në hu. Vërtet s'e rraha, por ama ç'nuk i thash edhe unë. Isha bërë derr nga rruga dhe vonesa dhe gjeta rast të shfryja. E shava atë vetë, qytetthin e tij, atë nënprefekturë të ndyrë, që unë s'do ta quaja as lagje të një fshati, ku jetonin ca pijanikë e ca të rrjedhur nga trutë, që as ëndrrat s'i shikonin për të qenë, përderisa nga ëndrrat e tyre trembeshin kuajt. Të ishte për mua, vazhdova, pas kësaj do t'ia hiqja të drejtën Jenishehirit për t'ia shqyrtuar ëndrrat së paku për dhjetë vjet. Ai u tërbua e po shkumëzonte më keq se kuajt e mi. Më tha se do të më kallëzonte për fjalët që thashë, por unë e kërcënova se, në rast se ai e bënte këtë, unë gjithashtu do të njoftoja atje ku duhej për sharjet që ai bëri kundër Tabir Sarajit. Si? ulëriu ai, unë shava Tabir Sarajin e shenjtë? Si guxon ta thuash këtë? E shave, i thosha unë, e quajte çerdhe zonjushesh e artistësh të përkëdhelur. Atëherë ai trutharë, nga tërbimi, kaloi në lutje e qarje. Mos më merr në qafë,

aga, thoshte, kam grua e fëmijë, mos e bëj këtë.

Të qeshura të shumta i mbuluan një grimë fjalët e korrierit.

— E pastaj, ç'u bë pastaj? — pyeti dikush.

— Pastaj në këto e sipër erdhën nën-prefekti dhe imami, që dikush i kishte lajmëruar për ngjarjen. Kur dëgjuan si ishte puna, filluan të kruanin kokën, sepse nuk dinin ç'vendim të merrnin. Të më detyronin të merrja dosjen, druhashin, le që kjo do të thoshte njëlloj sikur të më mbanin me forcë atje, sepse kuajt me atë dosje dihej që nuk do të udhëtonin. Të pranonin se ëndrrat e nënprefekturës së tyre ishin aq të mbrapsh-ta saqë pengonin lëvizjet e korrierëve, këtë s'e bënë dot. Kurse për mua koha ishte e shtrenjtë. Kisha me vete më se një mijë ën-drra nga krahina të tjera, për vonesën e të cilave mund ta pësoja. Atëherë iu fola pa lesh në bark, siç i thonë fjalës. Iu lashë të vinin me mua gjer te fusha ku kisha lënë dosjen, që të shikonin me sytë e tyre atë dreqni. Pranuan, ndonëse hundëzaj, dhe kështu, të futur rras e plas në karrocë,

shkuam gjer në të dalë të Jenishehirit. Dosja ishte atje. E ngrita nga toka, u futa me të në karrocë, i fshikëllova kuajt, po ata nisën të shkumëzonin e të hingëllinin në vend, sikur në karrocë të kishte hipur djalli vetë. E nxora dosjen nga karroca, ua lashë në dorë dhe kuajt u nisën me të katra. Thashë njëherë t'i lija ashtu me gojëhapur, me dosje në dorë dhe t'ia mbathja, por iu tremba ngatërresave dhe e ktheva karrocën. E shikoni, u thashë, ju mbush mendja tani? Ata pëshpëritën “Allah!” si gjysmë të lajthitur dhe s'dinin ç'të bënin.

Ndërsa përpiqeshim të gjenim një rrugëzgjidhje, përgjegjësit të degës, që i kishte hyrë frika në palcë, ngaqë i dukej se në këtë punë ai mund ta pësonte i pari për shkak se kishte lejuar të nisej për në Tabir një ëndërr aq djallëzore, i ra ndërmend të nxirrte ëndrrat nga dosja një nga një për të gjetur se cila ishte e keqja, në mënyrë që të mos e pësonin të tjerat për shkak të saj. U gëzuam të gjithë për këtë gjetje dhe, pa e bërë të gjatë, nisëm provën, duke hequr nga dosja herë një ëndërr, herë një tjetër. Nuk

qe e vështirë të gjendej ëndrra e keqe. E hoqëm nga dosja atë murtajë dhe kështu vazhdova udhën.

— Spaskësh qenë ëndërr ajo, po helm, — tha dikush.

— E ç'do të bëhet tani me të? — pyeti një tjetër. — Asnjë karrocë s'mund ta sjellë, apo jo?

— Kurrë mos e sjellshin, — tha zëngjiruri.

— Po ndoshta është një ëndërr e rëndësishme, aq më tepër që qënkish aq e jashtëzakonshme.

— Le të jetë si të dojë, — tha korrieri, — e florinjte po të dojë le të jetë. Derisa kuajt s'pranojnë ta çojnë, do të thotë se ajo s'është ëndërr por djall. Më kupton, djall me brirë është!

— Megjithatë...

— Ska megjithatë, derisa kuajt nuk e sjellin, do të thotë se do të kalbet atje në atë Jenishehirin e mallkuar.

— S'është ashtu, — tha një korrier plak, — nuk e di si është tani, po më parë për raste të tilla përdorëshin ëndërrçues këmbësorë.

— Ka pasur të tillë vërtet?

— Posi, — u përgjigj plaku. — Rastet kur kuajt nuk çonin ëndrrat, ndonëse të rralla, kanë qenë të njohura. Ndaj dhe ishin korrierët këmbësorë, shkelbaltësit, siç u thoshin njëherë e një kohë. Ca rregulla të vjetra kanë qenë të mira.

— E sa kohë i duhet një korrieri këmbësor për ta sjellë ëndrrën që andej?

— Varet nga largësia. Ma merr mendja se që nga Jenishehiri do t'i duhen nja një vit e gjysmë.

Dy-tre veta lëshuan vërshëllima habie.

— Të mos ju vijë çudi aspak, — tha korrieri i vjetër. Nuk thonë kot, qeveria e zë lepurin me qerre.

Ata nisën aty për aty një bisedë tjetër dhe Mark-Alemi u shty më tutje. Kudo ishte po ajo e folur e rrëmujshe, te hyrjet e tremes, te fronat dhe te dritarezat e Grumbullimit, ku korrierët, sipas një radhe që Mark-Alemi nuk e mori dot vesh se si mbahej, bënë dorëzimin e dosjeve.

Njëri nga korrierët, për të cilin Mark-Alemi dëgjoji të thoshin se e kishte humbur çantën, ngaqë kishte pirë udhës, rrinte

mënjatë me sytë të kuq si gaca dhe vazh-
donte të pinte, duke murmuritur.

Që jashtë nga oborri vinte zhaurima e pa-
prerë e zërave, kërcitja e rrotave të karro-
cave që porsa mbërrinin nga larg, ose e
atyre që largoheshin pas dorëzimit, dhe një
hingëllimë e herë-pas-hershme kuajsh, që
Mark-Alemit i shtinin dridhmën në shpirt.
Dhe kështu do të vazhdojë gjer në mëngjes,
mendoj ai si i mpirë. Gjer në mëngjes,
Perëndi, përsëriti pas pak, ndërsa çante
përmes atij pështjellimi për të ikur një orë e
më parë që andej.

Dita e pushimit

Dy-tri herë Mark-Alemi u zgjua i llahtarisur nga frika se po vonohej. Dora e tij bëhej gati të flakte mbulesën, kur atë çast trurin e mjegulluar e përshkonte mendimi se atë ditë nuk do të shkonte në punë. Ishte hera e parë, qysh pas hyrjes në Pallatin e Ëndrrave, që i kishin dhënë një ditë pushim.

Më në fund hapi sytë. Pas napave të bardha të dritares ca shkimëza drite arrinin butësisht gjer në nënkresën e tij. U shtriq një copë herë, pastaj hodhi flokësen dhe u ngrit nga shtrati. Duhej të ishte vonë. Iu afrua pasqyrës dhe vështroi fytyrën e mbufatur. Kokën e ndiente të rënd: plumb. Askush s'do ta besonte se në ditën e tij të parë të pushimit do të ngrihej nga gjumi më i lodhur se çdo mëngjes.

S'kishte qenë kurrë herak, megjithatë i kishte pëlqyer përherë pjesa e parë e ditës, ajo e mëngjesta, që në trurin e tij përftohej

si koha e vajzërisë së një dite. S'ishin zgjuar ende vjedhësit e bankave, falltarët, fenerndezësit dhe laviret me seksin e lodhur.

Pasi lau fytyrën iu duk se u freskua disi. Kishte përshtypjen se po të përpiquej edhe pak, mund të kujtonte nja dy ëndrra të lehta që kishte parë aty ndaj të gdhirë. Qyshse punonte në Tabir Saraj, shikonte ëndrra rrallë, thuase ato s'guxonin t'i vinin atij, që i dinte me rrënjë e me themel të fshehtat e tyre dhe që mund t'u thoshte: shkoni të gënjeni ndonjë tjetër, jo mua.

Ndërsa zbriste shkallët, ndjeu erën e mirë të kafesë dhe të bukës së thekur. Nëna dhe Lokja e prishin për të ngrënë mëngjesin.

— Mirëmëngjesi! — tha ai.

— Mirëmëngjesi! — u përgjigjën ato me dhimbsuri.

— A fjete mirë? Dukesh i çlodhur.

Ai bëri “po” me kokë dhe u ul pranë prushanës, përbri së cilës ishte afruar tryeza e ulët me enët e çajit. Duke ikur çdo ditë herët e me ngut, gati e kishte harruar këtë orë të këndshme, kur përndritja e kupave të argjendta, e prushit dhe e anëve prej bakri

të prushanës së vjetër të shtëpisë krijonin, bashkë me ndriçimin e kursyer të ditës, ndjesinë e një mëngjesi të përjetshëm e plot mall.

Mark-Alemi hëngri ngadalë dhe pastaj piu kafënë bashkë me nënën. Pasi e gjerbi për herë të fundit, e ëma ia përmbysi si zakonisht kupën dhe Lokja u afrua për të lexuar në të fatin. Më parë kjo ishte ora kur thuhej ndonjë ëndërr që kishte parë njëri apo tjetri gjatë natës, por tani, qysh pas futjes së Mark-Alemit në punë, askush s'përmendte më gjëra të tilla. Kjo kishte ndodhur qysh në javën e parë, kur një emta e tij kishte ardhur tërë bujë e zhurmë për t'i rrëfyer atij ëndrrën që kishte parë një natë më parë. Tani si lum ne, kishte thënë ajo, e kemi çelësin e kuptimit në fisin tonë dhe s'kemi nevojë të bredhim pas falltarëve e arapkave. Mark-Alemi ishte zymtuar e egërsuar si rrallëherë. Si guxonte ajo fyçkë t'i sillte atij për shpjegim ato ëndrrat e saj tarallake? Për kë e merrte, vallë? Emta kishte ngelur me pojë hapur, pastaj ishte larguar hundë e buzë.

Mark-Alemi vështrohte prushin, që ngjante si i urtësuar nën shtresën e bardhë të hirit.

— Sot është kohë e mirë, — tha e ëma, — do të dalësh pak?

— Ashtu mendoj, — u përgjigj ai.

— Diell nuk ka, po sidoqoftë të bën mirë të marrësh pak ajër.

Mark-Alemi tundi kryet.

— Vërtet kam kohë që s'kam dalë, — tha.

Qëndroi dhe një copë herë pa folur, me sytë mbi prushanë, pastaj u ngrit, veshi qyrkun dhe, si përshëndeti nënën, doli.

Koha ishte vërtet pa diell. Ngriti kryet si për të kërkuar së paku gjurmët e tij në atë qiell mjerran, zbrazëtia e të cilit iu duk befas e padurueshme. Kishte kohë pa e parë qiellin mbi qytet në atë orë të ditës, ndaj iu duk çuditërisht i varfër, me ca re të rëndomta dhe zogj të rrallë, plot mërzi. Qyshse kishte hyrë në Tabir, e kishte bërë udhën mëngjeseve, zakonisht në kohë të keqe dhe tepër herët, me kokë të turbulluar nga pagjumësia dhe që kthyer gati më të ngrysur, pothuajse pa vënë re asgjë. Kështu që

sot po e shihte qytetin si njeriu që kthehet pas një mërgimi të gjatë. Sytë e tij vështronin gati me habi më të majtë e më të djathtë. Tani jo vetëm qielli, po gjithçka tjetër, muret e ndërtesave, pullazet, karrocat dhe drurët e parqeve i dukeshin të zbërdhylët e pa shije. Ç'është kështu, tha ai me vete. Bota e tërë i dukej e çngjyrosur dhe e zbehtë si pas një lëngate.

Mark-Alemi ndiente një akullsirë në gjoks, ndërsa këmbët po e çonin drejt qendrës së qytetit. Trotuaret nga të dyja anët e udhës ishin plot njerëz por lëvizjet e tyre ishin të ngrira, me një përpikmëri të keqe, dhe po aq të varfra në kërkëllitjen e tyre dukeshin karrocat dhe një kasnec i mjerë te Sheshi i Islamit, që dukej sikur po shpallte mërzinë e botës. Ç'kishin pësuar kështu jeta, njerëzit, gjithçka. Atje... (Mark-Alemi buzëqeshi përbrenda vetes si me një të fshehtë të shenjtë) atje... në dosjet e tij, gjithçka ishte ndryshe, aq e bukur dhe plot ndezulli. Ngjyrat e reve, pemët, bora, urat, tymtarët, zogjtë, çdo gjë ishte më e kërthneztë dhe më e gjallë. Dhe lëvizjet e sendeve

të njerëzve ishin më të lirshme, të rrëshqitshme e harmonioze, si vrapimi i drerëve nëpër mjegull, të papenguara në çdo hap nga ligjet e kohës e të hapësirës. Sa e mbërthyer në pranga, koprace dhe tmerrësisht e mërzitshme dukej kjo botë në krahasim me atë tjetrën, nëpunës i së cilës ai ishte.

Si i shastisur, Mark-Alemi vazhdonte të vështronte qytetin. Gjithçka ishte vërtet e bjerrur dhe varfërisht e pikëllueshme. Më mirë që, gjatë këtyre muajve që punonte atje, s'kishte dalë asgjëkund dhe s'kishte takuar asnjëri nga bota e jashtme. Kjo ishte ndoshta dhe arsyeja që nëpunësve të Palatit të Ëndrrave u jepej leje shumë rrallë. Tani po e kuptonte se ajo leje as që i duhej fare. Dhe as që i duhej të dilte më nëpër këtë qytet të përçudnuar.

Sytë e Mark-Alemit vazhdonin të vështrojnë ftohtë përreth. Përherë e më tepër po bindej se kjo nuk ishte një ndjesi e rastit, dhe se bota e atjeshme, sado që ai shpesh pezmatohet me të, ishte shumë më e pranueshme për të se kjo këtu. S'e kishte

menduar kurrë se do t'i zvirdeh aq shpejt, pas një mungese prej disa muajsh. Kishte dëgjuar për nëpunës të vjetër të Pallatit të Ëndrrave që ndaheshin për së gjalli nga jeta dhe që, kur ndonjëherë shfaqeshin rastësisht në shoqëri, dukeshin si të përhëtur. Mos do të shndërrohej edhe ai pas disa vjetësh, në një qenie të tillë? E çë pastaj, mendoj. Pa shiko ç'botë të bukur që do të braktiste! Njerëzit nënqeshnin me shpoti me nëpunësit e fantaksur, por nuk u shkonte mendja aspak se sa të zhveshur e mjerranë u dukeshin ata dhe jeta e tyre ëndërrtarëve të Tabirit.

Kishte arritur më në fund përpara kafenesë "Haxhilelekët", ku vinte zakonisht të pinte kafën kur... ishte... (vetëtimthi truri i tij mënjanoi fjalët "gjallë", pastaj "zgjuar"). Pra, kishte arritur përpara kafenesë ku zakonisht pinte kafën kur ishte thjesht djali i ri kryeqytetas, pa ndonjë punë. Shtyu derën dhe u fut brenda.

Pa vështuar askend, eci drejt këndit të majtë, ku i pëlqente të rrinte zakonisht, dhe zuri vend në një ndenjësë. I kishte pëlqyer

kjo kafene sepse, ndryshe nga çajhanet e tipit të vjetër, nimet me postiqe ishin zëvendësuar nga ca frona të ulët, të veshur me lëkurë, në të cilët rrihej këndshëm.

Kafetari iu duk i hirtë në fytyrë.

— Mark-Alem? ia bëri ai i habitur, duke u afruar me ibrikun e kafesë në dorë. — Ku ke qenë kaq kohë? Kujtova se mos ishe sëmurë, sepse, të them të drejtën, s'desha ta besoja se je bërë myshteriu i tjetërkujt.

Mark-Alemi e zëvendësoi mungesën e sqarimit me një buzëqeshje. Kafetari buzëqeshi gjithashtu dhe, duke afruar kokën, tha me zë të ulët:

— Po pastaj e mora vesh si qe puna... Kafenë, si gjithmonë, me pak? — shtoi kur e pa se tjetri u vrenjt.

— Po, kafenë si gjithmonë, — pohoi Mark-Alemi, pa e vështruar.

Ai u përpoq të mbyste një psherëtimë, duke ndjekur me sy currilin e kafesë që derdhej në kupën e trashë. Pastaj, kur kafetari u largua, vështroi me kujdes përreth për të parë se a kishin ardhur kafepirësit e zakonshëm. Ishin pothuajse të gjithë aty,

hoxha i xhamisë fqinje me dy burra të gjatë që s'flitnin kurrë, pehlivan Aliu, rrethuar si përherë nga një grup admiruesish, një tullac i shkurtër, i përkulur si gjithmonë mbi ca shkresa të vjetra, për të cilat kafetari jepte shpjegime të ndryshme, që vareshin nga gjendja e tij shpirtërore. Herë thoshte se ishin dorëshkrime të moçme, që myshteriu i tij i ditur përpiquej t'i përkthente, herë shkresa të një gjyqi të dikurshëm të humbur prej tij, herë shkarravina të kota e pa kuptim, të gjendura në kushedi ç'arkë të mykur matufi.

Ja dhe të verbrit, tha me vete Mark-Alemi. Ishin në vendin e tyre të zakonshëm, në të djathtë të hyrjes. Ç'më ka gjetur me ta, i kishte qarë hallin një ditë kafetari Mark-Alemit. Në kafenenë time do të vinin me siguri njerëz të tjerë të zgjedhur, sikur ata, me atë pamje të frikshme, të mos vinin e të zinin, si për ngucje, vendin më të dukshëm. Po s'kam ç't'u bëj, më ka zënë rrota bishtin. Janë të mbrojtur prej shtetit dhe nuk i dëboj dot. Mark-Alemi e kishte pyetur se ç'do të thotë kjo “janë të mbrojtur prej

shtetit” dhe atëherë kafetari, që e priste këtë pyetje, i kishte treguar diçka që e kishte lënë gojëhapur. Të verbrit që vinin në kafene nuk ishin të verbër dosido, të bërë kështu nga sëmundja apo ndonjë goditje, as të plagosur në luftë. Të qenë të tillë, ai do t'i mirëpriste me gjithë qejf në kafenenë e tij. Por ata ishin tjetër gjë dhe ishin verbuar për arsye që njeriu e kishte vështirë ta gjente. Nga fëminia Mark-Alemit i kujtohej, ndonëse turbull, dekreti i famshëm i “Qorrfermanit”, me anë të të cilit shteti kishte shpallur verbimin e dhjetra mijëra njerëzve që, me syrin e keq, rrezikonin mbretërinë: por vetëm prej kafetarit kishte mësuar ç'kishte ndodhur në të vërtetë: ankthin e pafund, gjuetinë e sykëqinjve, së fundi pensionet që u kishte dhënë shteti atyre që u paraqitën vullnetarisht për t'u çliruar prej syve të vet. E kupton tani përse s'i dëboj dot nga kafeneja ime? E mbajnë veten më të madh për flijimin e syve. Kushedi si u duket vetja, pothuajse heronj.

Për çudi, ndryshe nga më parë, tani po i dukeshin fare të pafrikshëm me atë cohën e

zezë të lidhur shtrembër në ballë. Kishte parë ai atje gjithfarë sysh që të ngjethnin mishtë edhe tani që i kujtonte, madhështorë e kërcënues njëkohësisht, të dalë jo midis ballit njerëzor, por drejt e në brinjën e qiel-lit apo midis malit, të përzier nganjëherë me pikëllim hëne, që u ngrinte anëve, si ujëvarë prej dylli.

Mendja i shkoi prapë, këtë herë gati me mall, te trojet e përfushët të atjeshëm, te bajamishtja apo qyqnaja e paskaj, midis së cilës fqinja e tij mund të shfaqej edhe si nuse edhe si hoxhë i virgjër. Nganjëherë mendonte se do të kalonin edhe disa vite dhe atij nuk do t'i bënin më asnjë përshtypje as mrekullitë e as tmerret e kësaj bote, të cilat në fund të fundit s'ishin veçse ca kopje të zbehta të të *atjeshmëve*, që kishin mundur të kapërcenin kufirin ndarës.

Ferri dhe parajsa bashkë janë atje, thoshte ai me vete gjithashtu dëgjonte fjalët: ç'mrekulli, ose ç'tmerr.

Dera e kafenesë u hap dhe nëpër të hyn ca nëpunës të konsullatës së huaj, ndërtesa e së cilës qe përballë. Vazhdokan ta pinë

kafenë këtu, mendoj Mark-Alemi. Te tryeza e pehlivanit u bë një grimë heshtje. Më parë edhe Mark-Alemi e priste me njëfarë ngazëllimi hyrjen e të huajve dhe sytë e tij admironin fshehtazi veshjet e tyre evropiane, mirëpo sot, për çudi, edhe ata iu dukën pa ndonjë mister.

Ishte ora e paraditës, kur kafeneja kishte më shumë njerëz. Mark-Alemi njohu nëpunësit e “Bankës së Vakëfeve”, që ndodhej njëzet hapa larg, pastaj hyri polici i udhëkryqit që, siç dukej, porsa e kishte lënë shërbimin dhe pas tij ca të panjohur. Nga tryeza e pehlivanit dhe e admiruesve të tij u dëgjua një e qeshur me zë të ulët. Pse të mos qeshnin, mendoj, për ato mendjet e tyre firifiu bota ishte shesh me lule.

Aty për aty si një re e zezë, atij i pllakosi në kujtesë darka e së pardjeshmes të kushëriri i tij i fuqishëm, Veziri. Kishte gati një vit pa e takuar dhe, kur pas kthimit nga puna te porta e shtëpisë kishte parë karrocën e tij me “Q”-në e gdhendur, u drodh si zakonisht. Por edhe më fort u habit kur nëna i kishte thënë se Veziri e kishte dër-

guar karrocën për të dhe se e priste në shtëpinë e tij.

Ndonëse e priti me përzemërsi, Veziri iu duk i lodhur dhe i zymtë. Sytë i kishte të prerë si nga pagjumësia. Edhe të folurën e kishte plot ndërprerje, thua se pjesën më të madhe të asaj që duhej të fliste e gëlltiste për vete. Hallet e pushtetit, kishte menduar Mark-Alemi. Tjetri e kishte pyetur për punën dhe Mark-Alemi, në fillim me njëfarë ngathtësie, pastaj më lirshëm kishte nisur t'i tregonte për të, mirëpo, ndërsa fliste, kishte përshtypjen se Veziri e dëgjonte pa e pasur mendjen aty. Më vonë Mark-Alemi qe skuqur me vete kur kishte sjellë ndër mend atë çast në të cilin kujtonte se po i rrëfente ndonjë gjë kureshtare Vezirit, i cili, siç u kuptua më vonë, jo vetëm i dinte të gjitha ato, por dinte për Pallatin e Ëndrrave shumë më tepër se gjithë ata që punonin aty. Ai nisi të fliste për Tabir Sarajin ngadalë, me shumë ndërprerje, nga biseda e tij Mark-Alemi mësoi më shumë për Tabirin sesa nga gjithë koha e punës së tij atje.

Ishin vetëm të dy, gjë që s'kishte ndodhur asnjëherë tjetër, me kupat e kafes përpara, dhe Mark-Alemi ende s'e merrte dot me mend përse e kishte thirrur. Veziri fliste me zë të ulët, duke trazuar herë pas herë gacat e prushanës, prania e së cilës në atë dhomë ndihej më shumë se ajo e Mark-Alemit. Veziri foli diçka për marrëdhëniet e Qyprillinjve me Pallatin e Ëndrrave, marrëdhënie të cilat, gjatë qindra vjetësh, siç mund të kishte dëgjuar i nipi, kishin qenë tepër të koklavitura. Ai u mat të shtonte diçka tjetër, ndoshta për përpjekjen e dëshpëruar të Qyprillinjve për ta zhdukur Pallatin e Ëndrrave, gjë që Mark-Alemi e kishte dëgjuar të pëshpërítej edhe më parë, por siç dukej u pendua dhe për një kohë të gjatë dora e tij, duke u dridhur tek mbante prushitësen, trazoi me të hirin. Nuk është ndonjë e fshehtë që vite më parë Tabir Sara-ji ndodhej nën ndikimin e bankave dhe të pronarëve të bronzit, kishte thënë ai, kurse kohët e fundit ishte afruar përsëri me krahënë e Sheh-ul-Islamit. Do të thuash ti se ç'rëndësi ka kjo? Ka, madje shumë. S'thuhet

më kot kohët e fundit, se kush ka në dorë Pallatin e Ëndrrave, ka çelësat e drejtimit të shtetit.

Mark-Alemi diçka kishte dëgjuar edhe për këtë, por kurrë në një mënyrë kaq të prerë dhe aq më tepër nga një dinjitar aq i lartë i qeverisë. Ai kishte mbetur me gojë hapët dhe, sikur të mos mjaftonte kjo, Veziri e kishte pyetur: a e dinte ai se ç'bëhej me mizërinë e ëndrrave që përpunoheshin në Tabir Saraj? Mark-Alemi, i skuqur në fytyrë kishte ngritur supet për t'i thënë "jo". Nga turpi ai ishte gati të hante veten me dhëmbë. Ç'ishte e vërteta, njëherë kishte pyetur veten: po ç'bëhet me to, dhe aty për aty, në mënyrën më foshnjake, kishte besuar se, pasi u nxirrej bashëndrra ashtu si bykut që i nxirret fara, sasia e panevojshme e ëndrrave futej në thasë dhe zbritej në Arkiv.

Porsa Veziri ia bëri pyetjen, e ndjeu se ishte marrëzi të mendoje se gjithë ai mal ëndrrash hidhej kështu poshtë, pasi prodhonte lulen e rrallë, bashëndrrën. Veziri ia shpjegoi shkurt se nxjerrja e kryeëndrrës ishte njëra nga detyrat e bashëndrrorëve,

detyrë pa dyshim kryesore, përderisa i jepte edhe emrin krejt asaj dege. Megjithatë, përveç asaj, bashëndërrorët kishin edhe barrën e hartimit të kumtesave të fshehta, kryesisht paralajmëruese, që u shkonin drejtpërdrejt zyrave të sovranit.

Mark-Alemi dëgjonte krejt i përpirë fjalët e tij. Natyrisht që bashëndërra mbetet përherë një gjë kryesore, kishte nënvizuar tjetri, aq më tepër në çastet e tanishme e aq më tepër kur ishte fjala për familjen tonë. Veziri e kishte vështruar gjatë në ninëz të syrit, si për t'u bindur se a e kuptonte ai se Qyprillinjtë kishin pasur punë përherë jo me ëndërra dosido, po kryesisht me kryeëndërra. A më merr vesh? i kishte thënë ai. Sytë i qenë veshur me një tis të errët xixëllues. Te kryeëndërra synojnë të gjithë... Fjalët e Vezirit u bënë prapë të mjegullta, plot boshësi midis. Fliten shumë fjale për to, vazhdoi ai, po nejtë, s'dua që të them janë apo s'janë të vërteta, po të them vetëm se një bashëndërr është e aftë të parandjellë ndryshime të rëndësishme në jetën e shtetit. Në sytë e Vezirit u shkarkua një

ndriçim verbues. Një kryeëndërr dha idenë për plojnë e madhe të krerëve të Shqipërisë në Manastir. E ke dëgjuar atë vراسي? Dhe po një bashëndërr shkaktoi ndryshimin e politikës ndaj Napoleonit dhe rrëzimin e Vezirit të madh Jusuf. Dhe sa raste të tjera... S'thonë kot se drejtori juaj, i thjeshtë në pamje e pa tituj, hahet për nga fuqia me ne, vezirët më të pushtetshëm.

Ai kishte buzëqeshur tërë hidhërim. Hahet me ne, vazhdoi gadalë, sepse ai ka fuqinë e tmerrshme të mungesës së faktit.

Mark-Alemi nuk ia hiqte sytë gojës së kushëririt. Fuqinë e tmerrshme të mungesës së faktit, përsëriti me vete krejt i mpirë, ndërsa Veziri vazhdonte t'i shpjegonte se si nga Tabir Saraji s'kishte dalë dhe s'mund të dilte kurrë asnjë urdhër, po Tabiri s'kishte nevojë për to. Ai hidhte idetë, të cilat mekanizmi i tij i çuditshëm i vishte aty për aty me një fuqi ogurzezë, sepse ato ide nxirreshin, sipas tij, nga thellësitë e amshuara të shpirtit të përbashkët osman.

Siç thashë, ne Qyprillinjtë kemi pasur të bëjmë shpesh me bashëndrrat. Fjalët e Vezirit dilnin si me vërshëllime nga buzët e shtrënguara të tij. Ato na kanë goditur shpesh... Mark-Alemit iu kujtuan netët e pëshpërimave e të ankthit në shtëpinë e tij të madhe. Në përfytyrimin e tij kryeëndrrat ishin shndërruar tani në ca nepërka që kafshonin. Ai e ndiente se e folura e Vezirit sa vente bëhej më e turbullt. Diçka zbulohej herëherë midis shqetësimit të tij, por ai ngutej ta mbulonte prapë. Më parë duhej të kishe hyrë ti në Tabir Saraj, tha ai, por ndoshta edhe tani s'është vonë... Biseda sa vente bëhej më e zymtë, gjithë ndërprerje dhe mëdyshje. Mark-Alemi nuk e kuptonte ç'kërkohej prej tij. Ndihej se Veziri s'donte të hapej gjer në fund. O Zot, ka të drejtë, mendonte Mark-Alemi, është një burrë shteti, kurse unë një nëpunës i kurrfartë. Po i linte të kuptonte, po ia thoshte pothuajse hapur se Mark-Alemi s'kishte shkuar rastësisht atje. Ai duhej të bënte përpara, të arrinte të kuptonte gjithë zhdërvjelljen e mekanizmit dhe, kryesorja, të hapte sytë

kur të vinte çasti... Po për çfarë? Cili çast? deshi të pyeste Mark-Alemi, por nuk guxoi. Gjithçka ishte megjullore. Do të bisedojmë prapë, thoshte Veziri, por ndihej që edhe ai ishte në mëdyshje, t'i hapej gjer në fund apo jo. I kthehej prapë bisedës së ndërprerë, hidhte dy-tri ndriçime në të, por rrekej t'i shuante sakaq.

Ke dëgjuar besoj se në periudha krize fuqia e Tabir Sarajit ose bie ose shtohet edhe më. Tani është një kohë e tillë krize dhe, për fat të keq, Tabiri është në ngritje.

Mark-Alemit iu ndërmendën shprehjet e frikshme: u panë hënabrenda, ose hëna-jashtë. Tabiri paskësh qenë në kreshpërime ai s'kishte pikasur asgjë. Gjatë hënës së plotë kështu acaroheshin të çmendurit. Donte ta pyeste të ungjin se për ç'krizë bëhej fjalë, por nuk guxonte. Diçka i kishte zënë veshi për ca reforma të mëdha që kishin acaruar klerikët dhe kastën e ushtarakëve, por asgjë të saktë s'dinte për të. Ndoshta Qyprillinjtë ishin të përzier në këtë punë.

Është kohë acarimi, kishte vazhduar Veziri. Bashëndrra mund të godasë përsëri. Mark-Alemi përpiquej të mos i shpëtonte asnjë hollësie tjetrit. Tani Veziri ia thoshte shkoqur që të hapte sytë. Ti duhet të kishe hyrë më parë atje, murmuriste nëpër dhëmbë. Po nejtse, ky ishte gabimi im. Ndoshta edhe tani s'është vonë... Çështja është se cila botë e sundon tjetrën, kishte vazhduar Veziri pas një heshtjeje të gjatë. O Zot, prapë e çoi bisedën larg, mendoj Mark-Alemi. Dhe shi atëherë kur u duk se po hapej. Disa mendojnë se bota e anktheve, e ëndrrave, me një fjalë bota juaj është ajo që drejton këtë botën tjetër këndeje, vazhdoi Veziri. Kurse unë mendoj se gjithçka e drejton kjo bota e këndejme. Edhe ëndrrat, edhe ankthet, në fund të fundit, është ajo që i zgjedh, për t'i ngjitur në sipërfaqe, si ajo vedra që nxjerr ujë nga pusi i thellë. Më kuptove ç'desha të them? Është ajo që zgjedh në atë humnerë atë që i... duhet.

Veziri ia afroi kokën edhe më. Sytë e tij kishin një ndriçim të frikshëm ngjyrë squfuri. Flitet se kryeëndrra ndonjëherë është e

rreme, tha ai me zë të ulët. Të ka shkuar ndonjëherë ndër mend një gjë e tillë?

Mark-Alemi ishte bërë akull nga tmerri. Kryeëndrra e rreme? Kurrë nuk ia kishte marrë mendja se një tru njerëzor do të guxonte ta mendonte një gjëmë të tillë, pale pastaj të urdhëronte gojën për ta shprehur me fjalë. Veziri vazhdonte të shpjegonte se ç'flitej për bashëndrrën dhe dy-tri herë Mark-Alemi tha me vete: o Perëndi, po duket haptas që ai vetë mendon ashtu. Mark-Alemi s'e kishte marrë ende veten nga trallisja dhe zëri i ungjit i vinte si përmes zhurmës së një rrënoje. Pra, flitej se disa nga kryeëndrrat ishin të rrejshme dhe sajoheshin në Tabir Saraj nga bashëndërrorët, sipas interesave të grupeve të fuqishme shemra në pushtet ose pas gjendjes shpirtërore të sovranit. Në mos të rreme tërësisht, përgjysmë po se po, ajo dihej.

Mark-Alemi ndiente një dëshirë të papërmbajtshme t'i binte në gjunjë Vezirit duke iu lutur: lermë të largohem që andej, kushëri, ungj, mos më merr më qafë. Por e dinte dhe vetë se kurrë s'do ta kërkonte

këtë, edhe sikur të ishte i sigurt se ajo nëpunësi do t'ia çonte kokën në thikë.

Ajo thirravajë iu përsërit disa herë brenda gjoksit, ndërsa largohej nga shtëpia e Vezir-it, natën vonë. Karroca ecte nëpër rrugë me fenerë të shuar dhe Mark-Alemit i dukej se, i ndryrë në atë karrocë të zezë me “Q”-në e damkosur anëve, si vulë fatale, qyqe e vetmuar, ai kalëronte në kufijtë midis dy botëve, prej të cilave s'dihej se cila drejtonte tjetrën.

Duhej të hapte sytë kur të vinte çasti... Po ç'shenjë do të ishte ajo dhe cili engjëll apo djall do ta sillte atë dhe si do ta gjente, kujt do t'i bëzante ai, përmes shtëllungave të mjegullës së Tabir Sarajit?

Të gjitha këto iu kujtuan Mark-Alemit në kafene, ndërsa vërtiste në duar kupën e zbrazët. Ankthi ia shtrëngonte zemrën dhe tani pas disa ditësh. Diçka e shtynte të kthente kryet nga tryeza e admiruesve të pehlivan Aliut, të cilët kishin lënë bisedën dhe po e kundronin me ca sy hutaqë.

Mark-Alemi u nervozua. Kafetari me sa dukej, kishte arritur t'ua thoshte se ai

punonte në Tabir Saraj. E dinte se ishte fjalaman, por jo gjer në këtë shkallë. Por, në fund të fundit, në drej të vinte ai bashkë me kureshtarët e tjerë. Ai do të vinte apo s'do të vinte dy-tri herë në stinë në këtë kafene. Apo ndoshta më rrallë, në mos fare.

Me afrimin e kohës së drekës kafeneja po zbrazej.

Kishin ikur diplomatët e huaj, kishin ikur edhe nëpunësit e bankës. U ngritën njëri pas tjetrit edhe admiruesit e pehlivanit, pasi i hodhën Mark-Alemit nga një shikim të fundit të topitur. Vetëm të verbrit s'leviznin nga tryeza e tyre dhe, ngaqë prej kohësh i kishin mbaruar bisedat, i mbanin qafat drejt, ashtu siç i mbajnë njerëzit që kanë një mllef ndaj gjithë botës. Ato koka të heshtura dukej sikur thoshin: mos vallë punët e shtetit shkokan më mbarë tani që sytë tanë, të cilët i paskëshin prishur punë atij, janë nxjerrë? Me ç'dëgjojmë, bota ka mbetur siç ka qenë, në mos është bërë zi e më zi.

Mark-Alemi u ngrit më në fund dhe doli. Rrugën për në shtëpi e bëri ngadalë, duke u penduar që s'mori një llandon. Kishte

mbërritur në rruginën ku banonte, kur dëgjoji pas ca zëra të ulët: “Ai punon tani në Tabir Saraj.” Bëri sikur nuk i ndjeu dhe vazhdoi ecjen duke e mbajtur kokën drejt. Gështenjapjekësi dhe polici i rrugës e përshëndetën me nderim të veçantë. Me siguri e kishin marrë vesh edhe ata dhe tani në sytë e tyre kishte një hutim dhe ngrirje, thua se habiteshin që po e shihnin ende prej mishi dhe kockash atë që duhej të ishte tashmë gjysmë i avullt.

Te thurima e një dritareje të ndërtesës përballë shtëpisë së tij ai dalloi një spikamë. E dinte se aty banonin dy motra të bukura, për të cilat i pëlqente të binte në mendime, por sot edhe ajo thurimë, përherë joshëse, iu duk e zbrazët.

Ja, dhe bujtja jote e parë në botën e të gjallëve po mbaron, i tha vetes, ndërsa shtynte portën e hekurt të oborrit. Një si frushullimë flatrash i shoqëronte ecjen, thua se trupit të tij po i ngjiteshin lëndë të tejjetshme. Para ca netësh, te Veziri, mendimi se mund të vdiste e kishte bërë petë shpirtin e tij, kurse tani aq i bënte.

Bota ishte aq e murrme, saqë s'ia vlente barra qiranë të pikëlloheshe për humbjen e saj.

Mark-Alemi shtyu derën e brendshme dhe, pa kthyer as kryet për të parë, ç'linte pas, hyri brenda. Nesër, mendoi duke përfytyruar sallat e ftohta, me dosjet përsipër tryezave, që e prisnin. Nesër do të ishte prapë atje, në botën e çuditshme, ku koha, kahu i gjërave dhe gjithçka tjetër ecte krejtësisht ndryshe. Dhe, në qoftë se do t'i jepnin prapë një ditë pushimi, as që kishte për të dalë më.

Arkivi

Fill pas pushimit të mëngjesit, Mark-Alemit i thanë se e kërkonte mbikëqyrësi. Me hapa të ngadaltë, për të mos bërë zhurmë, ai iu afrua tryezës së tij, mbi të cilën njohu dosjen që e kishte dorëzuar atë mëngjes.

— Mark-Alem, — i tha tjetri, — mendoj se ndoshta do të ishte mirë që për njërën nga këto ëndrra, — gishtat e mbikëqyrësit shfletuan me shpejtësi dosjen, — ja ku qenka, — ia bëri ai, kur e gjeti më në fund fletën që kërkonte, — pra, mendoj që për njërën prej tyre dhe pikërisht për këtë, — ai e nxori fletën nga grumbulli, — të zbrisje në Arkiv për t’u këshilluar me shkoqitjen që u është bërë ëndrrave të këtij lloji në të kaluarën.

Mark-Alemi vështroi një copë herë fletën, poshtë së cilës ishte shkruar shpjegimi i ëndrrës sipas tij, pastaj ngriti sytë nga mbikëqyrësi.

— Ti vepro si të duash, — tha tjetri, — po mendimi im është që ta bëje një gjë të tillë. Mua kjo ëndërr më duket e rëndësishme dhe zakonisht në raste të tilla është i këshillueshëm ballafaqimi me përvojën e vjetër.

— Pa dyshim, — tha Mark-Alemi, — as që e vë në dyshim. Veçse...

— Ti s'ke qenë ndonjëherë në Arkiv? — e ndërpreu mbikëqyrësi. Mark-Alemi bëri “jo” me kokë.

Mbikëqyrësi buzëqeshi.

— Është një gjë fare e thjeshtë, — tha. — atje ka njerëz që janë posaçërisht për këtë punë. Do t'u thuash vetëm se e ç'natyre është ëndrra për të cilën kërkon të thellohesh. Në këtë rast e ke fare të thjeshtë: ëndrrat e shikuara në prag ndeshjesh të përgjakshme janë të grumbulluara në një vend. Unë jam i sigurt se një sy i hedhur mbi një pjesë të tyre do të të ndihmojë për një zbërthim më të drejtë të kësaj këtu, — mbikëqyrësi trokiti me gisht mbi fletën.

— Pa dyshim, — tha Mark-Alemi dhe zgjati dorën për të marrë fletën.

— Arkivi është poshtë, në nëntokë, tha mbikëqyrësi. — Pyet dhe do ta gjesh rrugën lehtë.

Mark-Alemi doli me hapa të kujdesshëm. Përjashta mori njëherë frymë thellë përpara se të vendoste se në ç'drejtim duhej të nisej. Më në fund u kujtua se duhej të zbriste njëherë në katin e parë dhe pastaj që atje të niste kërkimin.

Ashtu bëri. Iu desh gati gjysmë ore sa të gjendej më në fund në qilarët e pallatit. Po tani? tha me vete Mark-Alemi, kur u gjend i vetëm nëpër një galeri të ulët, të mbuluar me harkore guri, muret e së cilës ndriçoheshin nga fenerë të zbehtë. Atij iu duk se dëgjoji ca hapa përmbri dhe shpejtoi që të arrinte të panjohurin, por hapat e tjetrit u shpejtuan gjithashtu. Mark-Alemi ndaloi në vend dhe tjetri gjithashtu ndaloi. Atëherë ai e kuptoi se ata nuk ishin veçse hapat e tij. O Zot, ia bëri me vete, përherë e njëjta histori në këtë pallat të mallkuar. Ç'kushtonte të viheshin qoka aty-këtu për të treguar vendet? Tani po i dukej se galeria kishte trajtë rrethore. Herë-herë ndiente kumbime

hapash të largët, por ata mund të ishin jehona e jehonës së hapave të tij, ose hapa të njerëzve që ecnin në kate të tjera. Mark-Alemi, për çudi, ndihej i qetë. Sido që të ndodhte, do të dilte që këndeja ashtu siç kishte dalë edhe herët e tjera. Tani ishte mësuar me këto. Duke ecur, zbuloi se galeria rrethore ndërpritej nga hulli të tjera, disa më të gjera, disa më të ngushta se ajo, por nuk guxoi të futej në asnjërën prej tyre për të mos u ngatërruar më keq. Po vij rrotull si kali në lëmë, tha me vete pas ndonjë gjysmë ore, kur iu duk se galeria rrethore e solli përsëri në pikën nga qe nisur. Qëndroi një copë herë në vend, mori frymë thellë dhe nisi të ecte prapë më me gjallëri. Këtë herë u kthye në ndërkalimin e parë që i doli përpara. Dhe nuk gaboi. Si bëri disa hapa nëpër të, dalloj një portë. Më tutje një portë tjetër. Ja ku qenkan, mendoi i lehtësuar, pa vendosur në cilën prej tyre të trokiste. Si do të hynte kështu, pa marrë vesh më parë se ku ndodhej? Mark-Alemi mbeti në këmbë, pa ditur ç'të bënte. Po sikur të kalonte dikush dhe, kur ta shikonte që rrinte ashtu

në këmbë si hu, t'i thoshte: po ti, ç'bën këtu? Hej, ç'më gjeti! tha me vete dhe lëvizi pak. Gjithmonë e njëjta histori. Tani i dukej se, qëkurse kishte hyrë në punë në këtë ndërtesë, s'bënte gjë tjetër veçse vërtitej nëpër lakadredhat e saj, pa gjetur dot atë që kërkonte. Ishte bërë, me sa duket, enkas për t'u kujtuar të gjithëve se ku ndodheshin. Megjithatë s'kishte qenë e nevojshme gjithë kjo sfilitje. Do të mjaftonin ca mbishkrime aty-këtu: nëpunës (ose tabirs, ose ëndërrs), mos harro asnjë çast se ku ndodhesh... Mos u zgjo... Në dreq të vejë, tha më në fund, të dalë ku të dalë dhe, pa e zgjatur më, trokiti në derën e parë që i doli përpara. E tërhoqi dorën aty për aty dhe, po të kishte mundësi të tërhiqte mbrapsht edhe trokitjen, do ta bënte, po tani ajo kishte kumbuar tejprtej. Priti ca çaste, po nga brenda s'u dëgjua asnjë zë. Trokiti për së dyti dhe lëvizi dorezën, po dera nuk u hap. Qenka e mbyllur, mendoi. Eci më tutje dhe me kujdes të përgjysmuar trokiti në derën tjetër. Edhe ajo që e mbyllur. Provoi dyert e tjera me radhë. Të

gjitha ishin të shtuposura. Ç'është kështu, mendoi, mos nuk ishte Arkivi ky?

Njëfarë zemërimi i brendshëm e bëri të ecte më shpejt dhe në ecje e sipër, me lëvizje të vrullshme, pa trokitur fare, me po atë mllef që s'dinte as vetë se nga i vinte, u mëshonte dorezave të hekurta. Kishte një dëshirë të marrë që t'i godiste me shqelm ato dyer memece. Dhe, me siguri, kështu do të ndodhte, sikur, shi kur s'e priste, njëra nga dyert të mos hapej në një mënyrë të beftë nën shtytjen e tij. Vrulli i Mark-Alemit ishte i tillë, saqë desh u rrëzua. Fluturimthi njëra dorë e tij u zgjat të kapte dorezën për ta tërhequr mbrapsht, por ishte vonë. Dera që hapur krejt dhe, sikur të mos mjaftonte kjo, një palë sy krejtësisht të befasuar nga njeriu që kishte shpërthyer ashtu papritmas, me atë ngarendje prej të çmenduri, në dhomën e tij, e vështroinin ftohtë.

— Ç'është? — u dëgjua një zë tjetër nga thellësia.

— Më falni, — ia bëri Mark-Alemi, duke bërë një hap prapa. — Më falni, ju lutem! —

Balli i qe mbuluar me djersë të ftohta. – Ju kërkoj ndjesë!

— Aga Shain, ç'është? – pyeti prapë zëri nga thellësia.

— Asgjë për t'u shqetësuar, – u përgjigj tjetri. – Ç'kërkon? – pyeti ai pa ia hequr sytë.

Mark-Alemi e kishte humbur fare dhe hapi gojën pa ditur se çfjalë do të nxirrte, për fat, dora i shkoi te pala e setrës ku kishte futur letrën.

— Unë erdha për t'u këshilluar me dosjet... siç vijnë zakonisht... për një ëndërr. Po me sa duket paskam hyrë gabim te ju. Më falni, është hera e parë...

— Po ndoshta s'je gabim, – dëgjoji ai zërin e dytë, atë që në fillim kishte ardhur që prapa ca arkash, të cilat vetëm tani po i vinte re. Një fytyrë, që iu duk si e njohur, me ca sy të çelët buzëqeshës, u shfaq më në fund.

— Ju... – ia bëri Mark-Alemi me zë të ulët dhe në çast iu kujtua mëngjesi i tij i parë i paharrueshëm në bufenë e Tabir Sarajit, ku kishte njohur këtë njeri. – Ju punoni këtu?

— Po, këtu punoj. Domethënë më mbajte mend, tha tjetri, duke e vështruar me dashuri.

— Sigurisht. Megjithëse s’ju kam parë që atëherë.

— Unë të kam parë një ditë në dalje, po ti nuk më vure re, – tha tjetri.

— Ashtu? Kushedi si ka qëlluar. Unë me kënaqësi do të...

— Dukeshe i pikëlluar, – tha tjetri. – Si vete me punë?

— Mirë.

— Në Seleksionim, si gjithmonë?

— Jo, – tha Mark-Alemi. – Tani punoj në Interpretim.

— Ashtu?! – u habit tjetri. – Paske ecur përpara shpejt. Urime! Më bëhet qejfi, sinqerisht.

— Falemnderit! – tha Mark-Alemi. – Po këtu, Arkivi është?

— Po Arkivi. Ti ke ardhur për një këshillim, apo jo?

Mark-Alemi pohoi me kokë.

— Do të të ndihmoj unë.

Arkivisti diçka i tha me zë të ulët shokut të vet, në sytë e të cilit ftohtësia ia la vendin një kureshtjeje të madhe.

— Në ç’kthinë dëshiron të hulumtosh? – pyeti arkivisti.

Mark-Alemi ngriti supet.

— Ku ta di unë? Është hera e parë që zbres këtu.

— Atëherë po vij me ty, – tha tjetri.

— Do t’ju jem shumë mirënjohës.

Arkivisti doli i pari dhe Mark-Alemi e ndoqi pas.

— Ma merrte mendja se do të të takoja një ditë, – tha arkivisti, ndërsa ecnin nëpër galeri.

— Në bufe s’ju kam parë asnjëherë, – tha Mark-Alemi.

— E ku të më shikosh? Atje është një rrëmujë e tillë...

Hapat e tyre kumbonin me një shpeshti të çrregullt.

— I gjithë ky është Arkivi? – pyeti Mark-Alemi, duke bërë me kokë nga galeritë e shumta që kryqëzoheshin me njëra-tjetrën.

— Po, — tha arkivisti. — Është një labirint ku mund të humbasësh fare lehtë. Po ti mos ki frikë. Unë do të t'i tregoj të gjitha skutat e tij.

— Ashtu? — ia bëri Mark-Alemi, ndërsa një valë e re mirënjohjeje, me të vërtetë molisëse, po e përpinte. — Po ndoshta do të humbni kohën, — tha me zë të ulët, — ndoshta është e lodhshme për ju.

Mark-Alemi s'dinte ç'të thoshte.

— Aspak, — ia preu tjetri. — është kënaqësi për mua që më jepet rasti të bëj një gjë kaq të vogël për një mik timin.

— Në qoftë se Tabir Saraji është si një gjumë në krahasim me jetën, Arkivi është një gjumë edhe më i rëndë midis Tabirit, — vazhdoi arkivisti, duke shtyrë një portë. — Me një fjalë, është si një gjumë brenda gjumit.

Mark-Alemi hyri pas tij në një kthinë të gjatë e të ngushtë, muret e së cilës ishin mbuluar nga rafte të larta gjer lart.

— Ka dhjetëra kthina të tilla, — vazhdoi arkivisti, duke treguar me dorë nga raftet —

I shikon dosjet? Ato janë me mijëra për të mos thënë dhjetëra mijëra.

— Dhe të gjitha janë plot? — pyeti Mark-Alemi.

— Natyrisht, — u përgjigj arkivisti duke qeshur. — Njerëzit mund t'i fajësosh për shumë gjëra, e sidomos për përtaci. Por kurrsesi për gjumë. Të gjithë flenë, i dashur mik, qysh nga fillimi i botës, e kështu do të flenë gjer në mbarim të saj.

Mark-Alemi deshi të qeshte për mirësjellje, por nuk mundi.

Ata ecnin nëpër një galeri të ngushtë, që atij iu duk pak e pjerrët. Ca fenerë të largët, me siguri të galerive të tjera ose të asaj rrotulluese, rrezëtinin dobët.

— Këtu është gjithçka, — tha arkivisti, duke ngadalësuar hapat. — Më kupton ç'dua të them? Sikur rruzulli tokësor të zhdukej një ditë, me fjalë të tjera, sikur bota të përplasej me ndonjë kometë, të thërmohej, të avullohej apo thjeshtë të rrokullisej në humnerë, pra, sikur globi ynë të zhdukej pa gjurmë e shenjë, mjaftonte të mbetej kjo zgavrinë, mbushur me dosje, për të kuptuar

ç'ka qenë kjo botë. – Arkivisti ktheu kryet si për të parë nëse kishin arritur në ndërgjyjen e tjetrit fjalët e tij. – Më kuptove ç'desha të thosha? Asnjë histori, enciklopedi, libra të shenjtë apo libra të tjerë të mbledhur bashkë, gjithë akademitë, universitetet apo bibliotekat, nuk mund të japin dot të vërtetën e përmbledhur të botës sonë, siç e jep ky Arkiv.

— Po a s'është pakëz e përçudnuar ajo? – guxoi të kundërshtonte Mark-Alemi.

Ana e fytyrës së arkivistit e dha buzëqeshjen më therëse se ç'mund ta jepte ndoshta ballë për ballë fytyra e tij.

— Kush tha se ajo që shohim ne me sy hapur nuk është e përçudnuar dhe se përkundrazi kjo këtu është pamja e vërtetë e gjërave? – Arkivisti ngadalësoi hapat përpara një dere. – Ke dëgjuar pleqtë kur psherëtitjnë: “Eh, botë-ëndërr!”

Ai e shtyu derën dhe hyri i pari. Kthina ishte jashtëzakonisht e gjatë dhe, ashtu si tjetra, ishte plym me dosje. Madje, një grumbull arkash, ndoshta për mungesë

vendi, qenë vënë drejt e në tokë. Dy njerëz
seç bënin në thellësi

— Përse ishte ëndrra jote? – pyeti
arkivisti.

Mark-Alemi preku me dorë fletën që
mbante brenda setrës.

— Një ëndërr që parandillte shumë hum-
bje jetësh në luftë.

— Ah, është fjala për ëndrrat e shikuara
në prag grirjesh të mëdha. Ato janë në një
ndarje tjetër, por mos ki drojë, do të vemi
edhe atje. Këta këtu, – arkivisti tregoi me
dorë raftet nga e majta, – janë “popujt e
vrenjtur”, kurse këta këndeje “popujt e
çelur”.

Mark-Alemi deshi të pyeste: ç’do të thotë
kjo? por nuk guxoi. Arkivisti ecte midis
kthinës dhe Mark-Alemi i vinte pas. Tjetri
ndaloi përpara një rafti që kishte bërë bark
nga pesha.

— Këtu është fundbota sipas popujve që e
kanë dimrin me erë shumë. – Ai preku me
dorë raftin sikur ta shtynte përbrenda, pas-
taj iu kthye Mark-Alemit: Nganjëherë shko-
qitësit që zbresin në Arkiv janë mend-

jemëdhenj dhe thartucë. Ti më pëlqen, seje
veç të tjerash i sjellshëm.

— Ju falemnderit, — tha Mark-Alemi.

Kthina e gjatë bashkohej me një tjetër
nëpërmjet një dere fare të ulët. Një erë letre
të vjetër, që sa vente bëhej më e ndjeshme, i
dukej se po i vështirësonte frymëmarrjen.

— Ngritja e të vdekurve, — tha arkivisti,
duke treguar me dorë një pjesë të murit. Al-
lah, ç'tmerre ka këtu... Po nejtse, shkojmë
më tej. Kaosi: toka e qielli, të përzier bashkë,
— vazhdoi të tregonte ai. — Gjithë këto arkat
këtu. Jetëvdekja ose Vdekjejeta, thuaje si ta
duash. Shestime jetësh me zanafilla
femërore. Me tharm mashkullor. Shkojmë
më tutje. Ëndrrat dashurore. E gjithë kjo
kthinë dhe të tjera ngjitur me të janë të
mbushura me to. Krizat ekonomike,
zhvleftësimet e monedhës, renta e çifligjeve,
bankat, të gjitha janë grumbulluar këtu. Ja
dhe përбетimet. Grushtet e shtetit, të shty-
pura që në vezë. Spicat kundër fesë.

Mark-Alemit i dukej se zëri i arkivistit sa
vente bëhej më i largët. Herë-herë, sidomos
kur ecnin nëpër galeritë për të kaluar nga

njëra kthinë në tjetrën, nuk i dallonte mirë fjalët. Harqet prej guri i vishnin ato me një jehonë të dridhshme.

— Tani... ni... ni... do të shikojmë... ojme... ojme... ëndrrat e robërisë... isë... isë... isë... ndrat... isë.

Kujisjet e dyerve të kthinave e rrëqethnin gjer në palcë Mark-Alemin.

— Ëndrrat e kohës së parë të robërisë, – tha arkivisti, duke treguar muret, – ose: siç i quajnë edhe ndryshe “ëndrrat e robërisë së parë”, për t’i dalluar nga ato të mëvonshmet, domethënë të robërisë së thellë. Në të vërtetë janë fare të ndryshme. Është si ajo puna e dashurisë së parë, që ndryshon nga të tjerat, he, he. Kurse që këndeje e gjer në fund të kthinës janë dosjet e maktheve të mëdha.

Makthet e mëdha, përsëriti me vete Mark-Alemi, pa i hequr sytë nga arkat. Gjer kur do të vërtitej në këtë ferr?

— Dje këtu kanë hulumtuar bashëndërrorët gjer natën vonë, – tha arkivisti duke ulur zërin. – Dhe s’është për t’u çuditur, sepse këtu mund të gjesh lemeritë më të

mëdha, duke nisur nga ato që disa popuj kohët e fundit i quajnë “rilindje kombëtare” të tyre, më kupton, jo ringjallje e një të vdekuri, por e një kombi të tërë, e gjer në gjëra që as goja s’t’i thotë dot. Nejse, ikim më tutje. Ja dhe kthina që të duhet ty. Ëndrrat në prag gjakderdhjesh, në mos gaboj, apo jo?

— Po, ia bëri Mark-Alemi.

Arkivisti ngriti qepallat.

— Këtu i ke rresht dosjet e tyre. Në përgjithësi janë ëndrrat e para në natën para betejave të mëdha, madje një pjesë ndaj të gdhirë. Beteja e Kërk-Kilisë, Beteja e Bajazit Rrufesë me Timur Lengun. Dy fushatat e Hungarisë.

— Beteja e Kosovës është këtu? – pyeti me zë fare të ulët Mark-Alemi.

— Ajo e vjetra, e vitit 1389, kundër gjithë Ballkanit të bashkuar?

— Pikërisht, – tha Mark-Alemi.

— Me siguri këtu do të jetë. Prit pak.

Ai i ktheu shpinën dhe u zhduk midis rafteve që mend rrëzoheshin nga pesha, për të gjetur, siç duket, nëpunësin që shërbente

në atë kthinë. U kthye shumë shpejt bashkë me të.

— Këtu i ke rreth shtatëdhjetë ëndrrat e saj, të para në të gdhirë të ditës fatale, – tha arkivisti, duke vështruar herë Mark-Alemin, herë nëpunësin e shërbimit, koka thatime e të cilit pohonte çdo fjalë të tij.

— Duhet të kenë qenë më shumë, por me siguri kanë humbur, – foli nëpunësi me një zë fare të hollë. – Edhe ato që janë ruajtur, një pjesë janë gjysma-gjysma, ashtu siç mundën të shkruheshin shpejt e shpejtë herët në mëngjes.

— Ashtu? – ia bëri Mark-Alemi, pa e përmbajtur veten. Në shtëpi kishte dëgjuar shpesh të flitej për atë betejë.

— Edhe bashëndrra ashtu u zgjodh, me ngut, për t'ia çuar sulltanit në shatorre, me të gdhirë dita, – vazhdoi nëpunësi.

— Arritën të zgjidhnin edhe bashëndrrën?
— tha Mark-Alemi, krejt i topitur.

— Pa dyshim. Si do të bëhej ndryshe?

— Është këtu ajo?

— Jo, atë e keni në kthinën e bashëndrrave, bashkë me të tjerat.

— Do të shkojmë edhe atje, mos u mërzit,
— tha arkivisti.

Nëpunësi rrinte mënjanë në pritje. Mark-Alemit i kishte bërë përshtypje se ai kishte folur për betejën e ndodhur pesëqind vjet më parë si për një ngjarje të javës së shkuar. Si t'ia lexonte mendimin, arkivisti i tha me zë të ulët:

— Dosja e Luftës së Kosovës është një nga më të kërkuarat këtu.

— Ashtu?

— Shpesh zyrtarë të shquar të Tabirit, madje disa herë njerëz të dërguar nga lart, vijnë enkas për të. Ti do të pyesësh përse? — Ai e uli zërin edhe më, ndonëse nëpunësi ishte tani në thellësi të kthinës. — Politika ndaj Rusisë, ndaj sllavëve në përgjithësi, është një nga arsyet. Sa herë që ka acarim me Moskën, ose trazime në Ballkan, të gjithë i sulen asaj dosjeje. Ka edhe një tjetër arsye, — vazhdoi. — Por ajo është e tillë që më mirë të mos e dimë as unë, as ti...

Ishte hera e dytë që Mark-Alemit i kapte veshi diçka për misterin që ndrynte Beteja e Kosovës. Vite më parë, gjatë një pasdarke te

Veziri, kishte dëgjuar të përmendej shkarazi ajo e fshehtë, por kishte qenë i mitur dhe nuk kishte marrë vesh asgjë.

Arkivisti i bëri shenjë nëpunësit që të afrohej. – Dëshironi të hapim dosjet? – pyeti tjetri.

– Jo tani, – tha arkivisti. – Ne do të kthehemi pas pak, apo jo? – iu kthye ai Mark-Alemit. – Ta shikojmë njëherë krejt Arkivin, pastaj ti mund të kthehesh e të rrish këtu sa të duash.

Ata dolën prapë në galeri, ku zëri i arkivistit vinte i dyzuar nga jehona.

– Tani... ni... do të shohim... oh... im... oh... oh... oh...im... arkeoëndrrat... ëndrrat... osmane... ane...

– Çfarë? – pyeti Mark-Alemi kur hynë në një derë dhe arkivistit iu kthye e folura e zakonshme.

– Ëndrrat e vjetra osmane, – u përgjigj tjetri. – Ëndrrat parake, siç quhen ato të themeluesve të perandorisë, ose arkeoëndrrat, siç thonë dijetarët.

– Vallë janë ruajtur? – pyeti Mark-Alemi.

— Në njëfarë mënyre, – tha arkivisti, – aq sa mund të ruhen muralet e vjetra. Ja ku janë, ato dosjet atje. Mark-Alemi përshëndeti me krye nëpunësin e heshtur, që u shfaq si hije.

— Janë të pakta, ndaj edhe më të çmuara, – vazhdoi arkivisti. – Ç’është e vërteta, prej tyre mund të kuptosh fare pak, kaq të përgjysmuara kanë mbërritur gjer në kohën tonë. Ndonëse disa herë janë bërë riparime në to, siç riparohen afresket e moçme, ato prapë ashtu kanë mbetur, ca pamje të shkëputura, pa lidhje. Megjithatë janë të shenjta, sepse kanë qenë gurët e themelit të shtetit. Tek ato vijnë e zbresin shpesh shkoqitësit e sotëm për të përfituar nga përvoja e të vjetërve. Apo jo, Fuzuli? – iu drejtua ai nëpunësit.

— Ashtu është, – tha nëpunësi. – Edhe mbrëmë gjer vonë kanë qenë.

— Nga dega jonë? – pyeti Mark-Alemi.

— Nga Bashëndrra. Atje punoni ju?

Mark-Alemi u skuq.

— Jo, – tha, – unë punoj në Interpretim.

— Bashëndërrorët mbrëmë paskan qenë kudo, – tha arkivisti, me një zë që Mark-Alemit iu duk i mendueshëm.

— Falemnderit, Fuzuli, – i tha ai nëpunësit dhe doli i pari nga dera. – Prej këtyre arkeoëndrrave njeriu është vështirë se merr gjë vesh, qofshin ato dhe të riparuar, – vazhdoi arkivisti. – Kam parë disa prej tyre dhe më janë dukur krejt të çngjyrosura, si ata qilimat e vjetër ku s'dallohen më vizatimet. Megjithatë, shkollavitësit rrinë me orë të tëra mbi to. – Arkivisti qeshi me vete. – Po unë e shpoj hundën, në qoftë se edhe ata marrin vesh gjë. Rrinë ashtu kot së koti, kinse vrasin mendjen për kuptimet e fshehta të tyre, kurse në të vërtetë mendja u shkon te hallet e shtëpisë, te rroga që s'u del, apo në kushedi ç'mërzi të tjera. Ja më në fund edhe bashëndrrat.

Mark-Alemi u drodh, sikur tjetri t'i kishte treguar një fole gjarpërinjsh. Helmin e kishin nxjerrë prej kohësh. Megjithatë, edhe ashtu, ishin të frikshme.

— Janë rreth dyzet mijë gjithsej, – tha arkivisti dhe aty për aty psherëtiu: – Perën-

di – Mark-Alemi psherëtiu gjithashtu. – Dhe tani do të shikojmë ëndrrat e sovranëve, – vazhdoi tjetri.

Mark-Alemi priste të futej në ndonjë kthinë të jashtëzakonshme, por ajo ishte njëlloj si të tjerat.

Edhe arkat, dhe gjithçka tjetër, ishin të njëjta, me të vetmin ndryshim, se dosjet kishin përsipër nga një vulë mbretërore. Nën të ishin shënuar emrat e mbretërve. “Gjumi i sulltan Muratit I”, “Gjumi i sulltan Bajazitit”, “Gjumi i sulltan Mehmetit II” “Gjumi i sulltan Sulejmanit të madhnueshëm”, “Gjumi i Sulltanit Azis”. E kështu me radhë.

— Këto dosje s’mund të hapen veçse me urdhër të sovranit, – tha arkivisti me zë të ulët. – Kush e thyen rregullin, i shkon koka. – Dhe ai lëvizi pëllëmbën e shtrirë të dorës përpara qafës së vet.

Pasi dolën që andej, ata kaluan nëpër kthinat e tjera, ku ishin ëndrrat e popujve gjaurë, ato të robërisë së thellë, makthet që zinin plot tri kthina, vegullitë, për të cilat për një kohë të gjatë kishte patur mëdyshje

nëse duhej të shqyrtoheshin apo jo nga Tabir Saraji, si edhe gjumi i të çmendurve, kthina e fundit e Arkivit.

— Ja, tani ti ke pak a shumë një mendim se ç'është Arkivi, — tha arkivisti, ndërsa po dilnin nga kthina e fundit.

Mark-Alemi e vështroi me ca sy sikur po kërkonte mëshirë. Ata u kthyen prapë te kthina ku ishte dosja e Luftës së Kosovës dhe atje u ndanë.

— Kur të mbarosh punë, ec nëpër këtë galeri, gjersa të dalësh në galerinë rrethore, — i tha arkivisti. — Atje, në çdo drejtim që të ecësh, shkallët do të të dalin vetë përpara.

Nëpunësi i shërbimit i tha të ulej në një tryezë të vogël dhe i vuri përpara dosjen. Me gishta të mpirë, Mark-Alemi nisi të shfletonte letrat e vjetra të trasha, nga ato që s'përdoreshin më prej kohësh. Ishin pothuajse të gjitha të dëmtuara. Ngjyra e shkrimit gjithashtu ishte zbehur, shumë fjalë mezi lexoheshin. Mark-Alemi ndjeu papritur një dhembje të mprehtë koke, sikur dikush ta kishte goditur me sëpatë. Sytë iu bënë miza-miza. I mbylli një copë

herë për të pushuar, pastaj i hapi përsëri. Nisi të lexonte ngadalë, pa u përqëndruar dot. Diçka ia largonte kuptimin e tekstit, ia bënte të dridhshëm, ashtu siç i kishte ndodhur me kumbimin e fjalëve të arkivistit, kur kishin kaluar nën harqet e galerive. Megjithatë, arriti ta detyronte veten të përqëndrohej. Gjuha ishte e vjetër, shumë fjalë s'i kuptonte, sidomos renditja e tyre në fjali ishte e panatyrshme, si një lëvizje gaforresh. Por edhe me kaq duhej të ishte i kënaqur. Ishte hera e parë që lexonte shkrime kaq të moçme. Dhe s'ishte një vjetërsi dosido, por gati pesëshekullore. Dalngadalë, i shtyrë nga kënaqësia që diçka po kapte, Mark-Alemi po shtyhej në lexim përherë e më me lehtësi. Shumica e ëndrrave ishin fare të shkurtra, gjithsej dy-tre rreshta. Kishte edhe me nga një rresht, kështu që leximi i dosjes s'ishte ndonjë gjë aq e tmerrshme, siç iu duk në fillim. Madje, sikur të mos ishte shpjegimi poshtë tekstit, leximi do të ishte një punë gjysmëorëshe.

Për çudi, Mark-Alemi ndjeu t'i davaritej lodhja. Përherë e më tepër syri po i mësohej

me atë stil shkronjash që s'përdorej prej kohësh. Madje, edhe ajo renditje e panatyrshme e fjalëve tani po e tërhiqte. Dalgadalë ata rreshta të kursyer, ashtu të dëmtuar e gjysma-gjysma siç ishin, po e thëthinin në botën e tyre. Fusha e Kosovës, në Shqipërinë Veriore, ku ai s'kishte qenë kurrë, po shpalosej ngadalshëm në përfytyrimin e tij, ashtu e ëndërrt dhe e paqëndrueshme, siç mund të ishte vizatimi i ngritur nga disa qindra tru të fjetur. Dhe sikur të mos mjaftonte kjo, ato pamje të mjegullta e pa kuptim të saj shoqëroheshin nga kinse shkoqitja, që i bënte edhe më të palëndëta. Megjithatë, ai prodhim i përbashkët i atyre truve të fjetur veç e veç, ndoshta për shkak të ankthit të përbashkët të ëndërrparësve, para gdhirjes së ditës fatale, ose ndoshta për arsye të frikës së njerëzve që qenë caktuar për regjistrimin shpejt e shpejt të tyre, pra gjithë ajo pikturë laramane kishte njëfarë njëjtësimi të çuditshëm. Qysh më parë, në kohën që s'ishte qullur veçse nga vesa, në gjumin e ushtarëve, fusha kishte arritur të mbushej

me bllaca të mëdha gjaku, që trashej e nxihej me thyerjen e ditës, ndërsa mbi hurdhlat më të hershme rridhnin currilat e gjakut të ri, me ngjyrë më të çelët, që errej dalngadalë, por megjithatë jo aq sa të mos dallohej nga gjaku më i vjetër. Pastaj mbarimi i luftës, në muze, thyerja e ballkanasve dhe vrasja e sulltanit prej tyre, shi në çastin që po i gëzohej fitores. Dhe shatorrja ku e çuan trupin e sulltanit të vrarë, vdekjen e tëcilit e mbajtën fshehur nga ushtria, dhe vezirët të mbledhur kokë më kokë, pastaj lajmësi që shkonte për të thirrur njërin nga të dy bijtë e, sulltanit, Jakub Çelebiun. Ecja e princit drejt tendës ku kujtonte se babai e kishte thirrur vërtet, hyrja në shatorre dhe vrasja e tij me sëpatë, me gjakftohtësi prej vezirëve, për të mos pasur luftë për pushtet...

Mark-Alemi fërkoi sytë, si për të hequr që andej një napë. Si kishte qenë vallë e vërteta dhe a mund që kjo të merrej vesh kur themelet e saj fillonin në ëndërr? Aq më tepër që s'kishte një kufi midis ëndrrës dhe njëmendësisë, por gjithçka në atë fushë, harta e saj, koha, dëshmitë, emrat qenë

përzier bashkë. Shpirtrat e shtatëdhjetëmijë ballkanasve të bardhë përbënin një borë të pafundme, që vërtitej e vërtitej mbi tokë, në mundimet e fundit, për të braktisur këtë botë. Përse vraponte sulltani i madh, si i përgjumur, midis asaj shtjelljeje të marrë, sikur dëshironte të ikte bashkë me ta? Ku vete ashtu, padishah, përmendu, kishte thirrur në gjumë jeniçeri Selim dhe, pasi ishte zgjuar, kishte vrapuar të rrëfente ëndrrën e vet. Më tutje princi i përgjakur Jakub Çelebiu endej ngadalë fushës në trajtën e një kali që i kishin rënë jelet. Dhe prapë hudhra gjaku, dhe vera, dhe dimri, dhe kohët të përziëra me njëra-tjetrën, dhe kishte mbi atë fushë edhe shi, edhe diell, edhe borë e blerim, e lule, e shkreti dimri njëherësh. Dhe do të duhej të binte shi me javë të tëra, madje me muaj, pa e larë dot atë gjak, dhe pastaj do të duhej të zbardhte dëbora tejmbanë, që të dukej se u mbulua më në fund ai makth. Por në pranverën tjetër, kur rrëkezat të rridhnin poshtë dëborës, ato do të merrnin me vete copëra gjaku të ngrirë, thua se dëbora do të ishte

me plagë. Dhe kështu, o Allah, çdo mot, dhe kështu në dimër e në verë, nën erën dhe shiun e memectë, ajo fushë atje, në Shqipërinë Veriore... Mark-Alemit iu kujtua papritur se atë natë ishte i ftuar për darkë te Veziri, bashkë me nënën. Ishte darka e vit-pasvitshme ku do të dëgjoheshin rapsodët e ardhur nga Ballkani. Me siguri, bashkë me bosnjakët do të ishin edhe rapsodët shqiptarë.

Mark-Alemi mbylli dosjet dhe u ngrit. Koka i dhembte nga leximi, apo ndoshta nga era e qymyrgurit që ndihej më fort nën tokë. Ai përshëndeti me kokë nëpunësit e shërbimit dhe doli. Hapat e tij nisën të kumbonin vetmueshëm nëpër galeri. Sa mund të ishte ora, vallë? S'kishte asnjë ide. Atje lart mund të ishte kohë dreke, ashtu siç mund të ishte mbasdite, madje edhe mbrëmje. Një çast e kapi shqetësimi: po sikur t'i bëhej vonë për darkë? Pastaj prapë e qetësoi veten: S'mund të kishte rrjedhur koha kaq shpejt. Darka i dukej se qëndronte diku lart, në një botë tjetër, gati në re. Kurse nga të dyja anët çoheshin muret e shurdhë-

ta të galerive, prapa të cilave në mijëra e mijëra dosje ishte gjumi i botës. Mark-Alemi i ndiente qepallat e rënduara. Çështë kështu? ia bëri dy-tri herë me vete. Ç'ishte kjo përgjumje që po i mekte gjymtyrët? U rrëqeth prej tmerit, por aty për aty e qetësoi veten: ishte me siguri era e qymyrgurit që i jepte gjumë. Ne jemi të shumtë këndeje. Ç'bën ti atje, o i vetmuar, pse s'vjen me ne...

Mark-Alemi shpejtoi hapat për të dalë sa më parë në galerinë rrethore, por ajo s'po dukej gjekund. Sa më tutje që shkonte aq më tepër i dukej se po ngatërrohej. Po sikur të këputej e ta zinte gjumi në një nga këto galeri të shkreta? Qepallat prapë i ndiente të rënda plumb. Ç'm'u desh që zbrita këtu, mendoj. Shpejtoi hapat edhe më, pastaj nisi të rendte. Kumbimi i hapave të shumëfishuar prej jehonës e lemerisi edhe më. Nuk do të fle, thoshte me vete. Nuk bie në kurthin tuaj.

Kushedi sa do të vazhdonte ky vrap i çmendur, sikur në një kryqëzim të mos i dilte përpara një njeri.

— Ç’ështëë? — pyeti tjetri me një zë jo të qetë. — Ç’ka ndodhur?

— Asgjë, — tha Mark-Alemi. — Ku është dalja?

— Je dyllë i verdhë në fytyrë. A u mor vesh ç’po ndodh?

— Çfarë? — ia bëri Mark-Alemi. — Unë po kërkoj daljen.

— Thashë se dije gjësendi. Fytyra të është bërë baltë.

— Ndoshta nga era e qymyrit, — tha Mark-Alemi. — Kurse unë thash se...

— Ku është dalja?

— Këndeje, — tha tjetri.

Mark-Alemi donte t’i thoshte: po ti vetë e ke fytyrën si qiriri, përse të bëri përshtypje imja, mirëpo ai s’deshi të ndalej më asnjë grimë në atë vend. Të dal sa më parë që këndeje, o Perëndi, rënkonte me vete. Të ngjitem nga ky pus.

Më në fund i dolën përpara shkallët dhe ai i ngjiti ato nga tre e nga katër. Kur u gjend në katin e parë, i merrej fryma. Iu duk se dëgjoi zhurmë. Ktheu kokën pas dhe, për habinë e tij, pa një grumbull njerëzish me

zhgune të gjatë, që po largoheshin në thellësi.

Në katin e dytë u ndesh me një grumbull tjetër njerëzish me fytyra të zymta. Nga largësitë e galerive dëgjoreshin zhurma hapash. Ç'ishte vallë kjo lëvizje? pyeti ai me vete dhe i erdhi ndërmend njeriu që kishte takuar në galeritë e Arkivit. Dukej sikur në Tabir Saraj diçka po ndodhte. Shpejtoi hapat për të arritur sa më parë në Interpretim. Hirosja e qelqeve të dritareve tregonte se dita po thyhej.

— Ku ishe? — i tha fqinji që punonte në një tryezë me të. — Ku humbe gjithë ditën?

— Në Arkiv, — u përgjigj Mark-Alemi.

Sytë e tjetrit ishin të shqyer jashtë mase. Kishte një javë që e kishin sjellë të punonte përbri tij dhe Mark-Alemi ishte tashmë i bindur se xanxa kryesore e jetës së tjetrit ishin kureshtitë, sidomos ato politike, të thëna vesh më vesh, të ndaluara dhe të rrezikshme, madje rrezikshmëria ishte salca, që i bënte më të shijshme. Ishte me të vërtetë një çudi se si gjer atëherë ende nuk e

kishte marrë vesh që Mark-Alemi ishte një Qyprilli.

— Diçka po ndodh, — tha ai, duke iu afruar i gjithi nga ana e majtë. — A nuk e ndien?

Mark-Alemi ngriti supet.

— Në shkallët kishte njëfarë lëvizjeje, tjetër gjë s'di, — u përgjigj.

— Tri herë e thirrën shefin tonë dhe të tri herët u kthye me fytyrë të llahtarisur. Pak përpara e thirrën për herë të katërt dhe ende s'është kthyer.

— Ç'të jetë vallë? — pyeti Mark-Alemi.

— Ku ta dish? Çdo gjë mund të jetë, — tha tjetri. Mark-Alemi donte t'i thoshte për njeriun me fytyrë të trembur që kishte parë në Arkiv, por kjo do të shkaktonte një valë të re pëshpërimash midis tyre. Atij i erdhën ndër mend fjalët e arkivistit për bashëndërrorët që kishin rrëmuar gjithë natën në Arkiv. Ishte e qartë se diçka po ndodhte.

— Çdo gjë mund të ndodhë, — dëgjoi Mark-Alemi pëshpërimën e fqinjit. Që të mos binte në sy, ai përpiquej të fliste pa e kthyer kokën nga Mark-Alemi, duke shtrembëruar vetëm cepin e gojës, si për t'i

dhënë drejtimin rrjedhës së murmurimës. – Mund të ndodhë çdo gjë, – përsëriti, – që nga pushimet e nëpunësve nga puna e gjer në mbylljen e pallatit.

— Në mbylljen e Tabir Sarajit?

— E pse jo? Një shqetësim i tillë... Këto ecejake të dyshimta... Unë kam vite që punoj në Tabir Saraj dhe ia di huqet atij... Dita e sotme s'më pëlqeu fare. Në një ditë të tillë mund të presësh çdo gjë...

— Ka ndodhur ndonjëherë që Tabiri të jetë mbyllur? – pyeti me zë të dridhur Mark-Alemi.

— Hm, ç'pyetje, – ia bëri nëpër dhëmbë tjetri. – Po të vijë puna gjer atje, atëherë vaj halli... Po nejse, unë e kam parë atë në ditë të zeza, kur sovranit, me dekret të veçantë, ka ndërprerë marrjen parasysh të ëndrrave. Një gjë e tillë ndodh rrallë, shumë rrallë, më kupton? Merren parasysh vetëm ëndrrat e sovranit. Tabir Saraji atëherë bie me të vërtetë në zi. Ai i ngjan më tepër një gërmadhe ku nëpunësit enden si hije rreth e rrotull. Çdo gjë duket sikur po shuhet, po jep shpirt. Të gjithë, me gjak të ngrirë,

presin mbylljen e tij. Zatën, këtë gjendje zie, nga mbyllja një fije e ndan.

Mark-Alemi ndjeu ankthin t'i ngjitej nëpër trup nga zgavra e lukthit. Turbull po i kujtoheshin fjalët e Vezirit. Mos vallë ky ishte ai çasti që ai e kishte përmendur në bisedë, duke mos e bërë të qartë asnjëherë gjer në fund? Fqinji vazhdonte të fliste, por ai s'e dëgjonte më. Tëmthat i buçitnin, mendimet po i bëheshin lëmsh... Në bisedat e pafundme për Tabir Sarajin, ashtu sikurse në bisedën e turbullt të Vezirit, Mark-Alemi kishte kuptuar se, sa më keq t'i kishte punët Pallati i Ëndrrave, aq më mirë ishte për Qyprillinjtë. Pra, rrjedhimisht, sa më e zezë të ishte kjo ditë për Tabirin, aq më i gëzuar duhej të ndihej ai. Duhej të ndihej... Megjithatë, sishte aspak kështu. Kjo pasiguri përreth s'i jepte asnjë gëzim, përkundrazi, i drithëronte eshtrat.

Ai i vuri veshin murmurimës së fqinjit, por prej asaj ishte vështirë të merrej vesh ndonjë gjë. Dukej se tjetri fliste më tepër për vetveten, sesa për të. Iu kujtua gjyshja e tij, kur e kishte pyetur një herë: nëno, pse

psherëtin me zë të lartë? Që të bëhem dy, biro, i kishte thënë ajo, që të mos ndihem vetëm. Mark-Alemi ndjeu dëshirë të psherëtinte me zë, ashtu si gjyshja dikur. Ishin aq të vetmuar mbi ato tryeza të ftohta, sipër të cilave shpaloseshin pamje gjysmë të çmendura trush të huaj, pa asnjë lidhje me njëri-tjetrin.

— Po pse? — e ndërpreu ai, me një zë fare të mekur gurgullimën murmuritëse të tjetrit. — Pse vallë ndodh kjo?

— Pse ndodh kjo? — Mark-Alemit iu duk se cepi i gojës së shtrembëruar të tjetrit, në vend të fjalëve, nisi drejt tij currilën e një buzëqeshjeje të akullt. — O Zot, si mund të bësh pyetjen “pse” në këtë pallat? — tha ai.

— A mund të dihet kurrë “pse”-ja e gjërave këtu?

Mark-Alemi psherëtiu. Nga errësimi i dritareve, kuptohej që përjashta kishte rënë plotësisht nata. Drita e fenerëve ndriçonte dobët ballet e njerëzve të përkulur mbi tryeza.

— Ja shefi, — dëgjoji ai zërin e fqinjit, — u kthye shefi. Mark-Alemi vështroi andej.

— Si? — ia bëri Mark-Alemi.

— S'më duket aq i prishur në fytyrë siç the ti, — tha me një fije zëri.

— Ashtu? — Tjetri heshti ca çaste. — E di që ke të drejtë? Edhe mua s'po më duket më ashtu. Do Zoti ka ndonjë lajm të mirë.

Mark-Alemi ndjeu kthetrat e ankthit në lukth. — Madje më duket i gëzuar, — tha.

— S'mund ta them atë, por sidoqoftë fytyrën e ka më të çelur.

— Sa të mbarojë kjo ditë, — tha Mark-Alemi, pa i hequr sytë nga fytyra e shefit. Në sytë e tij iu duk se pa një ndriçim të ethshëm. Zot, mbrona! tha me vete.

— Dita do të mbarojë, po ne a do të largohemi vallë? — tha fqinji.

— Në ditë të tilla, ti e kupton edhe vetë, mund të gdhihemi këtu.

Mark-Alemit iu kujtua darka dhe desh i tha: po unë jam i ftuar sonte te Veziri. Sido që të jetë, do të kërkoj leje të iki. Dhe vërtet, a do të guxonin ta ndalonin atë të shkonte për darkë te ungji i fuqishëm? Mark-Alemi fërkoj ballin me dorë. Mos ndoshta të gjitha këto ishin marrëzi? Në fund të fundit,

s'ishin veçse dyshime të parakohshme, “ca njerëz në shkallare”, fytyra e shefit, që një herë ishte dukur e prishur dhe një herë e çelur. O Zot, po si mund t'u besonte shenjave të tilla! Fqinji i tij ishte me të vërtetë i marrë që ia kishte ngjitur atë dyshim.

Zilja e mbarimit të orarit e bëri Mark-Alemin të dridhej. U panë sy më sy me fqinjin dhe Mark-Alemi aty për aty deshi t'ia përplasë në fytyrë: Idiot, më prishe gjakun kot së koti, kjo është një ditë e zakonshme si gjithë të tjerat, ja dhe zilja po bie në orën e caktuar si përherë, ç'pate që më kalle datën, o idiot.

Fqinji e mbylli i pari dosjen dhe, duke i hedhur një shikim, sikur të thoshte “ik sa më parë, nga sytë këmbët!”, u largua me ngut. Mark-Alemi doli pas tij. Mesoret dhe shkallët ishin plot. Zhurma e hapave, e shurdhër, dukej se do të trandte nga themelet gjithë ndërtesën. Mark-Alemi i futi hapat e tij në atë mori këmbësh me qetësimin që ndien njeriu i trembur kur fshihet midis turmës. Dy-tri herë iu duk se ky ishte një mbarim dite fare i zakonshëm

dhe po aq herë iu duk se ishte krejt e kundërta. Me bisht të syrit vështronte fytyrat e njerëzve, te mollëzat e të cilëve i dukej se gjente përndritjen e një etheje, prushi i së cilës ishte thellë kafkave të tyre. S'ishte thjeshtë ngazëllim, ishte më tepër një dridhje padurimi përpara së panjohurës. Marrëzi, tha me vete pas pak, asgjë të tillë s'kishte në ato fytyra të fikura nga lodhja dhe përçarja e ëndrrave. Të gjitha s'ishin veçse pjellë e nervave të tij të dobësuar.

Pas daljes nga portat e jashtme ai qe shkëputur nga turma e nëpunësve dhe, sa më tepër që largohej, aq më shumë i dukeshin pa kuptim dyshimet e tij. Më prishi gjakun ai trushkulur, tha dy-tri herë me vete. Ishte vërtet për të qeshur ajo që kishte ndodhur midis tyre.

Mark-Alemi kërkonte me sy mos gjente ndonjë karrocë për ta bërë rrugën sa më shpejt. Kishte frikë mos vonohej në darkë. Dy-tri herë ngriti krahun për t'u dhënë shenjë karrocave të ndalonin, po grahësit ose nuk e vinin re, ose s'kishin vend. Mark-Alemi s'ishte nga ata që mund të ulërinte që nga

trotuari. “Ej, karroca!”. Pranonte më mirë ta bënte udhën në këmbë nëpër shi e dëborë, sesa të lëshonte britma të atilla. Për fat që kalimtarët në trotuare ishin të rrallë, kështu që mund të ecte më shpejt se zakonisht. Në qoftë se rruga gjer në shtëpi do të ishte kështu gjysmë e shkretë, atëherë do t'i mjaftonte koha plotësisht jo vetëm të ndërronte veshjen për darkën, por të bënte edhe një banjë.

I dhënë pas këtyre mendimeve, Mark-Alemi pothuajse e kishte harruar frikën e pakmëparshme, kur diçka, që as ai s'e kup-toi ç'ishte, një britmë e vogël habie, një shpejtim hapi, apo një pëshpërimë përbri, e bëri të ngrinte kryet e të vështronte udhëkryqin. Dy patrulla ushtarake rrinin mu në mes të tij, duke vrojtuar vëngër kalimtarët. Ç'të ishte, vallë, kjo? Mark-Alemi nuk arriti të mendonte asgjë, kur sytë i zunë një patrullë tjetër më tutje dhe pastaj një tjetër. Rruga qenka plot me ushtarë, mendoi. Ankthi, prej të cilit i ishte dukur se ishte çliruar më në fund duke dalë nga Pallati i Ëndrrave, po e ngërthente përsëri. Edhe kalim-

tarët e tjerë me bisht të syrit vështrojnë ushtarët. Disa ktheheshin pas, për t'i parë edhe njëherë ndërsa largoheshin.

Ndoshta është një rastësi, tha me vete pas pak, kur nuk pa më asgjekund patrulla të tjera. Njerëzit hynin e dilnin nëpër pijetoret e vogla ndanë rruge dhe kurrkund nuk ndihej ndonjë shenjë. Ja dhe kafeneja “Netët e Ramazanit”, ku, si zakonisht, kishte muzikë. Me siguri ishte një rastësi, përsëriti me vete për të dhjetën herë. I ra ndër mend se në atë rrugë edhe një herë tjetër kishte parë patrulla ushtarësh. Madje i kujtohej se përgjonin gjithë dyshim. Po, po, ishte me siguri një rastësi. Aq më tepër që aty pranë ishte Banka Qendrore dhe, kushedi, ndonjë dyshim për vjedhje, ose paralajmërim...

Te Ministria e Financave Mark-Alemit iu duk se rojat ishin shtuar, por s'pati guximin të kthente kokën për të vështruar më mirë. Fenerët ishin të zbehtë dhe ai murmuriti: “në dreq të venë”, pa e ditur as vetë se kundër kujt shfryu ashtu. Drithëtira, që u përpoq ta largonte prej vetes, po e kapte përsëri. Kur u gjend përpara Pallatit të

Sheh-ul-Islamit, u bind se asgjë nuk ishte rastësi dhe se diçka po ndodhte vërtet. Një grumbull i madh ushtarësh e policësh, gati një gjysmë batalioni, nxinin përpara rrethojës së hekurt. Diçka po ndodh, përsëriti me gjysmë zëri. Diçka... po ç'të jetë vallë? Rrëzim qeverie? Përpyekje për grusht shteti? Shtetrrethim? Deshi të shpejtonte hapat, por s'mundte. Një pjesë e ankthit kishte zënë vend te gjunjët. Shpejt, përsëriste me vete, ik shpejt, por e ndiente se gjithçka ishte e kotë. I erdhi ndër mend darka dhe zakoni i moçëm, i përmendur madje edhe në epos, se te Qyprillinjtë darkat nuk shtyheshin kurrë.

Tek Ura e Gjysmëhënës pa përsëri ushtarë me përkrenare, por tani gjendja e tij ishte e tillë, që as mund të rëndohej, as mund të lehtësohej më. Ja rruga e tij, drurët e errët të gështenjave, dritëzat e katit të dytë të shtëpisë. Përpara portës dalloi që larg spikamën e karrocës dhe, kur u afrua edhe më, shqoi "Q"-në e gdhendur te dera e saj. Mori frymë disi i lehtësuar dhe hyri brenda.

Darka

Mark-Alemi nuk i tha asgjë së ëmës, për të mos e trembur. Megjithatë, kur pas një ore hipën të dy në karrocë për të shkuar te Veziri, ai nuk u përmbajt dot:

— Sot në Tabir Saraj ka pasur njëfarë shqetësimi.

— Si? – ia bëri ajo, duke i kapur dorën. – Ç'shqetësim? Përse?

— S'mora dot vesh asgjë më shumë. Edhe në rrugë më zuri syri patrulla ushtarësh.

Ai ndjeu dorën e saj të dridhej në të tijën dhe në çast u pendua që i foli.

— Po mbase s'është gjë, – tha. – Mbase të gjitha ato që pëshpëriteshin s'ishin veçse marrëzi.

— Ç'pëshpëriteshin? – pyeti ajo me një fije zëri.

— Marrëzira! – Mark-Alemi u përpoq ta bënte sa më mospërfillës zërin. – Thuhej se sovrani ka kthyer mbrapsht kryeëndrrën e

djeshme. Po ndoshta kjo s'është aspak e vërtetë. Ndoshta shkaku i turbullirës është tjetër gjë.

Midis heshtjes kërkëllima e rrotave të karrocës dukej e padurueshme.

— Në qoftë se sovrani ka kthyer kryeëndrën, kjo s'është gjë e paktë, – tha nëna.

— Po të thashë, ndoshta s'është ajo.

— Aq më keq, atëherë, do të jetë diçka tjetër, edhe më e rëndë.

S'duhej t'ia kisha thënë, mendoj Mark-Alemi.

— E ç'mund të ishte më e rëndë? – tha ai me po atë zë mospërfillës.

E ëma psherëtiu.

— Kushedi? Unë s'i di mirë ato punët tua-ja atje. Po ti vetë më ke treguar për gabimet e mundshme në shkoqitje, për hetimet e befta. Mark-Alem, më thuaj të drejtën, ti vetë mos je futur në ndonjë ngatërresë?

Ai u përpoq të qeshte.

— Unë? Unë as di gjë fare, të betohem. Sot gjithë ditën kam qenë poshtë në Arkiv. Veç kur u ngjita lart mora vesh ç'po ndodhte.

Midis zhurmës së rrotave ai ndjeu prapë psherëtimën e saj dhe pastaj fjalët me gjysmë zëri: Zot, ruajna!

Pas qelqeve të karrocës, në dritën e dobët të fenerëve, mezi shquanin në gjysmëterr ndërtesat e zymta nga të dy anët e rrugës dhe ndonjë kalimtar të rrallë aty-këtu. E sikur darka të jetë shtyrë për një natë tjetër? tha me vete Mark-Alemi. Ky mendim nisi ta mundonte shpesh e më shpesh, sa më tepër që i afroheshin pallatit të Vezirit. Po kjo s'mund të ndodhte kurrsesi, i mbushte mendjen vetes, aq më tepër që kjo darkë kishte lidhje me eposin, pra me themelet e Qyprillinjve. Jo, kurrsesi s'mund të shtyhej. Në të vërtetë, ai vetë nuk arrinte të kuptonte dot nëse donte apo nuk donte që darka të shtyhej. Megjithatë, kur dalloi që larg fenerët e ndezur në portën e jashtme të pallatit, pastaj karrocat e të ftuarve ndanë trotuarit, provoi një ndjesi lehtësimi. Iu duk se edhe e ëma psherëtiu. Ja edhe rojat e Vezirit përskej murit rrethues dhe pastaj gjithçka tjetër, si në mbrëmjet e zakonshme të darkave: shandanët e ndezur në të dy

anët e udhëzës që çonte nga porta e jashtme tek e brendshmja, kryeshërbëtori plak te hyrja, një erë gjellësh në brendësi. Ndihej menjëherë që shqetësimi i ditës që porsa kishte mbaruar, ishte i atij lloji që nuk arrinte dot të depërtonte brenda pallateve.

Mark-Alemi bashkë me t'ëmën hynë në dhomën e madhe të pritjes. Dy prushana të mëdha argjendi, të vendosura midis, e kishin mbushur sallonin me erën e mirë të zjarrit. Dukej sikur asgjë tjetër s'mund t'i shkonte më mirë ngjyrës së kuqe të sixhadeve, si edhe zhurmërisë së lehtë të bisedës, sesa ajo amëz.

Ishin aty ca kushërinj të afërt, të gjithë me poste të larta, ca miq të vjetër të familjes, një djalë i gjatë leshverdhë, i biri i konsullit austriak, me të cilin Kurt Qyprilliu fliste frëngjisht, dhe dy-tre të ftuar të tjerë që Mark-Alemi nuk i njihte. Ai dëgjoi se si nëna pyeti me zë të ulët njërin prej njerëzve që shërbenin se ku ishte Veziri, dhe ai iu përgjigj se Veziri ishte lart në dhomat e tij dhe së shpejti do të zbriste. Mark-Alemi ndjeu një prehje në gjithë qenien. Ai ankth i

ftohtë, që e kishte kapulluar gjatë gjithë atij mbarimi dite, poi avullonte nga trupi si një lagështirë e mbrapshtë.

Shërbëtorët nxirrnin raki në gota të vogla argjendi. Mark-Alemi përpiquej që midis zhaurimës së bisedës të dëgjonte të folurën frëngjisht të ungjit Kurt me austriakun. Pas një gotë rakie që e rrëkëlleu me fund, ai ndjeu ta pushtonte një valë gazmendi. Pas një grime vështrimi i tij u takua me atë të së ëmës, dhe ai i hoqi sytë prej saj, ngaqë iu duk se ajo do t'i thoshte: ç'ishin ato broçkul-la që më fole në karrocë?

Hyrja e Vezirit e ngriu në çast gjithçka. Nuk ishte vetëm zymtia e fytyrës së tij, me të cilën shumica e njerëzve që ishin aty ishin mësuar, por njëfarë mungese e ndjeshme në atë fytyrë, thua se i zoti i shtëpisë habitej që po i shikonte aty dhe po priste prej tyre t'i thoshin përse ishin mbledhur. Pasi i takoi, ai qëndroi në këmbë përpara njërës prej prushanave, duke zgjatur duart sipër saj, thua se kishte ftohët. Të prerat poshtë syve të tij iu dukën më të thella se atëherë, në atë darkën e paharrueshme.

Kurt Qyprilliu, që, siç duket, e ndjeu se duhej ndërhyrë për të rivendosur shkujdesjen e pakmëparshme të paradarkës, i tha vëllait të madh diçka që Mark-Alemi s’e dëgjoi mirë, por që kishte të bënte, me sa dukej, me austriakun, sepse Veziri iu përgjigj të dyve, dhe austriaku nisi të tundte kokën me nderim, ndërsa Kurti i përkthente fjalët e të vëllait. Kjo e lehtësoi disi gjendjen. Të ftuarit nisën të bisedonin prapë dy nga dy, në kohën që austriaku, me anë të Kurtit, po i thoshte diçka tjetër Vezirit. Mark-Alemi deshi të afrohet për të dëgjuar, por një kushëri i tij pa flokë, ai që kishte qenë për darkë në shtëpinë e tyre, ditën e parë të hyrjes së tij në Pallatin e Ëndrrave, e pyeti me zë të ulët:

— Si shkon puna jote në Tabir?

— Mirë, – u përgjigj Mark-Alemi, ndërsa me cepat e buzëve sajoi atë shprehje, që zakonisht do të thotë “njëfarësoj”.

— Ti tani punon në Interpretim?

Mark-Alemi pohoi me kokë, ndërsa në sytë e kushëririt iu duk se pa një ndriçim tallës. Po atij aq i bënte. Ai e kishte mendjen

te ungji i tij i adhuroar, Kurti. Asnjëherë nuk i qe dukur aq i pashëm, me jakën e fortë të këmishës së bardhë, që i kalonte gjithë fytyrës së tij një lodhje të bukur si prej dhëndri. Dhe vërtet, për herë e më tepër Mark-Alemit po i dukej se qendra e asaj darke ishte pikërisht ai, Kurti, sajuesi i ftesës së çuditshme të rapsodëve shqiptarë. Mark-Alemit nuk i durohej sa të dëgjonte më në fund motërzimin shqiptar të eposit, që kishte qenë gjer atëherë i panjohur, si ana e padukshme e hënës.

Hyri një i ftuar, me sa dukej, i fundit që prisnin, i cili kërkoi ndjesë për vonesën.

— Jashtë ka njëfarë shqetësimi, — tha ai.
— Në rrugë bëhen kontrole.

Sytë e disa prej të ftuarve kërkuan vështtrimin e Vezirit, por ato fjalë u duk sikur kaluan anash tij. Me siguri, ai e di çfarë po ndodh, mendoi Mark-Alemi, ndryshe s'do të ishte kaq mospërfillës për fjalët e të vonuarit. As për Mark-Alemin s'tregoi ndonjë vëmendje, thuase ajo darka e disa javëve më parë, me atë bisedën e përçartë, të mos kishte qenë fare. Një orë

më parë, në karrocë, Mark-Alemi pati njëfarë mëdyshjeje: mos duhej vallë t'i tregonte Vezirit atë që kishte ndodhur në Tabir Saraj? Mos kishte ardhur ai çasti që duhej të kishte mendjen? Mirëpo tani që po shikonte mospërfilljen e tjetrit, Mark-Alemi e ndjeu veten të çliruar.

I qetë, ai vështroi figurat e sixhadesë së madhe persiane, dhuratë e sovranit për ditëlindjen e Vezirit, më e madhja dhe më e bukura sixhade që kishte parë Mark-Alemi në jetën e tij. Ajo ishte ndër të paktat gjëra që kishte ruajtur bukurinë e saj tani kur, pas hyrjes në Pallatin e Ëndrrave, bota e tërë që vyshkur në sytë e Mark-Alemit.

I shkëputi sytë prej saj, kur ndjeu se përreth u bë heshtje. Po fliste Veziri. Ai po u thoshte të ftuarve se pas pak ata do të dëgjonin rapsodët e ardhur nga Shqipëria dhe pastaj, gjatë darkës edhe pas darkës, sipas zakonit, do të dëgjonin rapsodët sllavë, që do të këndonin pjesë nga eposi i Qyprillinjve.

— Le të vijmë, — iu kthye ai kryeshërbëtorit.

Ata hynë pas pak, mes heshtjes së thellë. Ishin tre, të veshur me rroba të atjeshme, dy me moshë mesatare, i treti më i ri, me vegla muzikore që i mbanin lehtësisht në duar. Gjithë vëmendja e Mark-Alemit u përqëndrua së pari në ato vegla, “lahuta”, siç quheshin, tepër të ngjashme me “guslat” e rapsodëve sllavë. Ai provoi të njëjtën habi, për të mos thënë zhgënjim, që kishte provuar edhe kur kishte parë guslat sllave. Ngaqë kishte dëgjuar aq shumë të flitej për eposin e famshëm, ai kishte kujtuar, se veglat muzikore me të cilat ai shoqërohej, do të ishin gjithsesi të jashtëzakonshme, të tilla që rapsodët do t’i tërhiqnin me zor pas vetes, të rënda, madhështore e të lemerishme. Kurse gusla s’kishte qenë veçse një vegël e thjeshtë prej druri, që mbahej lehtësisht në dorë, dhe vetëm me një fill. Ishte krejtësisht e pabesueshme që atë epos vigan të stërlashtë ta risillte në jetë ai copë dru me atë fillth përsipër. Tani që pa lahutën, zhgënjimi iu duk edhe më i madh. Qyshse kishte dëgjuar Kurtin të tregonte për motërzimin shqiptar të eposit, pa e ditur as

vetë pse, kishte kujtuar se pamja e lahutës shqiptare do ta ndreqte atë prishje të përfytyrimit që kishte bërë gusla. Jo vetëm të stërmadhe e të rëndë, por gati-gati të stërpikur me gjak nga gjithë ato mizori të eposit e priste ta shihte lahutën. Kurse ajo ishte po aq e thjeshtë sa gusla, po ai dru me zgavrën në mes dhe me filthin vetmitar sipër saj.

Rapsodët vazhdonin të rrinin në këmbë midis dy grumbujve që u sajuan vetvetiu prej të ftuarve, nga të dy anët e tyre. Ata i kishin flokët të çelët dhe sytë po ashtu. Ishin ca sy që, më tepër se mospërfillës, qenë të atillë, që, dukej sikur s'pranonin të futnin përbrenda pamjet që shikonin, por që kthenin mprapsht çdo gjë.

Shërbëtorët u sollën rapsodëve raki në po ato gota si të gjithë të ftuarve, por ata vetëm sa i prekën ato.

— Epo atëherë, mund të filloni, — tha shqip Veziri.

Njëri prej rapsodëve u ul në stolin e vogël që ia solli kryeshërbëtori, e vuri lahutën mbi gjunjë dhe një copë herë qëndroi i heshtur, me sytë të ngulur mbi fillin e saj. Pastaj

dora e djathtë e tij ngriti harkun dhe preku fillin me të. Tingujt e parë të veglës ishin të ulët e të njëzëshëm, me një si këmbëngulje për t'u kthyer tek e njëjta pikë prej nga zunë fill. Ishin si një ankim i gjatë, tepër i gjatë, që të krijonte angushti në gjoks. Mark-Alemit iu duk se, po të vazhdonte edhe pak, ata të gjithë do të ndienin mungesë ajri. A nuk do t'i shoqëronin me fjalë ata tinguj gërries? Kjo pyetje dukej sikur po shfaqej në sytë e të gjithëve. Ata tinguj duhej të visheshin gjithsesi me diçka, përndryshe filli i lahutës do t'i cingëriste, gjersa t'i bënte plagë shpirtrat e tyre me atë cijatje të pafund.

Kur rapsodi më në fund hapi gojën të këndonte, Mark-Alemi ndjeu një lehtësim por ai ishte i shkurtër. Ashtu si tingulli, edhe zëri i rapsodit kishin diçka jonjerëzore. Dukej sikur me një prerje të veçantë nga ai zë qenë hequr gjithë kumbimet e përditshme, për të lënë në të ca si tingullsi të tjera të tjetërkundshme. Ishte një zë i tillë, prej të cilit kuptohej se gryka e njeriut dhe gryka e malit për një kohë të gjatë qenë

marrë vesh për të zhdukur dallimet midis tyre. Dhe pas kësaj qenë marrë vesh edhe me zëra të tjerë gjithmonë e më të largët, duke mbërritur gjer në rënkimet e yjeve. Veç kësaj, zëri bashkë me fjalët ishin të tilla, që dukej se mund të përdoreshin njëloj si prej të gjallëve dhe prej të vdekurve, pra marrëveshja që bërë edhe me ta, madje kjo e fundit ngjante si më e arrira. Mark-Alemi nuk i hiqte sytë nga filli i hollë i vetmuar sipër zgavrës. Ishte ai që krijonte ankimin dhe ishte zgavra poshtë tij që i përgjigjej, duke e shumëfishuar gjer në përmasa të frikshme atë ankim. Dhe befas Mark-Alemit iu bë e qartë se ajo gropë ishte zgavra e shpirtit të kombit të cilit ai i përkiste. Ankimi ngjitej që andej i thekshëm, shekullor. I kishte njohur qysh më parë copëra të atij vaji, por vetëm tani e dëgjonte të plotë atë. Zgavrën e lahutës Mark-Alemi e kishte tani mu në gjoksin e vet.

Rapsodi tjetër nisi të këndonte baladën e urës dhe, midis heshtjes së thellë, Mark-Alemit iu duk se po dëgjonte trokitjen e sqeparëve, që nën një diell të ftohtë, ndër-

tonin urën e spërkatur me gjakun e flijimit, e cila bashkë me emrin do t'u kalonte Qyprillinjve mallkimin esaj.

Ndonëse ankthi ia shtrëngonte parzmin, ai ndjeu befas një dëshirë të papërbalueshme që ta flakte gjysmën e emrit të vet, atë lindorin, dhe të shfaqej me një emër të ri, nga ata që mbanin në vendlindjen e tij: Gjon, Gjergj ose Gjorg.

Mark Ura, thoshte me vete, Mark Gjon Ura: thua se po përpiquej të mësohej me emrin e mundshëm, sa herë që dëgjonte fjalën “urë”, të vetmen që kuptonte nga fjalët e rapsodit.

Vetëtimthi, e zbehtë, ashtu siç mund të vijë në kujtesë një ëndërr, i përshkoi trurin ajo ëndrra e parë prej njëfarë perimeshitësi, për një vegël muzikore që binte te një truall i pluhurosur. Nuk mbante mend hollësitë e saj, mbante mend vetëm që njëherë kishte dashur ta hidhte në kosh, por pastaj e kishte kaluar. Tani befas iu duk se ajo vegël muzikore e përshkruar në të, ngjante çuditërisht me lahutën.

Rapsodi vazhdonte të këndonte me po atë zë të thekshëm. Kurt Qyprilliu, me fytyrë të ndezur si në ethe, nuk ia ndante vështimin. Herë-herë, me zë të ulët, ai i përkthente diçka austriakut. Veziri, me sytë e prerë, qeskat poshtë të cilave dukej sikur sa vente nxiheshin, rrinte me duar të kryqëzuara përpara. Mark-Alemi kuptonte tek-tuk ndonjë varg të rapsodit. Shumica ishte e vështirë të merreshin vesh.

T'ka zanë vorri, o, me besë të dhanë...

Duke lëvizur fare ngadalë, Mark-Alemi iu afrua ungjit të vogël. Kurti përpiquej t'i përkthente austriakut pikërisht atë varg. Mark-Alemi kuptonte diçka frëngjisht dhe u përpoq të dëgjonte.

— *C'est très difficile à traduire*, thoshte Kurti. — *C'est presque impossible*.

Diçka nga vargjet që arrinte të kuptonte, diçka nga përkthimi i Kurtit, Mark-Alemi rrekej të ndiqte përmbajtjen e rapsodisë.

— Është i gjalli që i ka ardhur mbi varr armikut të vdekur dhe po i kërkon dyluftim,

– i shpjegonte Kurti austriakut. – *C'est macabre, n'est-ce pas?*

– *C'est magnifique!* – përgjigjej tjetri.

– I vdekuri vuan që s'ngrihet dot, përpëlitet, rënkon, – vazhdonte të shpjegonte Kurti.

Gjithçka ishte aq e qartë, o Perëndi, tha me vete Mark-Alemi. Gjithçka ishte e qartë tani vërtet. Ajo zgavër lahute ishte pikërisht varri ku përpëlitej i vdekuri. Rënkimet e tij ngjiteshin që poshtë, rrëqethëse si asgjë tjetër në botë.

– Dhe ja tani qyqet, që paralajmërojnë fatkeqësi, – tha Kurti me zë të ulët.

Austriaku bënte “po” me kokë pas çdo fjale të tij.

– Është kreshniku Zuk që, i verbuar tradhtisht nga e ëma dhe dashnori i saj, endet nëpër bjeshkën dimërore, mbi kalin e tij gjithashtu të verbuar.

– I verbuar nga e ëma! *Mon Dieu!* Po kjo është pothuajse *Orestida!* – tha austriaku. – *Ist das Orestiden...*

Mark-Alemi që afruar tani fare pranë tyre, për të mos i shpëtuar asnjë fjalë. Kurt

Qyprilliu hapi gojën për të vazhduar shpjegimin, por në atë çast diku jashtë u dëgjua një zhurmë e pazakonshme. Shumica e të ftuarve u kthyen, disa nga dera, disa nga dritaret. Goditja u përsërit, përzier me ca si britma të mprehta, pastaj midis saj u ndien trokitje të forta.

“Ç’është, ç’po ndodh?” – thanë disa nga të ftuarit. Rapsodi e preu këngën, duke e thelluar edhe më heshtjen. Trokitjet u ndjenë përsëri, këtë herë më të forta.

— O Zot, ç’është kjo? – thirri dikush.

Të gjithë kthyen kryet nga Veziri, fytyra e të cilit qe bërë papritur si një maskë e dylltë. U dëgjua hapja e një dera, një klithmë tjetër tepër e shkurtër, pastaj hapa të rëndë që po afroheshin. Të ftuarit rrinin të gjithë si të ngurosur, me sy të kthyer nga dyert. Ato u shtynë më në fund që jashtë vrullshëm, dhe te pragu u dhanë një grumbull njerëzish të armatosur. Diçka i mbajti ata te dera, ndoshta “Q”-ja e artë e gdhendur sipër vatrës, pamja e të ftuarve apo një britmë që s’u kuptua prej ç’fyti doli. Vetëm njëri prej tyre eci përpara dhe, me sytë që

dukej sikur nuk i shihnin, duke kërkuar diçka, të cilën me sa duket nuk e gjeti, tha, pa vështruar askënd:

— Policia e sovranit.

Askush nuk u përgjigj.

— Veziri Qyprilli? – tha oficeri, që e gjeti, me sa dukej, më në fund atë që kërkonte. Ai bëri edhe dy hapa të tjerë drejt Vezirit dhe u përkul thellë. – Shkëlqesi, kam një urdhër të sovranit për të kryer. Më lejoni ta përbush.

Oficeri shkuli prej gjoksit të tij një dekret që e shpalosi sakaq përpara Vezirit. Në fytyrën e këtij të fundit ndryshimet qenë bërë të gjitha qysh më parë, kështu që tani dylli i maskës ishte ngrirë përsipri.

Por për oficerin ajo ngrirje mjaftonte si miratim.

— Letërnjoftimet, – thirri ai, duke u kthyer befas nga të ftuarit, ndërsa me një lëvizje të kokës u dha shenjë njerëzve të tij të hynin. Ata ishin ndonjë gjysmë dyzine, të gjithë të armatosur, me shenjën e policisë së perandorit mbi përkrenaret.

— Unë jam i huaj! — u dëgjua midis pështjellimit të lehtë zëri i austriakut. Mark-Alemi kërkonte më kot me sy t'ëmën. Një zë i rreptë, ndonëse tepër i ulët për atë rreptësi, përsëriste herë pas here: Kënde! Kënde!

Ishte hapur një derë anësore e një kthine përbri, ku i shtynin një pjesë të të ftuarve.

— Kurt Qyprilliu, — tha me zë të lartë një prej policëve, duke iu kthyer oficerit. — Ky këtu.

Oficeri eci drejt tij. Prangat i kishte nxjerrë pa mbërritur.

Mark-Alemi pa se si me lëvizje të shpejta e të sigurta, me një rën dorë oficeri ia bashkoi të dy duart Kurtit, kurse me tjetrën i vuri prangat. Kurti, për çudi, nuk kundërshtoi, vetëm se vazhdoi t'i shikonte prangat me njëfarë habie. Ashtu si një pjesë e të ftuarve, Mark-Alemi u kthye nga Veziri për të parë se si do ta ndalonte ai më në fund këtë çmenduri, që edhe kështu shumë kishte zgjatur, por fytyra e Vezirit vazhdonte të rrinte e palëvizur. Çdokush tjetër mund të mendonte se ajo ngrirje e Vezirit të fuqishëm përpara dhunës që po i bëhej mu

në shtëpinë e vet, kishte si shkak frikën, por Mark-Alemi e ndjeu menjëherë se ishte tjetër gjë. Ishte mekanizmi i vjetër i Qyprillinjve, që në çaste të tilla, të përsëritura dhjetëra e dhjetëra herë në familjen e tyre, prodhonte maskën e ndarjes me botën. Kishte në të fatalizëm, mungesë dhe lodhje. Mark-Alemit i erdhi të thërriste: Zgjohu, përmendu, Vezir, im ungj, nuk e sheh ç'po ndodh? Por sytë e Vezirit, megjithëse, ashtu si sytë e të gjithëve, ndiqnin prangimin e Kurt Qyprilliut, vështrimin e kishin si të pikturuar. Ndihej menjëherë që vështrimi i tij i vërtetë ishte larg, në kushedi ç'puse misterioze, prej nga vihej ndoshta në lëvizje makina shtetërore që kishte prodhuar këtë fatkeqësi. O Perëndi, ndoshta ai po mendon si ta ndalojë makinën, tha me vete Mark-Alemi dhe iu afrua edhe më Vezirit, si për t'u bindur në ishte ashtu. Dhe ndoshta ngaqë iu afrua më shumë se ç'duhej, apo fare rastësisht, për një grimë sytë e Vezirit ndeshën në vështrimin e tij. Në atë grimë të shkurtër, nëpër atë vështrim, që më shumë mund ta quaje si një shqyerje të beftë në

ballë, Mark-Alemit iu duk se iu përndrit gjithë biseda e tij e turbullt, në atë darkën e paharrueshme, dhe befaz krejt trurin e tij, me dhembje, si një shpim thike, e përshkoi mendimi se e gjithë kjo kishte lidhje pa dyshim me Pallatin e Ëndrrave, me atë vetë, Mark-Alemi, dhe se Qyprillinjtë në diçka kishin vonuar...

Mark-Alemi ndjeu dy duar që e shtynë brutalisht drejt derës së sallonit përmbri. Në çastin që po dilte, i zunë sytë rapsodët, të mbetur, ashtu si edhe më parë, të veçuar midis turmës së të ftuarve.

— Mark-Alem, — ndjeu ai zërin e ulët të s'ëmës, kur u gjend në kthinën anësore. Priste të dëgjonte një klithmë ose një dënesë, por, çudi, ai zë ishte disi i qetë.

— Ç'bëhet andej?

Ai ngriti supet, pa u përgjigjur.

— E kisha mendjen te ti, — tha ajo me po atë zë të ulët. — Zot, ç'është kjo gjëmë!

Vetëm tani Mark-Alemi vuri re se shumica e të ftuarve ndodheshin të mbledhur aty. Herë pas here dikush pyeste: Ç'bëhet andej? Sa do të vazhdojë kjo?

— E morën Kurtin? – pyeti e ëma.

— Më duket se po.

E mban veten, mendoj ai. S'ishte më kot nga Qyprillinjtë. Megjithatë ishte krejt e bardhë në fytyrë. Befas, prapa dyerve që ndanin dy sallonet, u dëgjuan klithma të thekshme, pastaj zhurmë dhe një rënkim.

Ashtu si një pjesë e të ftuarve, Mark-Alemi deshi të bënte një hap drejt dyerve, por e ëma e mbajti për krahu. i

Që matanë u dëgjuan përsëri britma dhe zhurma rrëzimi.

— *Was ist los* – tha austriaku.

Dyert janë të mbyllura.

Fytyrat e të gjithëve ishin të prera nga tmerri. Mark-Alemi ndiente gishtat e ëmës të ngulur si kthetra në krahun e tij. Që matanë erdhi një klithmë tjetër çjerrëse, që u shua sakaq.

— Kush thirri? – tha dikush. – Ky zë...

— Nuk ishte Veziri.

Matanë u ndie një zhurmë tjetër rrëzimi dhe një “aah” i frikshëm.

— Zot i madh, ç'po ndodh!

Ca çaste u bë heshtje. Pastaj midis saj dikush tha:

— Po i grijnë rapsodët.

Mark-Alemi zuri fytyrën me duar. Matanë dëgjoheshin hapa që largoheshin. Dikush lëvizte dorezat e dyerve.

— Hapeni, në keni Perëndi!

Po dyert nuk i hapte askush. U çel një derë tjetër, që nxirrte në një mesore të brendshme. Dikush thoshte: këndeј, dilni këndeј!

Të ftuarit dolën njëri pas tjetrit si hije, me përjashtim të njërit që i kishte rënë të fikët. Hyrja, e ndriçuar dobët, u mbush me hapa. Mos e vranë Kurtin? pyeste dikush. Jo, e morën me vete. Këndeј, zotërinј, thoshte një shërbëtor. Dalja është këndeј. *Wo ist-Kurt?*

Rreshti i të ftuarve doli prapë në një tjetër kthinë, përbri dhomës së pritjes. Pas dyerve prej qelqi të tymtë të saj dukeshin ende ca hije njerëzish. Me forcë, gati me vrazhdësi, Mark-Alemi e shkëputi krahun prej duarve të s'emës dhe u afrua të shikonte ç'bëheј atје. Nјëra nga dyert ishte e hapur gati një pëllëmbë dhe përmes së çarës ai pa një

pjesë të dhomës së shkatërruar. Pastaj sytë e tij panë dy prej kufomave të rapsodëve të rënë pothuajse ngjitur me njëri-tjetrin. Trupi i tretë ishte më tutje, pranë prushanës së përmbysur, me një pjesë të fytyrës të mbuluar nga hiri. Policë s'kishte, vetëm shërbëtorët shkelnin heshturazi mbi sixhadenë plot copëza qelqesh të thyer. Përpara se të shihte Vezirin, ai pa hijen e tij të palëvizshme në mur. Iu desh të shtynte vetëm një gisht derën, për ta parë atë vetë në po atë qëndrim të ngrirë të mëparshëm. O Zot, gjithçka ka ndodhur përpara syve të tij, mendoi Mark-Alemi. Sytë e Vezirit kishin diçka të përbashkët me qelqet e thyer, të shpërndarë tejmbanë dhomës.

Mark-Alemi ndjeu krahun e s'ëmës ta tërhiqte me këmbëngulje dhe nuk pati fuqi të kundërshtonte. I vinte për të vjellë.

Paradhoma ishte pothuajse e zbrazët. Nga dera kryesore, e lënë hapur, dukeshin dritëzat e karrocave, që po iknin njëra pas tjetrës.

— Ikën të gjithë, — tha e ëma me zë të shuar. — Ç'do të bëjmë ne?

Mark-Alemi nuk u përgjigj.

Një nga shërbëtorët po shuante llampadarët e mëdhenj. Pas dyerve të dhomës së miqve ishte po ajo rrëshqitje veshtullore hijesh. Pas pak shërbëtorët nxorën trupat e rapsodëve, duke i mbajtur nga krahët dhe këmbët. Fytyra e kufomës së tretë, gjysmë e hirnosur, ngjante veçanërisht e frikshme. Nëna e Mark-Alemit kishte kthyer kryet nga ana tjetër. Ai mezi e mbante të vjellët, megjithatë e ndiente se nuk largohej dot. Një nga shërbëtorët doli i fundit, me veglat muzikore në duar. Pas pak shërbëtorët u kthyen.

— Ç'do të bëjmë? — pëshpëriti e ëma.

Ai s'dinte ç't'i thoshte.

Dyert e dhomës së pritjes ishin tani të hapura, dhe ata panë se si shërbëtorët po mblidhnin sixhadenë e madhe të përgjakur në shumë vende.

— Nuk mund të shoh më, — tha ajo. — Nuk mundem.

Gjithandej po shuanin dritat. Mark-Alemi kërciste gishtat, pa qenë i aftë të ndërmernte asgjë. Të ftuarit me siguri kishin ikur të

gjithë. Ndoshta duhej të iknin edhe ata. Ose të qëndronin, siç rrinin të afërmit në fatkeqësi. Por edhe sikur të donin të iknin, s'kishim me çfarë. Shtëpia e tyre ishte larg, dhe aq më tepër në një natë të tillë nuk ecej me këmbë. Kurse karrocë as që merrej me mend se mund të kërkohesh.

Shumica e llampadarëve ishin shuar tani. Ndriçonin vetëm ca fenerë të rrallë aty-këtu. Shtëpia e madhe po mbushej me pëshpërime. Shërbëtorët venin e vinin me ca shandanë në duar, drita e verdhë e të cilëve hallakatej nëpër funde skutash.

— O Zot! — ia bënte herë pas here nëna e Mark-Alemit. — Ç'që kjo gjëmë!

Njëra nga dyert kërciti dhe nga gjysmerësira e dhomës së pritjes doli papritur Veziri. Duke ecur me hapa të gjatë, si somnambul, ai u ngjit përpjetë shkallëve me shpejtësi nëpër gjysmëterr.

— Veziri, — tha e ëma, duke i prekur dorën Mark-Alemit. — E pe?

Pas pak që lart, duke i zbritur shkallët nga tre e nga katër, një nga shërbëtorët kaloi furishëm përbri tyre, doli përjashta me po atë

vrull dhe pas një grime ata dëgjuan zhurmën e një karroce që po nisej diku.

Mark-Alemi me t'ëmën qëndruan një copë herë të gjatë në gjysmëterr, duke ndjekur me sy dritëzat e shandanëve që largoheshin herë në një drejtim, herë në tjetrin, nëpër skutat e shtëpisë së madhe. Po për ta s'u kujtua askush. Pa thënë asgjë, dolën nëpër derën gjysmë të hapur dhe ecën drejt portës së jashtme. Rojat, ashtu si më parë, ishin aty, nga të dy anët e flegrave të hekurta. Mark-Alemi mezi e kujtonte rrugën që çonte për në shtëpi, kurse e ëma as që e dinte fare, ngaqë gjithmonë e kishte bërë atë rrugë me karrocë.

Pas një ore ishin ende duke ecur, pa qenë të sigurt nëse po iknin vërtet në drejtim të shtëpisë së tyre, apo kishin humbur.

— O Zot, ç'është kjo natë, — murmuriste e ëma. — as rob as korb gjëkund.

— Çfarë? — tha Mark-Alemi. — Mos mallko, të lutem.

— Nuk mallkoj. Thashë vetëm ç'është kjo korbëri. Që larg u dëgjua rrapëllima e një karroce që afrohej me shpejtësi. Ata u mën-

januan te muri. Kur karroca kaloi përbri, Mark-Alemit iu duk se dalloi sipër saj, në gjysmëterr, shkronjën “Q”.

— M’u duk si karroca e Vezirit, — tha me zë të ulët. — Ndoshta ishte ajo që u nis atëherë.

Nëna nuk u përgjigj. Dridhej nga të ftohtët dhe vazhdimisht lutej.

Pas njëfarë kohe ndeshën në një karrocë tjetër, që kaloi përskaaj tyre po aq furishëm dhe, ndonëse rruga ishte fare e pandriçuar Mark-Alemit iu duk se prapë dalloi një “Q” sipër saj, madje zgjati dorën në terr, me shpresë se ajo do të ndalonte për t’i çuar ata gjer në shtëpi. Po karroca fluturoi përbri, duke humbur në mjegull. Mark-Alemi e kuptoi se ishte një marrëzi të prisje ndihmë nga dikush në këtë natë ankthi të përshkruar tejmbanë nga këto “Q” të gdhendura, që flatronin anash tyre si qyqe fatkeqësish.

Ata mbërritën në shtëpi pas mesnatës. Lokja, sikur ta parandiente gjëmën, nuk kishte fjetur. Me fjalë të rralla i thanë ç’kishte ndodhur, pastaj kërkuan t’u bënte nga një kafe për të mbledhur veten. Në

prushanë kishte ende pak zjarr, që Lokja e kishte mbuluar me hi për të ndezur vatrën në mëngjes, si zakonisht, por ai ishte i pamjaftueshëm për t'u hequr drithmën.

Mark-Alemi shkoi pastaj për t'u shtrirë në dhomën e tij, por ishte e pamundur të flinte. Kur u ngrit ndaj të gdhirë, i gjeti ato të dyja ashtu siç i kishte lënë, kruspull mbi prushanën pothuajse të shuar.

— Ku po bëhesh gati të shkosh, Mark-Alem? — tha e ëma me zë të llahtarisur.

— Në punë, — u përgjigj ai, — ku tjetër?

— O Zot, je në vete? — tha ajo. — Në një ditë të tillë...

Ajo bashkë me Loken u përpoqën ti mbushnin mendjen që atë ditë, vetëm atë ditë të mos dilte në atë punë të mallkuar, të thoshte se kishte qenë sëmure, të gjente një arsye ndoshta më të rëndë për mungesën, vetëm të mos shkonte, gjithsesi, kurrsesi. Por atij s'i mbushej që s'i mbushej mendja. Ato e lutën prapë, sidomos nëna, i puthi duart, ia njomi me lot, i tha se në një ditë të tillë ndoshta Tabir Saraji as që ishte hapur fare, por, sa më shumë që lutej ajo, aq më

tepër ai bëhej i padëgjueshëm. Më në fund arriti të shkëputej prej saj dhe, gati duke ngarendur doli në rrugë.

Mëngjesi ishte i ftohtë si rrallëherë. Ai eci me hapa të shpejtë nëpër rrugën që, si zakonisht, ishte gati e shkretë në këtë orë të hershme. Edhe ata kalimtarë të rrallë që dukeshin aty-këtu, ngaqë i kishin fytyrat të mbështjella, ngjanin sikur ende po flinin. Ai kishte një dhimbje të shurdhët, si ta kishin goditur pas kokës me mykë të thikës. Ende s'ishte në gjendje ta mblidhte veten nga ajo që kishte ndodhur. Ashtu si ato kafshëzat e detit që krijojnë rrotull vetes një re mbrojtëse, truri i tij kishte gjetur, me sa dukej, një mënyrë për të mos lënë të afrohej mendimi i qartë. Herë-herë arrinte të dyshonte nëse vërtet kishte ndodhur diçka. Ishin çaste të shkurtra, kur i dukej se e gjitha s'kishte qenë veçse një makth, nga ata me të cilët dosjet ishin plot atje në Tabir Saraj. Por e vërteta arrinte ta shponte si gjilpërë për ca çaste, gjersa truri arrinte të mpihej përsëri, që prapë, pas pushimit të shkurtër, të pësonte atë therje të dhimb-

shme. E kishte vënë re se për brenga të kësaj natyre mëngjesi i parë fill pas zgjimit ishte veçanërisht i padurueshëm. Por ai ishte në një gjendje midisëse, as të fjetur, as të zgjuar. Dhe po ashtu i dukej bota përreth, muret me njolla lagështie të ndërtesave, kalimtarët me fytyra të hirta, që bëheshin përherë e më të shpeshtë sa më tepër që i afrohej qendrës. Nuk ishte e vështirë të dalloje midis tyre nëpunësit e ministrive dhe të zyrave qendrore, që shpejtonin hapat në një mënyrë të veçantë, të njëjtësuar ndoshta nga i njëjti orar zyrtar.

Ja dhe ushtarët e gardës përpara Pallatit të Sheh-ul-Islamit, madje më të shumtë se dje. Mbi helmetat e lagëta nga vesa e natës lodronin ca ndriçime të turbullta. Tek udhëkryqi përpara bankës gjithashtu kishte ushtarë. Me sa dukej, vazhdonte gjendja e jashtëzakonshme. Jo, asgjë s'kishte qenë makth. Dhe Kurti ndodhej në burg... në mos... sixhadeja e përgjakur, që po e mbështillnin shërbëtorët, ngulmonte të mbulonte krejt mendimet e tij. Si mund të shkelte këndeje e tutje mbi një qilim, pa iu

marrë mendtë. Shijen e të vjellit e kishte ende në thellësi të gjuhës.

Pallati i Ëndrrave qenka i hapur, tha me vete, kur pa që larg hyrjet e tij. Te portat nëpunësit hynin në grumbuj të mëdhenj. Shumica ishin të panjohur me njëri-tjetrin, ndaj as nuk përshëndeteshin, pale të flitnin. As përpara Interpretimit s'ndeshi ndonjë të njohur. Po lavdi Zotit, fqinji tij ishte atje, te tryeza.

— E, — tha ai, porsa Mark-Alemi zuri vend përbri. — Ke marrë vesh gjë?

— S'di gjë, — gënjeu Mark-Alemi. — Porsa arrita. Ç'ka ndodhur?

— As unë s'di gjë të saktë, por ndihet menjëherë që diçka e rëndësishme ka ndodhur. I pe ushtarët në rrugë?

— Po. Edhe mbrëmë, edhe sot.

Fqinji, duke bërë sikur po merrej me dosjen, afroi kryet edhe më.

— Thuhet se diçka ka ndodhur me Qyprillinjtë, megjithatë askush s'e di se çfarë.

Mark-Alemi ndjeu zemrën t'i ngadalësonte rrahjet.

Idiot, i tha ai vetes. Ti i di të gjitha, përse tronditesh nga një gjysmë fjale e tjetrit? Megjithatë pyeti:

— Çfarë?

Zëri i tij ishte i shuar, thuase ajo që kishte ndodhur do të trupëzohej plotësisht, po të pohohej nga dikush.

— S'di asgjë të saktë. Është vetëm një pëshpërimë. Ndoshta është thashethem.

— Ndoshta, — tha Mark-Alemi dhe u përkul mbi dosje, kurse me vete përsëriti: idiot, ti beson se gjërat mund të ndreqen kështu?

Sytë e tij nuk lexonin dot. Ishte një ëndërr e marrë atje, që ai, dhjetë herë më i marrë se ajo, duhet t'i jepte një kuptim. Nëpunësit e tjerë qenë përkulur mbi dosjet e tyre. Dëgjohej herë-herë fëshfërima e fletëve që ktheheshin.

— Njëfarë shqetësimi ndihet përsëri sot, — pëshpëriti fqinji. — diçka do të ndodhë, me siguri.

E ç'të ndodhë më tepër! mendoi Mark-Alemi. Ç'ishte për t'u bërë, ishte bërë.

— E ç'mund të ndodhë? — tha ai me zë fare të ulët.

— Kushedi, — tha fqinji. — Ndoshta në pushim do të marrim vesh ndonjë gjë.

Ah, po, në pushim, mendoi Mark-Alemi. Koka i rëndonte si plumb. Edhe pak dhe i dukej se do ta zinte gjumi mu aty, mbi dosjen e hapur, duke e lëshuar ëndrrën drejt e në të, të freskët, si vezë e porsapjellë. Marrëzi, tha dy-tri herë me vete, duke fërkuar ballin me dorë. Marrëzi dhe asgjë tjetër. Ndoshta do të qe më mirë të mos ishte paraqitur fare në punë sot.

Asnjëherë pushimi nuk i qe dukur aq i shumëpritur. Sytë po i mbylleshin përgjysmë mbi gjumin e tjetrit, të përshkruar mbi fletën e dosjes. Edhe pak dhe gjumet e tyre do të bashkoheshin në një, ashtu si bashkoheshin verbtazi fatet e njerëzve.

Zilja e pushimit e bëri të dridhej. Me hapa të ngathët eci pas vargut të njerëzve që zbritnin për në bodrumet. Atje ishte po ajo zhurmë e zakonshme e çdo dite tjetër, sikur të mos kishte ndodhur asgjë. Në të vërtetë, të tjerëve su kishte ndodhur gjë. Veshi i tij u

përpoq të kapte gjësendi nga ato që fliteshin, por ato s'kishin lidhje me ngjarjen. E ç'më duhen, në fund të fundit, mendoj. Ai ishte njeriu që dinte më tepër nga të gjithë. Atëherë ç'i duheshin kureshtitë e tyre pa vlerë?

Piu një kafe dhe me hapa të ngadalshëm nisi të ngjitte shkallët. Përbri tij njerëzit vazhdonin të flitnin për gjithfarë gjërash. Dy-tri herë iu duk se dëgjoji fjalët “shtetrëthim”, “i pe mbrëmë rojat”, por ai iku më tutje, duke përsëritur me vete: ç'më duhet.

Ashtu kujtonte, se nuk kishte dëshirë të merrte vesh asgjë, madje as për kureshti, megjithatë, pasi zuri vend në tryezën e punës, ndjeu se po priste me padurim kthimin e fqinjit.

Ai u duk më në fund te dera. Që nga ecja kuptohej që kishte lajme.

— Një ëndërr paskësh qenë shkaku i të gjithave, — pëshpëriti porsa u afrua.

— Shkaku i kujt? — pyeti Mark-Alemi.

— Si i kujt? I fatkeqësisë që u ka rënë Qyprillinjve.

— Ashtu? Domethënë është e vërtetë?

— Po. Është krejt e sigurt. Diçka e keqe ka ndodhur me ta. O Zot, sikur ta dija! Zatën, ajo u duk që mbrëmë këtu...

— E ç'ishte ajo ëndërr? – pyeti Mark-Alemi.

— Një ëndërr e çuditshme, e parë nga një shitës perimesh. Hm, në pamjen e parë kështu duken gjithmonë gjëra të pafajshme, lakra, thithëlopa, fusha me bar, kurse pastaj del që prapa tyre fshihet gjëma. Edhe ajo kështu ishte, një ëndërr me një urë dhe me një fyell, apo violinë, apo nuk e di ç'vegël muzikore.

— Një urë, një vegël muzikore... – ia bëri Mark-Alemi me gjysmë zëri. – E pastaj? Ç'kishte tjetër?

— Edhe një kafshë që vërtitej, po kryesorja ishte ura me violinën, më kupton?

Mark-Alemi ndjeu gjoksin t'i çirrej si nga një kthetër tigr. Ishte pikërisht ajo, ëndrra e nëmur, që dy herë e kishte kaluar nëpër duar.

— Po ti ç'pate? – pyeti fqinji. – Më duket se nuk ndihesh mirë.

— Asgjë, — tha Mark-Alemi — mbrëmë kam qene sëmurë. Kam vjellë gjithë natën.

— Dukesh menjëherë. Kështu pra, ku e kisha fjalën?

— Tek ajo ëndrra.

— E pra, ajo e paskësh dhënë shtysën. Qenkësh zbërthyer kuptimi i saj dhe paskësh dalë e qartë çdo gjë. Është lidhur fjala “urë” me emrin e Qyprillinjve, më kup-ton, “urë” a nuk është “qypria”, pra është bërë një lidhje e tillë dhe pastaj lëmshi është shqepur vetvetiu.

Ja, pra, ç’paskësh qenë. Mark-Alemi nd-jeu qiellzën t’i thahej. Tani iu kujtua se më kot qe përpjekur atëherë të gjente një lidhje midis urës dhe demit të tërbuar, në për-faqësonte pa dyshim forcën shkatërruese, dhe kështu kishte kaluar ëndrrën në dosjen e të pazbërthyeshmeve. Tani që një tjetër e kishte shkoklavitur, madje kaq bujshëm, ndoshta do t’i kërkonin llogari përse e kishte bërë këtë gjë. Do të dyshonin se e kishte bërë me qëllim, për të humbur gjur-mët, natyrisht përderisa ai vetë ishte një Qyprilli dhe sado që ai, duke dashur të

mbrohej, mund t'u thoshte se në Seleksionim ishte ai që, po të donte, mund ta zhdukte ëndrrën, megjithatë e kishte kaluar në Interpretim, prapë druante se të gjitha këto do të binin në vesh shurdh.

— Veç kësaj, ishte ajo violina, apo ku e di unë ç'vegël muzikore, – vazhdoi fqinji, – e cila paskësh lidhje me një epos, që këndohet në Ballkan për Qyprillinjtë. Po ti ç'pate? Prapë e ndien veten ligsht?

Mark-Alemi bëri “po” me kokë, pa mundur dot të fliste. Më tepër për të larguar vëmendjen e tjetrit se sa të dëgjonte, i bëri me shenjë të vazhdonte. Tani që tjetri përmendi eposin, iu zhduk çdo shpresë se e gjithë kjo mund të ishte fryt i fantazisë. Arrestimi i Kurtit, rapsodët e prerë, të gjitha tregonin se në mes ishte vërtet eposi dhe se ëndrra ishte bërë shkak për të gjitha. Tani ajo i dukej e qartë si drita e diellit: Qyprillinjtë (ura) me anë të eposit (veglës muzikore) ndërmerrnin një veprim kundër shtetit (demi i egërsuar). Si nuk i kishte vajtur ndër mend më parë kjo? E kishte pasur në dorë të shmangte fatkeqësinë dhe nuk

kishte bërë asgjë. Darka me Vezirin, paralamërimet e tij të turbullta për gatishmërinë s'kishin qenë kot, por ai ishte treguar i paaftë për të kapur shenjën, e kishte zënë gjumi mbi dosjet dhe fati i keq qe rrokullisur mbi njerëzit e tij.

— Ndiresh më mirë tani? – pyeti fqinji.

— Po. Diçka më mirë.

— Shyqyr. Mos u mërzhit, do të të kalojë. Kështu pra, ky epos paskësh qenë shkak i vjetër mosmarrëveshesh midis Qyprillinjve dhe sovranit, – vazhdoi fqinji. – Jo më kot dashamirësit e Qyprillinjve prej kohësh i paskan këshilluar të hiqnin dorë prej eposit, mirëpo ata s'paskëshin pranuar, ndonëse jo një herë kanë pësuar fatkeqësi prej tij. Madje jo vetëm kaq. Sikur të mos mjaftoheshin me eposin sllav, paskëshin ftuar edhe rap-sodët shqiptarë, më kupton, kuku, nëne! e paskan mihur vetë gropën nën vete. Pikërisht kjo gjë ka nxitur zemërimin e sovranit. Ai është pezmatuar shumë. Ka vendosur t'i japë fund kësaj historie njëherë e përgjithmonë. Ka marrë vendim ta shkulë nga rrënjët atë epos të nëmur. Madje është caktuar

me shpejtësi grupi i zyrtarëve që do të dërgohen me ngut enkas për këto punë në Ballkan.

— Ashtu? — ia bënte Mark-Alemi herë pas here, kurse me vete thoshte: kur arriti t'i marrë vesh të gjitha këto?

— Ndiresh më mirë tani? — tha fqinji. — të thashë unë, do të kalojë. Ku e kisha fjalën? Hë, veç kësaj, nga kjo ngjarje pritet një acarim i marrëdhënieve me Austrinë, kurse përkundrazi, një afrim me Rusinë. Mbrëmë, në pritje, ambasadori rus mezi e mbante gëzimin.

Mark-Alemit iu kujtua fytyra e tmerruar e djalit të konsullit austriak në darkë. O Zot, të gjitha qenkan të vërteta, tha me vete. Megjithatë fqinjit i pëshpëriti:

— E ç'punë ka Rusia me ato rapsodi të shkreta?

— Ç'punë ka Rusia? Hm, edhe unë e bëra këtë pyetje, por qenkan më të thella punët, pëllumbth. S'janë vetëm punë vjershash e zbavitjesh, siç mund të duken në vështtrimin e parë. Zatën, po të ishin ashtu, as që do të denjonte të merrej sovrani i madh me to.

Pra, punët qenkan të thella shumë. Kanë lidhje me vendosje e zhvendosje popujsh në Ballkan, me meritë midis popullsisë sllave e josllave, siç janë shqiptarët, me një fjalë, kanë lidhje të drejtpërdrejtë me hartën e Ballkanit. Sepse eposi, siç ta thashë, këndohet në dy gjuhë: shqip dhe sllavisht, kështu që ka lidhje të drejtpërdrejtë me çështje kufijsh etnikë brendapërbrenda perandorisë. Kështu thashë edhe unë në fillim: hyn këtu Austria, e aq më tepër Rusia, por ja që hykëshin edhe njëra, edhe tjetra. Austria mbron popujt josllavë, rusia përkundrazi, baba Cari, siç e quajnë sllavët mbretin rus, ndërhyr vazhdimisht te sulltani ynë për gjendjen e sllavëve. Kudo ka njerëzit e vet që e njoftojnë për gjithçka. Kurse ai epos paska lidhje pikërisht me të gjitha këto. Thonë se rapsodët shqiptarë i bënë copë e çikë atje te Qyprillinjtë, bashkë me veglat e tyre muzikore. Ti prapë ndihesh keq?

Mark-Alemi kishte mbyllur sytë përgjysmë.

— Mos ki frikë. Do të kalojë. Kam vuajtur njëherë edhe unë nga kjo. Kështu janë

punët, pëllumbth, përherë më të thella se ç'duken. Ne këtu kujtojmë se dimë diçka, kurse në të vërtetë nuk dimë veçse ca ëndrra, ca mjegulla...

Ai vazhdoi të fliste edhe për njëfarë kohe, pastaj e folura e tij sa vinte bëhej më e ulët, gjersa përfundoi në një pëshpërimë me vetveten. Mark-Alemit s'i hiqeshin nga mendja ato që dëgjoji. Ah, sikur ta kishte zhdukur atë ëndërr qysh atëherë, në Seleksionim, si nepërkën që i shtypet koka sa është e vogël. Mirëpo ai e kishte lënë të ikte, të rrëshqiste dosje më dosje e zyrë më zyrë, duke u rritur e duke mbledhur helm, gjersa kishte përfunduar në kryeëndërr. Pendimi po e pickonte pa mëshirë. Herë-herë përpiquej ta qetësonte veten: ndoshta ëndrra do të gjente rrugët për të arritur atje ku duhej, përderisa kaq klane të fuqishme, madje shtete të tëra e ndiqnin hap pas hapi rrugëtimin e saj. Veç kësaj, edhe sikur ëndrra të qe zhdukur vërtet, a nuk mund të... fabrikohej një tjetër? Veziri ia kishte thënë pothuajse hapur ç'flitej për ëndrrat, madje kryeëndrrat e rreme. Jo, më mirë që ai nuk

qe përzier në këtë histori, njëqind herë më mirë. Mund të bëheshin hetime të imëta më vonë, të gjendej që ai e kishte zhdukur dëshminë, dhe ndëshkimi (që edhe kështu, për shkak të moszbërthimit të ëndrrës, e trembte) të binte i tmerrshëm jo vetëm mbi të, por mbi gjithë familjen. Kjo ishte ndoshta edhe arsyeja që Veziri nuk i kishte dhënë udhëzime të qarta se ç'duhej të bënte. Siç dukej, edhe ai lëkundej, s'e dinte as vetë nëse ishte mirë apo keq të veprohej ashtu. Oh, rënkoi me vete Mark-Alemi. Ç'm'u desh mua kjo punë e mallkuar.

— Sot priten lavdërimet zyrtare, – dëgjoji zërin e fqinjit.

— Lavdërimet? Për çfarë?

— Si për çfarë? Për ëndrrën që u bë shkaktare e të gjithave. Sa i hutuar që je, Mark-Alem. Për çfarë po flisnim gjer tani?

— Ah, po, po... – ia bëri tjetri.

— Po nejse, ke të drejtë. S'je mirë nga shëndeti sot. Nejse... Seleksionuesit u lavdëruan që në mëngjes. Me siguri, janë lavdëruar edhe gjithë degët e tjera, duke nisur nga Grumbullimi, e ndoshta është

nisur lavdërimi zyrtar bashkë me shpërblimin edhe për atë perimeshitësin. Vetëm për një gjë po vras mendjen e nuk arrij ta kuptoj dot: përse Interpretimit poi vonon lavdërimi?

— Po i vonon?

— A nuk të fola për njëfarë hutimi që ndihej qysh në mëngjes? Ja pra, me sa duket, ky qenka shkaku; vonesa e lavdërimit.

— E pse vallë? — pyeti Mark-Alemi.

— Ku mund ta dish? — tha fqinji. — Kam një copë herë që po e vë re shefin. Është i shqetësuar. A s'të duket edhe ty ashtu?

— Po, — ia bëri Mark-Alemi.

— Në të vërtetë ka të drejtë. Në qoftë se është puna për lavdërime, Interpretimi e meriton përpara të gjithëve. Veç në qoftë se...

— Çfarë në qoftë se...

— Veç në qoftë se ka dhënë zbërthim të gabuar.

— Po atëherë si është e mundur që ëndrra të jetë rizbërthyer drejt? Pas Interpretimit s'ka tjetër degë që të merret me këtë punë.

Bashëndërrorët merren vetëm me zgjedhje, apo jo?

— Ke të drejtë, — tha fqinji, disi i habitur për gjallërimin e papritur të tjetrit. — Vërtet, një gjë e tillë është vështirë të mendohet. Por ama edhe vonesa e lavdërimit nuk shpjegohet kurrsesi.

Një copë herë të dy u morën me dosjet. As njëri as tjetri nuk lexonin asgjë. Sikur ta dinte ai që unë jam nga Qyprillinjtë! mendonte Mark-Alemi. Megjithëse një ditë, herët ose vonë, do të mësonte, ashtu si shefi, që e dinte me siguri, ndonëse nuk jepte asnjë shenjë, madje as sot, që fatkeqësia e Qyprillinjve ishte bisedë e ditës. Por sot ai ndoshta kishte brengat e veta. Më vonë, me siguri, do ta shikonin ndryshe, në mos do ta hiqnin fare nga kjo punë.

— Shefin po e thërresin përsëri, — pëshpëriti fqinji. — Ai është bërë baltë në fytyrë, e shikon?

— E shikoj, — tha Mark-Alemi.

— E thashë unë. S'ishte shenjë e mirë kjo që s'po vinte lavdërimi. Tani është e qartë

që lavdërim s'ka për të pasur, tani gjithë puna është që të mos ketë...

— Çfarë? — pyeti Mark-Alemi me një fije zëri.

— Gjithë puna është që të mos ketë ndonjë dënim.

— A thua? Po përse... përse? — Një fije shprese nisi të përpëlitej dobët përbrenda Mark-Alemit. Por ishte aq e zbehtë, saqë dukej se do të fikej në çast.

— Ku ta dish përse, — u përgjigj fqinji. — asgjë s'merret vesh. S'thoshin kot të parët: dielli ka shi dhe shiu ka diell...

— Si? Si? — pyeti Mark-Alemi.

Tjetri e vështroi qortueshëm, si t'i thoshte: pak më parë rrije si squlls, që kur u këndelle kështu?

Ndihej menjëherë që ai po bëhej nervoz. Mendimi se diçka po ndodhte por ai s'arrinte ta merrte vesh, ishte, siç duket, i papranueshëm për të. Koka e tij kthehej me lëvizje të padurueshme herë nga dera e brendshme nëpër të cilën qe larguar shefi, herë nga dera tjetër.

— Diçka po ndodh. Kjo as që vihet në dyshim. E tmerrshme, e tmerrshme – murmuriste.

Kaq hapur e tregonte padurimin, saqë nuk kuptohej nëse ishte e tmerrshme ajo që po ndodhte, apo që ai s’arrinte ta merrte dot vesh.

Asnjëherë Mark-Alemi s’kishte dëshiruar kaq shumë që fjalët e fqinjit të ishin të vërteta. Ai, që ishte dredhur më parë nga çdo bisedë që fillonte me fjalët “e dëgjuat, diçka po ndodh”, tani lutej nga thellësia e shpirtit që diçka të ndodhte vërtet. Në qoftë se lavdërimi për ëndrrën e mallkuar po vononte, në qoftë se, përkundrazi, pritej një dënim për të, do të thoshte se diçka kishte ndryshuar orët e fundit... Mark-Alemi e ndërpreu fillin e hamendjeve të lumtura nga një frikë bestypte, se, po t’i mendonte, do t’i prishte ato. Veç kësaj, ishte kaq e pabesueshme një mrekulli e tillë.

— Po kjo tani bën “mu”, duhet të jesh i verbër që të mos e shikosh, – murmuriti fqinji me një vërshëllimë në zë, gati me

zemërim, sikur Mark-Alemi të ishte ai që kundërshtonte dyshimet e tij.

Aty-këtu nëpër tryeza njerëzit pëshpëritnin me njëri-tjetrin vërtet, kurse ata që punonin pranë dritareve zgjatnin kryet për të parë përjashta. Siç duket, diçka nga ajo që po ndodhte kishte arritur të depërtonte gjer këtu.

Mark-Alemit i erdhën ndër mend karrocat me “Q”-në përsipër, që endeshin si të çmendura nëpër natë, dhe përherë të parë besoi vërtet se diçka mund të kishte ndodhur përnjëmend. Veziri s’kishte qëndruar duarkryq. Ajo dalje e tij e furishme nga dhoma, kur gjithçka kishte marrë fund, ngjitja si somnambul shkallëve, s’kishin qenë kot. Pastaj, karroca që u nis diku nëpër natë, karrocat e tjera që ai me t’ëmën ndeshën nëpër terr dhe që shkonin ose ktheheshin për kushedi nga. O Zot, sikur të ishte e vërtetë!

— Jo, smundem më, — tha fqinji përbri tij.
— Do të shkoj të marr vesh ç’bëhet. Po më kërkuan, thuaju që kam zbritur në Arkiv.

Pa e zgjatur më, me hapa të lehtë për të mos tërhequr vëmendjen, ai rrëshqiti si hije drejt daljes. Ndërsa e ndiqte me sy, Mark-Alemi ndjeu një valë gëzimi. Së paku, së shpejti do të merrte vesh diçka.

Njëfarë kohe e kaloi me sytë mbi dosje, pa lexuar, natyrisht, asgjë. Padurimi për të dëgjuar sa më shpejt të rejat gërshetohej me një farë kënaqësie që fqinji po vonohej, shenjë e sigurt kjo se lajmet do të ishin më të plota. Mark-Alemi bënte një përpjekje mbinjerëzore të brendshme për të frenuar lindjen e një shprese më të madhe se ç'duhej. E ndiente se një zhgënjim i ri do ta dërrmonte krejt.

Tani jo vetëm ata që i kishin tryezat pranë dritareve kthenin qafat përherë e më dendur për të parë përjashta, por, gjë e pangjarë kurrë në këtë sallë, nëpunës të tjerë, nga tryezat fqinje, u afroheshin dritareve për të njëjtin qëllim. Me të vërtetë, po ndodhte diçka e jashtëzakonshme. Sytë e Mark-Alemit herë ktheheshin andej, herë nga dera, prej nga priste të shfaqej fqinji i tij. Mos vallë sovrani e kishte kthyer ëndr-

rën e zgjedhur, ashtu si nusen e pander-
shme që e kthejnë në mëngjesin e nesërm?

Lavire, e shau me vete kryeëndrrën. E
pësove edhe vetë më në fund, po ç'e do,
hëngre koka njerëzish.

Kurrsesi nuk donte të përkëdhelte shpre-
sa të parakohshme, por ajo që po ndodhte
ishte vërtet e papërfytyrueshme. Jo vetëm
nga tryezat pranë dritareve, por nga mesi i
sallës, madje nga fundi i saj, njerëzit nisën
të lëviznin. Po u afroheshin dritareve ata që
nuk guxonin të luanin kurrë nga vendi i
tyre, që do të besojë se ishin pjesë e
tryezave, që jo vetëm s'kishin menduar se
mund të afroheshin te qelqet për të
vështruar përjashta për kureshtje, por që
me siguri as që u vente ndërmend se salla e
tyre kishte dritare.

Mark-Alemit iu duk se gjithë trupi po i
hante nga padurimi. Duroi sa duroi dhe
pastaj edhe ai bëri atë që një orë përpara do
t'i dukej e çmendur: eci mes për mes sallës,
për t'iu afruar njërës prej dritareve të mëd-
ha.

Zemra nuk do t'i rrihte me shqetësueshëm po t'i afrohej një humnere. Madje ndriçimi i ditës që vinte së jashtmi, ishte i atij lloji. Aty-këtu nëpunësit, me bërryla të mbështetur mbi pezule, vështrojnë poshtë.

Njëri prej tyre e pa një grimë si me habi, pastaj pëshpëriti:

— Atje poshtë, në oborr, a nuk e sheh?

Tjetri nuk iu përgjigj.

— Ç'është? — tha Mark-Alemi me pëshpërimë.

Mark-Alemi vështroi poshtë në drejtimin që tregonin sytë e tjetrit. Për herë të parë po e merrte vesh që këto dritare binin në një nga oborret e brendshme të Pallatit të Ëndrrave. Në oborr kishte ushtarë. Që lart ata dukeshin të shtypur, por kaskat e tyre shndritnin çuditërisht.

— Ushtarë, — tha Mark-Alemi.

— Pse vallë? — pyeti Mark-Alemi pas pak, por tjetri ndërkaq kishte ikur.

Mark-Alemi vështronte poshtë ushtarët që dukeshin si prej plumbi. Mendimet i kishte të mpira. Prapë iu kujtuan karrocet me “Q”-në gdhendur sipër, të cilat përherë i

sillnin në përfytyrim diçka nga qyqja, pikërisht për shkak të shkronjës “Q”, me të cilën fillonte fjala qyqe. Tani, ngaqë e kishte kokën të turbullt, i dukej gati e natyrshme që ato t’i vinin në kujtesë herë si karroca, herë si qyqe që fluturonin nëpër bunacë.

— Çështë? – dëgjoi zërin e dikujt midis një frymëmarrje të rëndë.

— Atje poshtë, në oborr, a nuk e sheh? – u përgjigj Mark-Alemi.

Frymëmarrja e tjetrit dukej se do t’i vishte në çast qelqet e ngrirë. Mark-Alemi s’e kup-toi sa qëndroi ashtu. Të ftohtët që vinte nga dritarja e solli në vete. U kthye me hapa të ngadaltë te vendi i tij. Fqinji ishte atje.

— Ku ishe? – pyeti ai. – Kam qëkur që të pres.

Mark-Alemi bëri me kokë nga dritaret.

— Marrëzira, – ia bëri tjetri. – Ç’mund të marrësh vesh që andej? Dëgjo këtu, kam lajme të hatashme: Thonë se gati gjysma e kryeëndrrorëve është arrestuar.

— A?

— Prit, ka edhe më. Flitet se arrestime do të ketë edhe në Interpretim. Duke nisur nga shefi.

Mark-Alemi mezi u gëlltit.

— Oborri është plot me ushtarë, – murmuriti ai. – Prit, ata janë për tjetër gjë. Flitet se do të arrestohen një pjesë e drejtuesve të Tabirit.

— O Perëndi, po kjo ç'do të thotë?

— Qyprillinjtë e dhanë kundërgoditjen. Ç'është e vërteta pritej kjo.

— Q'kundërgoditje? – belbëzoi Mark-Alemi. – Si? Qysh? Kundër kujt?

— Prit, sa i padurueshëm që je! Tani do të t'i tregoj të gjitha. Vetëm afroje pak kokën. Ndryshe, do të përfundojmë edhe ne bashkë me ata. Tabir Saraji është i gjithi si në ethe. Mbrëmë natën, ose më mirë, ndaj të gdhirë ka ndodhur diçka e ububushme.

Karrocat në formë qyqeje, mendoj Mark-Alemi. Kishte edhe një zog që quhej kështu, “kali i qyqes”.

— Pra, pasi pësuan goditjen, Qyprillinjtë, siç duket, s'ndenjnë duarkryq. Nuk i thonë kot fjalës: unazat ranë, por gishtat janë. Dhe

merret me mend se ç'gishta e ç'duar të gjata kanë Qyprillinjtë. Diçka, pra, kanë bërë gjatë natës, kanë ndërmarrë diçka të shpejtë, që as unë, as ti dhe asnjëri s'mund ta dijë, së paku tani për tani. Ndaj të gdhirë, me sa duket, kanë mundur të japin edhe ata goditjen e tyre. Por, siç të thashë, e gjithë kjo është mbuluar me mister. Ka ndodhur një ndërrim goditjesh, një ndeshje e tmerrshme, por e shurdhër, në thellësitë, në themelet e shtetit. Prej saj ne kemi ndier vetëm lëkundjen e jashtme, ashtu siç ndodh në një tërmet, qendra e të cilit është shumë-shumë e thellë. Pra, brenda natës paska ndodhur kjo përplasje e lemerishme midis dy grupesh kundërshtarë, apo forcash drejtpeshuese, merre si ta duash, brenda shtetit. Prej saj kryeqyteti është krejt i mpirë, sikur t'i ketë rënë pika, dhe askush s'di asgjë të qartë, madje as ne që jemi këtu dhe ku zë fill ky mister.

Mark-Alemit i erdhi të thoshte se edhe ai e kishte kaluar dy herë nëpër duar atë ëndrën e mallkuar, por iu desh të mendohej vetëm një grimë që kjo t'i dukej një go-

marëri. Njëpër mend i vinin gishtat e gjatë të Vezirit në atë drekën e paharrueshme, dhe unazat që vetëtinin përzishëm në to. Një Zot e dinte ç'unaza kishin mbajtur Qyprillinjtë, një pjesë të varrosura qyshkur bashkë me gishtat nën tokë.

— Ende pa gdhirë mirë janë parë karrocat e ambasadorëve që rendin drejt Ministrisë së Jashtme, apo ktheheshin që andej, — vazhdonte fqinji me një zë të njëtrajtshëm. — Por kjo s'ishte e gjitha. Janë përzier, thonë, në këtë histori bankat kryesore të perandorisë, si dhe sipërmarrjet e mëdha të minierave të bakrit. Madje janë hapur fjalë për zhvleftësimin e monedhës.

— Shih, shih! — ia bëri Mark-Alemi.

— Kështu janë punët, krejt të ngatërruara dhe fare ndryshe nga ç'duken në sipërfaqe. Puse të thella e të stërthella. Kurse ne, siç të kam thënë edhe një ditë, s'dimë veç ca ëndrra, ca mjegulla...

Gjithë ajo ditë kaloi e shqetësuar në Pallatin e Ëndrrave. Pak pas mesditës shefi i Interpretimit u arrestua vërtet, si dhe një pjesë e drejtuesve të Tabirit. Gjithë mbasditen u pritën ndalime të tjera. Por gjer në mbrëmje nuk ndodhi gjë.

Mark-Alemi u kthye në shtëpi në një gjendje padurimi për t'i treguar nënës gjithçka. Ja tha me radhë të gjitha, i habitur paksa që nuk arrinte të zgjonte në sytë e saj gëzimin e pritur.

Dërguan një njeri në shtëpinë e Vezirit, me shpresë se do t'u sillte ndonjë lajm të mirë për Kurtin, por njeriu u kthye pa lajme.

Megjithëse ishte pa gjumë, Mark-Alemi nuk arriti të flinte dot. Njëherë që iu duk se dremiti, u përmend në çast nga një zhurmë e largët. U ngrit, u afrua te dritarja, po nuk arrinte të kuptonte se ç'po ndodhte. Pastaj dalloj një kuqëlim të zbehtë në largësi dhe për një grimë mendoi: Mos po digjet Pallati i Ëndrrave? Po aty për aty e kuptoi se zjarri

ishte në tjetër drejtim. Ra prapë në shtrat, ku u përpëliti një kohë të gjatë.

S'ishte gdhirë ende mirë kur u ngrit, u rrua me kujdes dhe më herët se zakonisht u bë gati për të shkuar në Tabir Saraj.

Afrimi i pranverës

Ajo që ndodhi atë natë nuk u mor vesh kurrë. Mjegulla vazhdoi të mbështillte jo vetëm hollësitë, por edhe thelbin e ngjarjes, madje, sa më tepër që kalonin ditët, aq më e dendur ajo bëhej.

Gjatë gjithë javës në Pallatin e Ëndrrave vazhduan arrestimet. Goditja ra kryesisht mbi bashëndërrorët. Ata që i shpëtuan burgut, u hoqën megjithatë nga Bashëndërra dhe u çuan në Seleksionim, në Grumbullim e disa në Kopisteri. Kurse nga Seleksionimi dhe Interpretimi nisën të zgjidhnin njerëzit për të mbushur sallat e braktisura të sektorit të goditur. Mark-Alemi ishte ndër të parët që u zgjodh për atje. Dy ditë më vonë, pa e mbledhur ende veten nga ky ndryshim, e thirrën në drejtori (një pjesë e zyrave të së cilës burgimet i kishin boshatisur gjithashtu), për t'i njoftuar emërimin e tij si shef i kryeëndërrorëve.

Mark-Alemi ishte krejt i befasuar. Askujt nuk mund t'i shkonte ndër mend një kërcim i tillë në karrierë. Ndihej se Qyprillinjtë përpiqeshin të fitonin kohën e humbur.

Megjithatë nga Kurti s'kishte asnjë lajm. Veziri ishte vazhdimisht i zënë. Mark-Alemi nuk arrinte ta kuptonte dot se si ai, që kishte mundur të trondiste themelet e shtetit, s'arrinte dot të lironte nga burgu vëllanë e vet. Por ndoshta s'ka arsye të ngutet, mendonte Mark-Alemi. Ndoshta e dinte se është më mirë kështu.

Mark-Alemi vetë që i mbytur në punë dhe nuk i mbetej shumë kohë për t'u menduar. Dega duhej rindërtuar nga e para. Dosjet e pashqyrtuara zinin njëra-tjetrën. Kurse e premtja, dita e dërgimit të kryeëndrrës te sovrani, vinte aq shpejt.

Mark-Alemi ishte bërë më i zymtë dhe më i paafrueshëm. Megjithëse bënte një përpjekje mbinjerëzore për të mbetur ai që kishte qenë, e ndiente se në krejt qenien e tij, në të folurën, madje në mënyrën e ecjes, diçka po ndryshonte. Po merrte pamjen e

njerëzve që nuk i kishte dashur më tepër në jetën e vet, atë të zyrtarëve të lartë.

Në të vërtetë, sa më tepër që kalonin ditët në punën e re, aq më shumë bëhej i ndërgjegjshëm se ç'post të rëndësishëm zinte ai në Pallatin e Ëndrrave. Tani karroca e tij, me dyert dhe pupenë e ngjyer në të kaltër të zbehtë, e priste çdo ditë përjashta, dhe ai e ndiente se jo vetëm karroca, por vetë prania e tij shpërndante kudo rreth e rrotull nderim, heshtje dhe frikë. I vinte të nënqeshte me shpoti për këtë, sepse vërtet kishte qenë e papërfytyrueshme që pikërisht ai që më shumë se kushdo ishte mundur nga misteri dhe hija e rëndë që shpërndanin zyrat shtetëtare, tani ishte bërë vet i tillë, që të ndillte frikë e mister. Po ndoshta ishte e natyrshme kjo, mendonte nganjëherë. Ndoshta pikërisht ngaqë kishte qenë më i ndjeshëm se të gjithë ndaj veprimit të tyre, kishte shtresuar në vetvete aq shumë hije e frikë, saqë tani i rrezatonte me shumicë përreth.

I zhytur në punë nuk e kishte vërejtur se dimri kishte nisur të zbutej. Pallati i Ëndr-

rave punonte ditë e natë. Si një nga drejtuesit kryesorë të tij, Mark-Alemi lexonte çdo mëngjes kumtesën e veçantë tepër të fshtë të ditës. Pas vrasjes së rapsodëve, në Shqipëri kishte pagjumësi të ndjeshme. Shkalla e gjumësisë së popujve të tjerë ndryshonte sipas ngjarjeve që kishin ndodhur në trojet e tyre, kurse për pagjumësinë e Shqipërisë po përgatitej një njoftim i veçantë. Shitësi i perimeve, ai që kishte dërguar ëndrrën fatale, kishte ditë që mbahej në një nga dhomat e veçimit, për të dhënë shpjegimet e nevojshme. Procesverbali i tij kishte arritur qysh tani mbi katërqind faqe. Në përgjithësi pritej një stinë me gjumë të shqetësuar dhe me përqindjen e rritur të maktheve.

Mark-Alemit i qe bërë zakon të fërkonte sytë një kohë të gjatë, sikur cipa që ata zinin gjatë leximit mezi të shqitej.

Një mbasdite vonë, kur u kthye si zakonisht nga puna në shtëpi, pa fytyrën e Lokes, të bardhë si gëlqerja. Zbrazëtia e njohur, e vjetër e ankthit, e harruar paksa prej disa

javësh, u krijua aty për aty midis lukthit dhe mushkërive.

— Ç'është? — tha me zë fare të ulët. — Kurti?

Lokja bëri “po” me kokë.

— Domethënë nuk e lirojnë, — murmuriti ai. — Sa vjet?

Sytë, që nga njomja dukej sikur do të shpërbëheshin, mbetën të mjerë mbi fytyrën e Lokes.

— Sa vjet burg, po të pyes, — tha Mark-Alemi, por ajo prapë nuk u përgjigj. Vetëm sytë e saj vështronin po aq pa shpresë si më parë. Ai e kapi për supesh, e shkundi me egërsi, nisi të gulçonte dhe vetë, ndërsa po e kuptonte dalngadalë atë që kishte ndodhur. Kurti që dënuar me vdekje. Lajmi i prerjes së kokës së tij porsa kishte mbërritur.

Me orë të tëra u mbyll në dhomën e vet, ndërsa nëna qante vetëm, në një dhomë të mënjanuar të katit të dytë. Si është e mundur, thoshte herë pas here me vete. Si ishte vallë e mundur që pikërisht kur lirimi i tij dukej çështje ditësh, ai që dënuar me vdekje, madje ishte prerë me ngut. Mark-

Alemi shtrëngonte tëmthat me duar. Domethënë se kundërgoditja e Qyprillinjve, rifuqizimi i tyre, karriera e tij marra-mendëse nuk ishin veçse një gënjim, një provë dinake, e bërë ndoshta me qëllim për të cytur një goditje të re. Po tani atij aq i bënte. Le të goditnin, madje sa më shpejt, sa më mizorisht, që të merrte fund njëherë e mirë kjo histori.

Në mëngjesin e ditës tjetër, dyllë i verdhë në fytyrë, ai shkoi në Tabir Saraj, me ndërgjegjen e plotë se do t'i njoftonin shkarkimin nga posti, për ta çuar prapë aty ku punonte më parë, në Interpretim, ndoshta në Seleksionim. Mirëpo vartësit e tij e pritën me të njëjtin nderim si gjithmonë, madje fytyra e tij e verdhë i bënte ata edhe më të druajtur. Ndërsa i zgjatnin shkresat e ndryshme, ai përpiquej të hetonte se mos në sytë apo në fjalët e tyre kishte diçka prej loje, dhe kur u bind se s'kishte një gjë të tillë, u qetësua disi. Mirëpo qetësimi ishte i shkurtër. Mendimi se, edhe sikur të qe marrë vendimi për shkarkimin e tij, vartësit nuk mund ta dinin aq shpejt, ia

ripërtëriu ankthin. Gjetei një shkaku për të shkuar te drejtori i përgjithshëm dhe, kur i thanë se drejtori s'kishte shkuar atë ditë në punë, ngaqë ishte i sëmurë, kjo gati-gati iu duk si një pjesë e lojës.

Ankthi vazhdoi disa ditë, gjersa një mëngjes herët (kishte vënë re se gjithçka ndodhte atëherë kur e prisje më pak) drejtorii përgjithshëm e thirri në zyrë. Më në fund, tha me vete, duke u ngritur. Për çudi, nuk ndjeu tronditje. Më tepër ishte një shurdhëri, e ndërprerë nga kumbimi i hapave të tij. Fytyra e drejtorit kishte një ngazëllim të rëndë. Natyrisht, mendoi Mark-Alemi, shkarkohet nga posti një Qyprilli. Në familjen e tyre edhe ngritja, edhe ulja e kishin brenda tyre hijen kremtoare. Ai nuk po i dëgjonte fjalët e drejtorit. Në fund të fundit, as që i duhej. Donte të dilte sa më parë nga kjo zyrë, të shkonte në degën ku do ta caktonin, në Seleksionim, apo në Shkruesi dhe të zinte vendin e vet të humbët midis qindra nëpunësve të panjohur. Njëherë deshi ta ndërpriste drejtorin. Përse s'po i binte shkurt, pa iu sjellë rrotull, ai s'kishte nevojë

për një hyrje kaq të gjatë. Mirëpo edhe drejtorit ia kishte ënda, me sa duket, të luante me të si macja me miun. Kush mund ta dinte, ndoshta ishte i gëzuar që po e hiqte qafe këtë pinjoll të Qyprillinjve. Ndoshta kishte menduar se rrezikonte edhe postin e tij. Madje sikur tha diçka pikërisht për këtë gjë. Mark-Alemi rrudhi ballin. Ishte e mundur vallë që t'ia thoshte kaq hapur, se ai Mark-Alemi... duke përfituar nga shëndeti i dobët i drejtorit... t'i zinte vendin... domethënë kishte ëndërruar t'i zinte vendin...? Madje cinizmi po shkonte edhe më tej, saqë Mark-Alemi s'po u besonte veshëve: drejtori po i thoshte “urime!”. Pse të mos mahitesh, tha ai me vete, dhe pak më pas mendoi: kjo është për të luajtur mendsh.

— Mark-Alem, ju nuk ndiheni mirë? – e pyeti drejtori me zë të butë.

— Unë ju dëgjoj, zotëri, – tha ftohtë Mark-Alemi.

Tani ishte radha e drejtorit ta shikonte krejt i habitur. Ai buzëqeshi druajtur.

— Të them të drejtën, s'ma rrokte dot mendja se një lajm të tillë ju do ta prisnit kështu...

— Çfarë? – tha Mark-Alemi me po atë ftohtësi.

Drejtori hapi krahët.

— Natyrisht, është e drejta e secilit t'i presë në mënyrën e vet lajme të tilla, aq më tepër që ju, duke qenë nga familja e famshme kryeministeriale...

— Ju mund t'i binit më shkurt gjithë kësaj, – tha Mark-Alemi, duke ndier se balli po i mbulohej me djersë të ftohta.

Drejtori e vështronte me ca sy të shqyer.

— Më duket se u shpreha qartë, – tha ai me zë të ulët. – Dhe, të them të drejtën, nuk e kuptoj dot se si mund të ndodhë që të thërres një njeri në zyrën time për t'i njof-tuar...

Mark-Alemit po i uturonin veshët. Ajo që dëgjonte ishte gjithsesi e pabesueshme. Pjesë-pjesë, ndonëse me vështirësi, ajo arrinte të ngjiste në ndërgjegjen e tij. Ishin shqiptuar vërtet fjalët “emërim”, “shëndet i dobët”, “zëvendësimi drejtorit”, “postit i

drejtorit”, por të gjitha këto ishin përdorur në një kah tjetër. Kishte gati një të katërt ore që drejtori i përgjithshëm i Tabir Sarajit po i shpjegonte Mark-Alemit se ai, pa u çemruar nga posti i shefit të Bashëndrrës, po emërohej gjithashtu, dhe kjo me udhëzim të drejtpërdrejtë nga lart, zëvendësdrejtor i parë i Pallatit të Ëndrrave, pra zëvendës i drejtpërdrejtë i atij, drejtorit të përgjithshëm, i cili, për arsye shëndetësore, që Mark-Alemi e dinte mirë, do të mungonte shpesh në krye të punës.

Duke përsëritur ngadalshëm të gjitha këto me një mënyrë të tillë sikur t’i thoshte tjetrit se ç’kishte këtu për t’u pritur me këmbët e para, drejtori i përgjithshëm vazhdonte ta vështronte Mark-Alemin me habinë e mëparshme, midis së cilës ndihej tani njëfarë dyshimi.

Mark-Alemi fërkoj sytë dhe, pa e hequr dorën prej tyre, tha me zë të ulët:

— Më falni, ju lutem, unë sot vërtet s’e ndiej veten mirë! Më falni!

— S’ka gjë, s’ka gjë, Mark-Alem, – tha drejtori. – Të them të drejtën, m’u duke pak

i lodhur qysh në fillim. Duhet të kujdesesh për veten, sidomos tani që ke kaq shumë punë. Ja, unë vetë kam qenë i pakujdesshëm dhe tani po i paguaj të gjitha. Urime edhe njëherë! Urime nga zemra! Me hajr!

Në ditët që erdhën më pas, ai e kujtonte ndodhinë te drejtori, me një vuajtje gati trupore. Punët e tij u shtuan edhe më tepër. Drejtori i përgjithshëm mungonte vërtet shpesh e më shpesh nga sëmundja, dhe Mark-Alemit i duhej me ditë të tëra ta zëvendësonte në zyrën e tij. I zhytur në punët e shumta, ai qe bërë edhe më i zymtë. Makina e frikshme, që në të vërtetë e drejtonte tani ai, punonte ditë e natë. Vetëm tani Mark-Alemi arrinte të kapte përmasat e vërteta të Tabir Sarajit. Dinjitarë të lartë të shtetit hynin me druajtje në zyrën e tij. Vetë zëvendësministri i Brendshëm, me të cilin Mark-Alemit i qëllonte të kishte punë shpesh, tregohej i kujdesshëm që të mosi priste kurrë fjalën. Në sytë e tij, ashtu si në sytë e zyrtarëve të tjerë, midis buzëqeshjes së mirësjelljes kishte përherë një pikë të

ngrirë. Prej asaj pike vinte përherë e njëjta pyetje: a ka ndonjë ëndërr për ne? Sepse mund të ishin të fortë e të nderuar në jetë, me poste të larta e lidhje të fuqishme, por kjo s'mjaftonte aspak. Përveç asaj që ishin në jetë, kishte rëndësi si ishin në ëndrrat e të tjerëve, në ç'karroca misterioze ecnin atje, me ç'vula apo shenja të pakuptueshme përsipër.

Çdo mëngjes, kur i sillnin raportin e ditës së djeshme, Mark-Alemi kishte përshtypjen se në njëfarë mënyre kishte në duar natën që porsa kishte mbaruar, të miliona njerëzve. Dhe ai që kishte në duar terrin e njerëzve, kishte pa dyshim një nga pushtetet më të mëdha. Çdo ditë e më tepër Mark-Alemi bëhej i ndërgjegjshëm për këtë.

Një ditë, ashtu papritur, u ngrit nga tryeza e punës dhe me hapa të ngadaltë zbriti poshtë në Arkiv. Ishte po ajo erë e rëndë e qymyrgurit, si atëherë. Nëpunësit rrinin përpara tij si hije, të gatshëm për t'i shërbyer. Kërkoj dosjen e kryeëndrrave të muajve të fundit dhe, kur ia sollën, pasi u tha nëpunësve ta linin të qetë, nisi ta shfle-

tonte ngadalë. Gishtat e tij përherë e më tepër e jepnin tronditjen, ndërsa kthente fletët. Rrahjet e zemrës ishin të ngadalta krejt. Në krye të fletëve, nga e djathta, ishin datat dhe shënimet e tjera të marrjes në dorëzim. E premtja e fundit e dhjetorit. E para e janarit. E dyta e janarit. Ah, ja më në fund ajo që kërkonte, kryeëndrra fatale që e kishte çuar ungjin e tij në varr, kurse atë në postin e drejtuesit të Tabirit. E lexoi me vështirësi, sikur sytë t'i kishte të lidhur me ca fasha të bardha që e kalonin dritën copa-copa. Ishte pikërisht ajo ëndrra e perimeshitësit kryeqytetas, që ai e kishte kaluar dy herë nëpër duar dhe për afërsisht me atë zbërthim që ai e dinte: Ura – Qypria – Qyprillinjtë. Vegla muzikore – eposi shqiptar. Demi i kuqërremtë, që, i nxitur prej saj, do të sulmonte shtetin. O Zot, ia bëri ai me vete. I dinte fare mirë të gjitha këto, megjithatë, kur i pa të shkruara, u ngjethi i tëri. E mbylli dosjen dhe u largua me po ata hapa të ngadaltë.

Shumë të fshehta të lemerishme kishte mësuar qyshse ndodhej në krye të Tabirit,

megjithatë të fshehtën e asaj nate, goditjen e Qyprillinjve dhe kundërgoditjen e tyre, nuk e kishte marrë dot vesh.

Në dhomat e veçimit vazhdonte pyetja e shitësit të perimeve. Procesverbali i tij kishte kaluar të tetëqind faqet dhe ende ishte larg mbarimit. Një ditë e kërkoi t'ia sillnin dhe me orë të tëra u mor me të. Ishte hera e parë që shikonte një procesverbal të tillë. Qindra faqet ishin të mbushura me gjithfarë hollësish të jetës së përditshme të perimtarit. Atje ishin shënuar të gjitha pa përjashtim: llojet e perimeve e të bar-ishteve, lulëlakrat, specat, sallatat, lakrat, mbërritja e tyre, shkarkimi, freskia, firot e shkaktuara nga kalbja, koha e vyshkjes, grindja me katundarët për të gjitha këto, lëvizja e çmimeve, trillet e blerësve, bisedat e tyre, brengat shtëpiake që zbuloheshin nga ato, shtrëngesa ekonomike, sëmundjet e fshehta, meritë, krizat, krushqitë, gjithfarë thashethemesh të dëgjua gjysmagjysma, fraza pijanecësh të orëve të vona, fshe-sarësh, endacakësh, fjalë kalimtarësh të panjohur, të mbetura kushedi pse në

ndërgjegje, dhe prapë moria e barishteve, e spinaqeve, shija e tyre në fillim apo në mbarim të stinës, spërkatja me ujë për t'u ruajtur freskinë, kokëtrashësia e fshatarëve që i sillnin, grindjet për çmimet, për firot, bulëzat e ujit, vesa sipër sallatës, që rriste megjithatë peshën, trillet e amvisave, bisedat, thashethemet, gjithçka që fillonte nga e para dhe që dukej sikur s'do të kishte fund kurrë.

Kur Mark-Alemi e mbylli dosjen e trashë, iu duk se porsa ishte shkëputur nga një arë e pafundme gjithë gjelbërim e vesë, midis së cilës kurrsesi nuk të besohej se kishte qenë fshehur një nepërkë. Megjithatë, krahas lodhjes, ai pati një ndjesi freskie dhe, për çudi, edhe një farë keqardhjeje për shitësin, i cili, me sa dukej, as që e kishte kuptuar se ç'kishte shkaktuar me ëndrrën e vet. Por, para se të vinte puna te zbërthimi i saj, së cilës do ti kushtoheshin me siguri qindra fletë të tjera në procesverbal, dilte pyetja se a e kishte parë vërtet ai njeri atë ëndërr. Por, në fund të fundit, as kjo s'kishte ndonjë

rëndësi të madhe. Ç'ishte për t'u bërë, që bërë, dhe tani asgjë s'kthehej më mbrapsht.

Në ditët e mëvonshme Mark-Alemi as që u kujtua më për perimeshitësin. Po afronte ndërrimi i stinëve, një kohë plot trysni për Pallatin e Ëndrrave, dhe atij s'i mbetej kohë për vogëlsira. Dosjet vinin përherë e më të ngjeshura me probleme që kërkonin zgjidhje. Pagjumësia e Shqipërisë vazhdonte me përmasa të papara ndonjëherë. Ishte e vërtetë që nuk ishte detyrë e Pallatit të Ëndrrave qetësimi i saj, por megjithatë, përderisa gjendja mbetej e acaruar, prej Tabirit kërkohej një përpunim sa më i përkryer i dosjeve të gjumit të saj, që sa vende bëheshin më të holla. Dhe se mos ishte vetëm kjo. Disa ditë më parë drejtori i Bankës Qendrore Perandorake, në një takim të gjatë me Mark-Alemin i kishte shpjeguar rrezikun e ri të zhvleftësimit të monedhës, që mund t'i paraprinte një shtrëngese të re në ekonomi. Kjo do të thoshte që Pallati i Ëndrrave, pasi të merrte shënim për këtë, duhej të ishte pak më i kujdesshëm për ato ëndrra që kishin të bënin

me ekonominë dhe që Mark-Alemi, nga përvoja e tij e shkurtër në Seleksionim dhe Interpretim, e dinte se ishin me qindra nëpër dosje. Kurse zyra të tjera të rëndësishme të shtetit në mënyrë të tërthortë tërhiqnin vëmendjen për gjallërimin e mjediseve të intelektualëve hebrej dhe armenë (o Zot, mos kërkonin një plojë të re?), për njëfarë prirje mëvetësie të pashallëqeve të mëdha ndaj qendrës, dhe brenga e përhershme, tashmë e përsëritur qindra herë, për dobësimin e ndjenjave fetare te brezi i ri, brengë që dihej se vinte prej Sheh-ul-Islamit.

I përpirë nga gjithë këto, Mark-Alemi as që e vinte re afrimin e pranverës. Ajri që ngrohur disi, lejlekët po ktheheshin, por ai s'kishte parë ende asgjë.

Një mbasdite, pothuajse në të njëjtin vend dhe në po atë orë si atëherë, ai pa një arkëmort që po e nxirrnin heshturazi nga dhomat e veçimit. Shitësi i perimeve, mendoi pa kthyer kokën të pyeste, madje as të shikonte. Nën lëkundjet e karrocës iu kujtua edhe një herë pamja, por e hoqi mend-

jen sakaq andej. Nga qelqet e karrocës, nën ndriçimin e purpurt të fundit të ditës, dukej mugullimi i parë i barit në parqet ende të zhveshura.

Në shtëpi bisedohej për fejesën e tij. Kishte ardhur ungji i madh, guvernatori, që s'kishte qenë në kryeqytet qysh prej burgimit të Kurtit, bashkë me të shoqen dhe ca kushërinj të tjerë të afërt. Nëna i kishte sytë të avullt, thuase pranvera kishte mundur të arrinte gjer tek ajo. Mark-Alemi dëgjonte në heshtje fjalët e tyre, pa e pasur mendjen atje. I befasuar, sikur po bënte një zbulim, ai po mendonte se ishte njëzetetë vjeç. Qyshse kishte hyrë në Pallatin e Ëndrrave, atje ku koha rridhte sipas ligjeve të tjera, ai pothuajse e kishte harruar moshën e vet.

Duke marrë zemër nga heshtja e tij, ata nisën të flisnin më me gjallëri për vajzën. Nëntëmbëdhjetëvjeçe, me flokë të verdhë, siç i pëlqenin atij... Ata e sillnin bisedën me

shumë kujdes, si të kishin në duar një enë kristali. Mark-Alemi nuk tha as po, as jo. Në ditët e tjera, si për të mos e prishur atë ç'ka kishin arritur, nuk ia përmendën shpesh.

Përveç dy darkave të shtruara për ungjin e madh, java kaloi e qetë në shtëpinë e tyre. Erdhi gdhendësi i varreve të familjes për të treguar llojin e shkronjave, si dhe të zbukurimeve prej bronzi që do të viheshin mbi varrin eKurtit.

Një mbasdite ai mori nga biblioteka “Chronique”-n e familjes. Për herë të fundit e kishte shfletuar atë mëngjes të ftohtë, kur qe nisur për të hyrë si nëpunës i thjeshtë në Pallatin që tani e drejtonte. Ndërsa gishtat rrëshqisnin sipër fletëve, ende nuk po e kuptonte as vetë se ç'kërkonte të gjente në të. Pastaj e ndjeu se nuk kërkonte asgjë, kishte vetëm një ngut për të arritur fundin, atje ku fletët ishin të bardha... Ishte hera e parë që i kishte shkrepur mendimi të shtonte diçka në kronikën qindravjeçare. Për një kohë të gjatë qëndroi pa lëvizur sipër saj. Kishin ndodhur ngjarje të rëndësishme, lufta me Rusinë kishte mbaruar.

Greqia qe shkëputur nga perandoria, pjesa tjetër e Ballkanit ishte në turbullirë të pandërprerë. Kurse Shqipëria... Si një yllësi e largët, e ftohtë, ajo iu përhi prapë, duke iu mënjanuar, dhe ai pyeti veten se a e kapte vallë ç'kishte brenda saj. Dhe në qoftë se e kuptonte, kishte të drejtë të fliste për të... Ashtu qëndroi në mëdyshje ndërsa pena, përherë e më e rëndë i bëhej në dorë, gjersa më në fund preku letrën dhe në të, në vend të fjalës Shqipëri, shkroi "Atje". E pa atë ndajfolje që zëvendësonte emrin e atdheut dhe ndjeu befasi gjithë peshën e atij, që ndërgjegjja e tij e quajti aty për aty "trish-tim Qyprillinjsh", fjalë që nuk gjendej në asnjë gjuhë të botës.

Atje tani duhet të ketë rënë dëbora e parë... Nuk shtoi gjë tjetër, vetëm se e ngriti penën me forcë, thua se ajo do t'i mbetej e do t'i ngrinte aty si e zënë në kurth. Iu desh të kalonte turbullira e çastit për të shkruar pastaj fare shkurt, me fraza të ngjashme me stilin e kronikës, dënimin e Kurt Qyprillit me emërimin e atij vetë në krye të Pallatit të Ëndrrave. Pastaj pena i mbeti prapë në

dorë, ndërsa mendja i shkoi tek ai stërgjysh i largët me emrin Gjon, që shumë shekuj më parë, në një ditë dimri, merrte pjesë në ndërtimin e një ure, e bashkë me urën ndërtonte mbiemrin e vet. Në atë mbiemër, si në një kumt të fshehtë, qe paralajmëruar fati i Qyprillinjve nga brezi në brez. Që ura të qëndronte, në themelet e saj kishte kërkuar një pré. Kaq kohë kishte kaluar, megjithatë spërkatja e atij gjaku mbërrinte që larg, gjer tek ata. Që të qëndronte ura... Që të qëndronin Qyprillinjtë, ata që duhej të quheshin Urajt... Ndoshta pikërisht për këtë arsye, njëlloj si grekët e vjetër që, kur shoqëronin varganin mortor, i prisnin flokët e tyre, në mënyrë që shpirti i të vdekurit, në rast zemërimi të beftë, të mos i njihte dot për t'i dëmtuar, ashtu edhe Qyprillinjtë e kishin ndërruar mbiemrin, për t'iu shmangur kështu njohjes prej urës.

Ai e dinte këtë, megjithatë, njëlloj si në atë darkën fatale, ndjeu prapë dëshirën djegëse të flakte maskën mbrojtëse, atë lëvozhgën lindore, për të marrë një emër nga ata të hershmit, të krishterët, që ndill-

nin rrezikun e ndiqeshin prej fatalitetit: Pjetër, Zef, Gjorg.

Dhe, ashtu si atëherë, përsëriti me vete: Mark Ura, Gjorg Ura, ndërsa penën e mbante ende në dorë, thua se mëdyshej të nënshkruante apo jo me të në “Chronique”-n e lashtë.

Gjithë javën tjetër Mark-Alemi u kthye vonë në shtëpi. Sovrani kishte kërkuar një raport të gjerë për gjumin dhe ëndrrat në shkallë perandorie. Të gjitha degët e Tabirit punonin me orar të zgjatur. Drejtori i përgjithshëm ishte përsëri sëmurë dhe Mark-Alemit i duhej ta përpilonte vetë tekstin përfundimtar të kumtesës.

Herë-herë koka i rëndohej mbi tryezën e punës. Kishte çaste që shikonte me habi fletët e mbushura, si të mos ishin të tij. Ishte aty gjumi i zi i një prej perandorive më të mëdha të botës. Dyzet e ca kombësi, të gjitha besimet fetare, pothuajse krejt racat njerëzore. Sikur raporti të ishte i përbotshëm, zor se atij do ti shtonte ndonjë gjë të madhe gjumi i pjesës tjetër të njerëzimit. Pra, ishte pothuajse gjumi i tërë planetit, ai

terr i frikshëm pa anë e fund, prej humnerës së të cilit Mark-Alemi përpiquej të nxirrte ca grimca të vërtetash. Perëndia e gjumit e grekëve të vjetër, Hypnosi, s'kishte ditur më tepër se ai për gjumin dhe ëndrrat.

Ishte një mbasdite fund marsi, kur e mbaroi më në fund raportin. E dha për ta kopjuar dhe, disi i lehtësuar, i hipi karrocës për të shkuar në shtëpinë e vet. Në karrocë rrinte zakonisht në thellësi të ndenjësës, në hije, ku sytë e kureshtarëve, me të cilët rru-ga ishte mbushur përherë, nuk e gjenin dot. Ashtu u ul edhe atë ditë, megjithatë, pas një copë rruge, e ndjeu se tërheqja e dritares ishte më e fortë se kurrë. Diçka kishte atje jashtë, që e joshte fuqishëm. Më në fund, kundër zakonit, e afroi kokën dhe, nëpërmjet avullit të lehtë që sajoi frymëmarrja e tij mbi qelq, pa se po kalonin përskaaj Parkut Qendror. Paskan çelur lulet e bajames, mendoj me mallëngjim. Deshi të tërhiqej në çast në thellësi të karrocës, ashtu siç kishte bërë gjithmonë, sa herë që diçka e kishte ndjellë përjashta, por s'mundi të lëvizte dot. Çeljen e motit, ngrohjen e reve, lejlekët dhe

dashurinë, ai i kishte ditur që ishin aty, dy hapa larg, por kishte bërë sikur s'i kishte parë, i trembur se mos ato e nxirrnin nga magjepsja e Pallatit të Ëndrrave. I qe dukur se ishte strehuar aty pikërisht për t'u mbrojtur dhe, në çastin kur i joshur prej jetës do të dilte nga ai strehim, pra në çastin e tradhtisë, trullosja do të merrte fund dhe pikërisht atëherë ata do të vinin ta merrnin, kur era të frynte kundër Qyprillinjve, ja, në një fund mbasditeje të tillë, ashtu si Kurtin, ndoshta më qetësisht, për ta çuar atje prej nga nuk kthehej më askush.

Ai i mendoi të gjitha këto, megjithatë nuk e largoi fytyrën nga dritarja. Një degë bajameje të lulëzuar do t'ia porositja qysh tani gdhendësit për varrin tim mendoi. Ndonëse me pëllëmbë të dorës e fshiu avullin mbi qelq, vështrimi i mbeti prapë i turbullt, plot përthyerje dhe rrëzëllime. Atëherë e kuptoi se i kishte sytë me lot.

Tiranë, 1976-1981

Ofruar nga
www.librariadigjitale.co
twitter.com/libradigjitale

Fotografia në kopertinë:
[Victor Ajayi](#) në [Unsplash](#).

Mars, 2022